

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS MUNKÁJA 1916-BAN.

I. Az év eseményei.

Áldozatokat kíván a nemzeti lét örök szempontja a magyar irodalomtörténettől is. Neki is vannak hősi halottai, neki is nélkülöznie kell már harmadik esztendeje oly sok hívatott kéz buzgó munkásságát. De gyógyíthatatlan, vagy éppen szegyenletes sebei nincsenek, még csak félre sem lépett egyenes útvjáról, pedig hány nyomós ok és csábító alkalom próbálja ilyenkor bekötni szemét vezérlő elvünknek: az elfogulatlan Igazságnak! Tudományunk alkalmazkodni bírt a rendkívüli viszonyokhoz anélkül, hogy elhagyta volna szilárd elvi talapzatát; sőt egyik-másik jelenség arra vall, mintha a világfelfordulás kóros anyagából is termékenyítő erőt tudna szívni a saját nagy céljainak szolgálatához és fontos hivatásának igazolásához. Példaképen elég lesz a tavalyi év két legjelentősebbnek tetsző irodalomtörténeti mozzanatára hivatkoznunk. Egy világháború tudta csak pl. ledönteni a korlátot, hogy fölötte bevonulhasson tudományunk a hatalmas német birodalom fővárosának nagyhírű egyetemére és ott örök időre helyet foglalhasson. Nekünk fontos dátumként kell följegyeznünk 1916. nov. 3-át, mikor a berlini egyetem messze ellátzó tanszékéről egy magyar tudós — Társaságunk tagja — először rajzolta meg nagy vonásokban nemzeti irodalmunk egész fejlődését, hogy későbbi előadásai során a szakszerű vizsgálat fényénél mutassa majd be a német közönség előtt a magyar irodalom virágkorát, azt a kort, mely csakugyan legalkalmasabb felébreszteni irántunk egy művelt és dicső nemzet megértő figyelmét. — A másik esemény, melyre céloztunk: Shakespeare magyar ünneplése. Meg vagyunk győződve, hogy békés viszonyok közt nagyobb külső fény ragyogta volna be Shakespeare-jubileumunkat; de az is bizonyos, hogy irodalomtörténetírásunk magas erkölcsi álláspontját illetőleg a jubileum jelentőségét hatalmasan fokozta a mostani áldatlan világpolitikai helyzet, melytől el kellett tekintenünk, hogy tiszta szívvel

hódolhassunk a lángeszű britt költő emlékének. A tavalyi jubiláris Snakespeare-tanulmányok közül most csak azok érdekelnek bennünket, melyeknek megalkotásában valamilyen magyar vonatkozás volt az irányadó szempont. Ezek a szép tanulmányok mindnyájunk élénk emlékezetében élnek. Beöthy Zsolt Shakespearét és a mi Aranyunkat, kiket egyébként «korok és tengerek» választanak el egymástól, a lelki és hangulati fejlődés finom analógiája révén kapcsolja össze, kimutatván, hogy a világkép módosulása a két nagy költő lelkének tükrében az életkor és az események hatása alatt mily érdekesen emlékeztet egymásra (Bp. Szemle). Berzeviczy Albert meg egyenesen a magyar nemzet lelkét érzi számos vonásában rokonnak Shakespearé költői világával és ezzel a mélyen gyökerező, csak kis részben tudatos lelki rokonsággal magyarázza azt a rohamos és hódító hatást, melyet Shakespearé a XVIII. század végétől kezdve színpadunkra, közönségünkre, irodalmunkra gyakorolt (Bp. Szemle). A legfontosabb téma azonban a nagy költővel kapcsolatban kétségkívül a magyar irodalomra gyakorolt egyetemes Shakespearé-hatás kérdése. Két jeles feleletet kaptunk erre vonatkozólag a tavalyi jubileum alkalmával: az egyiket Társaságunk ülésén Riedl Frigyesztől (Magy. Kvtár), a másikat a M. T. Akadémia nagygyűlésén Császár Eleméértől (Bp. Szemle). Közös tárgy kétféle megvilágításban, két önálló egyéniség tükrében: az eredmény rendkívül érdekes és tanulságos. Riedl, dolgozata első részében («Sh. terjedése»), egy — hogy úgy mondjuk — ideges fogékonyságú lélek egyéni módján mérlegeli azt a szinte igézetes hatást, melyet Shakespearé lángelméje néhány magyar tehetségre gyakorolt és szellemes fejtegetései során nem valamelyik hivatásos szépírónknál időz leghosszasabban, hanem Széchenyinél, kinek jelleme mintha Shakespearé tragikus kohójából került volna ki; dolgozata második részében («Sh. hatása») 12 pontba foglalva azokat a költészeti értékeket számítja ki Riedl, melyek együtt legjobban mutatják Shakespearé iránti tartozásunk nagyságát. Viszont a Császár tanulmányának főérdeme az a nagyszabású akribéia, mely 1777-től kezdve az egész magyar szépirodalom anyagát mintegy «vegyelemzi,» sajátos szempontjainak sugaraival csalva elő a shakespearei molekulákat főként drámáink testéből; de epikai és lírai alkotásaink közül is nem egy reagál a Shakespearé-szemponttal való kísérletezésre. Értékes előmunkálatok alapzatán épült fel ez a nagy jelentőségű összefoglaló tanulmány, mely végigpillantva Shakespearéhez való viszonyunk fejlődési korszakain, hozzáfog részletes vizsgálatához annak, hogyan jelentkeznek irodalmunkban eleinte csak eltulajdonított részletek Shakespearé műveiből, majd önállóan felhasznált indítékok, egy-egy Shakespearé-dráma alapeszméje, majd a nagy angol költő alkotó és

előadó művészetének némely vonásai. E tanulmány befejező sorai, melyek költőinkre vonatkoznak, megilletik a Shakespeare-ünneplő egész magyar közönséget is: «Azok, kik távol minden nemzeti elfogultságtól és kicsinyességtől, csodálattal tudtak adózni egy idegen költő nagyságának . . . : fényes bizonysgot tettek nemzetünk szellemi érettségéről, lelki műveltségünk emelkedett voltáról, irodalmi törekvéseink tisztaságáról.» A Shakespeare-kultusz épen olyan őszinte irodalmunkban most is, mint legnagyobb három költőnk idejében, csak hogy most egyuttal jól szervezett is. A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága már eddig is nagy érdemeket szerzett buzgó és céltudatos munkásságával.

II. Irodalomtörténeti tanulmányok.

1. *A pogánykor.*

Még 1915 végén megjelent Sebestyén Gyula nagyszabású munkája a M. T. Akadémia pompás kiadásában «A magyar rovásírás hiteles emlékei» címen. Ez az izzó tudomány- és fajszeretettel megírt könyv, sajnos, kénytelen megelegedni néhány XV—XVII. századi magyar írásemlék vizsgálatával, azonban e gyér maradványok az összehasonlító írástörténet és néprajz világánál nagy fontosságú utalásokat rejtenek magukban népünk pogánykori szellemi és kulturális érintkezésmódjára. Mi laikus olvasók is emelkedett hangulatban vesszük tudomásul a M. T. Akadémia e díszes kiadványából, hogy a magyar rovásírást a művelt világ írásrendszereivel az ősi közös eredet testvérjellege köti össze; hogy a székely eredetű rovásírás rokonságának kérdése visszavezet a honfoglalás előtti időkbe, rokon vagy szomszédos keleti népek őstörténetébe; hogy rovásírásunk oly kései és oly gyér emlékei is «örökéletű értéket képviselnek az egyetemes írástörténelemben»; hogy az ókori (föníciai-görög) műveltség legbecsesebb örökségében írásrendszerünk révén, mi is részesedtünk, sőt írásrendszerünk az ősi rovás-jelleget minden kultur-nép közt legtovább megőrizte; az úgynevezett számrovást pedig egyenesen a honfoglaló magyarság ismertette meg a németességgel, az összes szlávssággal, a balkáni oláh és új-görög népekkel. Minthogy a rovásírás legkényelmesebb közege a romlandó fa-anyag volt, ez a körülmény magyarázza meg azt az örökké sajnálatos tényt, hogy a mi pogánykori primitív «irodal munk»-nak semmi egykorú emléke nem maradt ránk. — Pogánykori költészetünk egyik vonzó emléké, a Botond-mondát elemezte a történelmi kritika boncoló késével Marczali Henrik (Akadémiai Értes.); itt is egy újabb példájával találkozunk a mondakeletkezés leggyakoribb módjának: Botondban egy általános mithosz hazai képviselő-

jét kell látnunk ; az Arany-kapu áttörése, a két nemzet nevében történi párviadal, az egyszerű sorsban levő kis bajnok bravuros vitézkedése kedves szimbólumai a mondavilágnak ; de ezt a nagyon elterjedt szimbólikus keretet néhány biztos magyar történeti tény tölti ki s az említett nemzetközi monda-motivumokat a magyar népképzület egyénítő ereje szerencsésen testesíti meg Botond alakjában.

Pogánykori mondáinkra vonatkozólag általában szép forrástanulmányaink vannak. A germán elemek kérdésében alig is remélhető ezután valami különösebb felfedezés, ellenben a bizanci kultúra s általában a balkáni és keleti szláv hagyományok rendszeresebb és otthonosabb kutatás révén még bizonyára szolgáltathatnak becses adalékokat. A bolgár nemzettel szorosra fűzött fajrokoni kapocs, a konstantinápolyi egyetem magyar tanszéke, a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, melynek egyik célja «a bizanci-magyar és török-magyar érintkezések kutatása», a M. T. Akadémia Keleti (Balkáni) Bizottsága, a fogoly-táborainkban végzett tudományos kutatás — mind egy-egy alkalmas eszköznek, illetve lehetőségnek látszik ebből a szempontból.

2. *A keresztyén középkor.*

A) Egyházi irodalom. Jelentős mozzanat e téren az Új Nyelvemléktár megindulása a M. T. Akadémia vállalataként. Eddig az első füzet jelent meg ; a Bécsi kódex szövegét tette ebben közzé Mészöly Gedeon a latin eredetivel párhuzamosan. A megjelent I. füzetből még nem tudjuk megállapítani, milyen szempontok irányítják az új vállalatot ; ez az I. füzet nem tartalmaz egyebet a kétnyelvű szövegnél és a Volf-féle régi kiadás variánsainál. Az Akad. Értesítő jelzi, hogy a II. füzetben lesz «a tájékoztató tanulmány s a teljes szójegyzék.» Remélhetőleg nem csupán nyelvészeti, hanem irodalomtörténeti igényeket is ki fog elégíteni az Új Nyelvemléktár ; ritka alkalom ez arra, hogy e korszak irodalmára vonatkozó csaknem összes eddigi kutatásainkat revízió alá vegyük s a kérdések jelen állását szakemberek bevezető vagy kísérő tanulmányai tegyék mindnyájunk számára egy helyen hozzáférhetővé. — A Régi Magyar Költők Tára új kiadásának I. kötetete is régóta sajtó alatt van az Akadémiában. Ezt a két megújuló becses gyűjteményt türelmetlen érdeklődéssel várjuk a középiskolai magyar irodalomtörténeti oktatás nevében is ; a régi kiadás el is fogyott, el is avult.

B) Világi irodalom. Szegedy Rezső tanulmánya (Ethnogr.) valószínűk tartja, hogy a Hunyadi Mátyás királlyá választását ünneplő régi magyar énekkel egyidőben a horvát tengerpart vidékén horvát ének is keletkezett, mely ugyanolyan szellemtől lehetett áthatva, mint

az említett egykorú magyar versike, csakhogy ennél részletesebb volt; e horvát éneknek csak későbbi három változatát ismerjük, ezeket vizsgálja Szegedy. — Heinrich Gusztáv a később hozzánk is eljutott Fortunátus-mese eredetére nézve szögez le fontos megállapításokat (Irodtt. Közl.); e mesét eredeti német terméknek vallja, nem fordításnak vagy átdolgozásnak; idegen irodalmi elemek nem találhatók benne; népregei magból kialakult műve egy augsburgi világlátott, tanult, de nem kiváló írói tehetségű szerzőnek, a XV. század közepe táján. A konkrét eredményen kívül általánosabb elv szempontjából is figyelemre és követésre méltó Heinrich e tanulmánya, mert mérsékletre és óvatosságra int az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás terén, melynek eddigi kétségkívül gazdag gyümölcsei sokszor a minden áron való idegen egyeztetésekre csábítanak bennünket.

3. A reformáció kora.

A) Egyházi irodalom. Zoványi Jenő egyháztörténeti kutatásai a reformáció magyarországi terjeszkedésének első évtizedeire vonatkozólag (Prot. Szemle) bennünket is érdekelnek, mert új részletekkel egészítik ki azt a meglehetősen hézagos háttérrel, melyből csakhamar előlép e korszak nagy elevenségű vallásos irodalma; aztán meg ezen irodalom egyik-másik nevezetes alakját illetőleg is szolgáltatnak módosító adatokat. — Bogáthi Fazekas Miklósról, aki iránt újabban erős érdeklődés nyilvánul, legutóbb Schiller István írt alapos disszertációt (Bp. 1915) bizonyítva többek közt, hogy Bogáthi nem volt szombatos. — A magyar reformáció és antireformáció temetési énekeiről szól Alszeghy Zsolt tanulmánya (Irodtt. Közl.); azt vizsgálja, hogy a XVI—XVII. századi protestáns és katolikus magyart milyen lelki állásfoglalásra készíti a halál gondolata, milyen eszmekörű írásművek születnek a hívő lélek megnyugtatóására a halál szomorú alkalmával kapcsolatban s milyen fejlődést lehet megállapítani e temetési énekek formájában tartalmi motívumaiban és kifejezéseiben. — E korszak egyik legérdekesebb termékét: Heltai Gáspár Hálóját adta ki filológus-gonddal készített bevezetés és szómutató kíséretében Trócsányi Zoltán (R. M. Kvtár 36.).

B) Világi irodalom. Hegedűs István fontos új szempontot ajánlott Schesæus Keresztély medgyesi lelkész Ruinæ Pannonicæ c. hexameteres latin művének helyes értékeléséhez. E költeménynek négy éneke jelent meg Wittenbergben 1571-ben, ránk maradt még öt éneke kéziratban, az egész mű pedig minden bizonnyal tizenkét énekre terjedt, mint e tekintetben is az Aeneis utánzata. A Ruinæ Pannonicæ-ből hiányzik az epikus egység, de ez nem csoda, hiszen

Schesæus maga is benne élt a megénekelt eseményekben, nem tehetett szert epikai távlatra s különben is — mint Tinódi — ő is a történeti hűségre törekedett első sorban; mindazáltal a műértő tekintet kiérezzi belőle valamelyes epikus alapeszme — a «transylvanizmus» — érvényesülését, mely a krónikás részleteket magasabb költői ihlet szárnyára veszi (Értekezések a nyelv- és széptud. k.). Szép epizódja ennek az epikus műnek egy distichonokban írt (latin) szerelmi elégia a szerencsétlen Kendi Annáról, akit házasságtörés miatt férje kivégeztet; a Vergilius-utánzó Schesæus szeme előtt a Dido-részlet lebegett az említett elégia írásakor, mely elégia nem jeles alkotás ugyan, mégis figyelemre méltó, mert két évtizeddel (1557) megelőzi a Pataki Névtelen rokon tárgyú szerelmi költeményét, a pompás magyar verselésű Euryalus és Lucretiát (Irodt.) — Különben a «pataki névtelen» személyét illetőleg tavaly kiújult a vita. Harsányi István (Spatak 1916) a Balassi Bálint szerzősége mellett érvelt, a vitát azonban még mindig nem lehet eldönteni. Négyesy László, aki eleinte Dobó Jakabban sejtette a Lucretia-mű szerzőjét, e feltevésében csalódott ugyan (Irodt.), de ez a csalódás nem tette valószínűbbé a Balassi szerzőségét; ellenkezőleg, az a Négyesy megjelölte körülmény, hogy Balassi egyik dalában cáfolja «Dobó Jakab éneké»-t, melynek gondolatmenete pedig egészen egyezik a Lucretia-költemény toldalékával: lélektani ellenmondásban van a Balassi-hipotézissel. — Az irodalomtörténet művelői is hálás olvasói lesznek sokáig annak a becses gyűjteménynek, melynek egyelőre a két első kötete jelent meg a M. T. Akadémia kiadványaképen (1915). Takáts Sándor magyar-török tárgyú rajzait értjük; a XVI—XVII. század társas- és magánéletére vonatkozó kisebb-nagyobb adalékoknak ily gazdag feldolgozása nagy mértékben elősegíti irodalmunk történetében is két egész korszaknak megelevenítését, az irodalmi művek foganásának tökéletesebb megértését, az írásművekben az emberi dokumentumok nyomozhatóságát.

4. Az ellenreformáció kora.

Takáts Sándor Zrínyi Miklós nevelőanyja c. tanulmányán kívül (Bp. Szemle), mely közvetve minket is érdekel (s Alszeghy és Takáts fentebb már említett művein kívül) e korszakra mindössze Harsányi István cikke tartozik (Irodt.), mely Felvinczi György Igen Szép Históriaját (1689) ismerteti, összehasonlítván bibliai forrásával. — Újabb adalékok most is kerültek elő. Dézsi Lajos az elmúlt év folyamán két régi kéziratos versgyűjteményről közölt ismertetést (Irodt. Közl.): a Lipcsei és a Kuun-kódexről; mind a kettő a XVII. század első feléből való. Wallentinyi Dezső egy Murány megvételel tárgyaló eddig

ismeretlen jezsuita drámára (1656) utalt Rákóczy László gróf kézirat naplójának egy bejegyzése alapján s reméli a lappangó mű előkerülését. (Irodtt.). — Hegedűs István egy hosszú latin elégiát közölt Zrínyi a költő haláláról; az elégia 1664-ben, a gyászos esemény hatása alatt keletkezett. (Irodtt. Közl.). — Ferenczi Zoltán meg egy énekes könyvet ismertetett, melyet Petrovay Miklós 1671—72-ben többnyire nyomtatott könyvekből másolt össze. (Irodtt. Közl.).

5. *A hanyatlás kora.*

Zolnai Béla egy mintaszerű filológiai dolgozatban (E. Ph. K.) újabb adatokkal bizonyította, hogy Mikes Törökországi leveleiben a XVIII. századi irodalmi levél-műfaj európai divatának egyik termékét kell látnunk. A levelezés fiktív volta, a levél keretén belül az exotikumok, elmélkedések, adomák, történeti példák kedvelése: közös sajtáságai az egykorú francia irodalom szórakoztató levélgyűjteményeinek, melyek közül többet bizonyára ismert Mikes (Lettres Juives, Lettres Persanes, Lettres politiques stb., a franciára fordított angol Spectator c. folyóirat); az előadásmód formai egyezésein kívül tárgyi átvételeket is megállapított Zolnai a Törökországi Levelekben Mikes föltételezhető olvasmányából.

6. *A felújulás kora.*

Irodalmunk e korszakának határai épen összevágának a «szép lélek» néven ismert esztétikai divat magyarországi uralmával. E költészeti elv divatához a szépirodalmi jellemrajzoló mód fejlődésében nálunk is külön korszak fűződik s ezt tárgyalta Kéky Lajos tanulmánya (Irodtt. Közl.), mint egy készülő nagyobb műnek egyik fejezete. A «szép lélek» a kedély és szív túltengésének betege, az előbbi korszak léhaságának és természetellenességének visszahatása. Bessenyeitől Kármánig s Kazinczyig a költői művekben élő emberek mindnyájan az érzés zsarnokságát szenvedik, jellemükből hiányzik az akaraterő, a gyakorlati érzék; a korszak vége felé az érzelges végletes túlzásba téved. Kéky behatóan elemezte Bessenyei szomorú- és vígjátékait, azután Kazinczy Bácsmegyeijét és Kármán Fanni-ját tárgyalta. — Császár Elemér, aki e korszakot — tanulmányainak speciális területét — már sokszorosan átbúvárolta, idevágó dolgozatainak tekintélyes sorát tavaly két testőrő arcképével gyarapította: az Orczyéval és a Barcsayéval (Irodtt. Közl.); a ma rendelkezésre álló összes források felhasználásával készült ez a két kép, két nemes barát alakja, szeretetreméltó egyéniségükkel és csekély abszolút értékű költésze-

tükkel; ezentúl kézikönyveinkben is együtt lesz a két jóbarát: Orczyt véglegesen beiktatta Császár a franciás iskola körébe. — Fest Sándor az angol Pope hatását vizsgálta irodalmunkban (E. Ph. K.); eredményei körülbelül a felújulás korára szorítkoznak, mert a XIX. században «a romantikus mozgalom lassanként elfeledteti Pope-ot és valamikor oly sűrűn ismételt gondolatait»; termékenyítő hatást Pope csak Bessenyeire gyakorolt (filozófiai eszméivel) és Csokonaira (a Fürtrablás-sal), de különösen francia műveltségű költőink előtt a XVIII. század végén s a XIX. elején igen népszerű volt. — Bayer József Vázlatok a magyar művészet multjából c. értekezésében Kazinczy művészi érzékét és művészettörténeti ismereteit méltatta, melyekkel Kazinczy «íróink sorában egyedül állt» (Irod. Közl.). — Perényi József (Irod.) Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvműelő Társaságának megalapozását és munkásságát (1793—1801) ismertette a Társaság jegyzőkönyvei alapján, melyek legnagyobbrészt megvannak a kolozsvári liceum könyvtárában. — Jánosi Béla Schedius Lajos esztétikai «rendszerét» vette tüzetes vizsgálat alá (Értekezések a nyelv- és széptud. k.). — Zuber Marianne a hazai német nyelvű folyóiratok történetét írta meg 1810-ig (Bp. 1915).

E korszakba tartozó több munkának megjelenését a kedvezőtlen közviszonyok késleltetik; Kazinczy levelezésének befejező (pót-)kötete, Váczy János Kazinczy monografiájának II. kötete, Bessenyei munkái — mind várják a jobb időt, hogy megjelenhessenek. Mindezt az Akad. Értesítőtől tudjuk, mely közli, hogy a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága anyagi okok miatt nem tudja szép terveit kívánatos tempóban megvalósítani s az Akadémiától budgetjének fölemelését kéri.

7. A XIX–XX. század irodalma.

Gragger Róbert folytatta régebben megkezdett nagyérdekű forrástanulmányait (Irod. Közl.), melyekben egy-egy típus vándorlását kíséri figyelemmel egyik irodalomból és korszakból a másikba. Legutóbb azt fejtegette, hogy a peleskei nótárius alakja idegen mintái ellenére is kedvence lett és maradt a magyar közönségnek, úgy hogy a ponyvairodalomban, hírlapokban, színpadon számos folytatásban és utánzatban fel-feltámadt Gaál bohózata után is, sőt ma is él népünk tudatában, bizonyítva, «mennyi eleven erő lakhatik egy irodalmi alakban». A peleskei nótárius típusával sok tekintetben rokon Kisfaludy Károly Tollagi Jónása, kinek alakjában Gragger szerint a falusi nótárius, az Eipeldai és a bohózatok falusi nemese vehetők észre, mint feldolgozott irodalmi hatások. — Vizota Gyula Széchenyi

megtalált jegyzeteiből megállapította, hogy Széchenyi a Lovakról c. könyv megjelenése után pár héttel új munka írásába kezdett, melynek eleinte ezt a címet szánta: Emberekről, vagy: A boldogság alapjai; ebből a munkából alakult ki a Hitel (Bp. Szemle). — Velledits Lajos Szentmiklóssy Alajos Bökversek c. eddig ismeretlen munkáját nyomozta ki és ismertette (Irod.). Ez az epigrammákkal vegyített, meglehetősen zavaros eszmemenetű kis irat Kölcsyvel polemizál s méltán hívta ki maga ellen annak idején Bajza támadását. Szentmiklóssy leveleit adta közre Szűcsi József (Irod. Közl.), addig is még Szentmiklóssy verseit is kiadhatja, melyek mind maig összegyűjtetlenek. — Vajticzky Emánuel a Zalán Futásában előforduló hadi képeket vette vizsgálat alá mint aktuális elemeket; poétikai, esztétikai és taktikai szempontból s a korhűség szempontjából nézi tárgyát (Irod.). Zolnai Béla Vörösmarty A kis leány baja c. helyzetdallával kapcsolatban kimutatta (Irod.), hogy a naiv kis leány alakja, aki «nem tudja» maga sem, mi bántja őt, Shakespeare óta kedvelt típusa a költészetnek; nálunk is vannak Vörösmartynak előzői, sőt a népköltészet is átvette ezt a témát. — Eötvösről — és pedig Karthausi-járól — két becses dolgozat jelent meg: Concha Győzőtől és Szinnyei Ferenctől. Concha (Bp. Szemle) a Karthausiban a vallási, a keresztyéni elemet hangsúlyozta, mely e regényt a közös eszmei mag kapcsolásával fűzi Eötvös későbbi állambölcseleti nagy művéhez; ennek az életbevágó jelentőségű, mélyeséges vallási eszme körnek a múlt század 30-as éveiben nem igen volt még talaja hazánkban, azért kellett Eötvösnek idegenbe áthelyeznie regénye hőseit is, az eseményeket is; Eötvös e mélyen keresztyéni világnézete rokon a Montalembertével. Szinnyei Ferenc, egyelőre csak kivonatossan közölt tanulmányában (Akad. Értes.), a Karthausi irodalmi forrásait állapította meg, belehelyezvén ezt a művet a francia ú. n. szubjektív regények áramlatába, mint ezeknek magyar hajtását; sok szál fűzi a Karthausit — mondja Szinnyei — az említett irány közös eszmevilágához, sőt mesealkotó eljárásához is, de mind e hatásokat magába tudta olvasztani Eötvös gazdag egyénisége. Ez a forrástanulmány egyik fejezete lesz annak a nagyszabású monografiának, melyet Szinnyei a magyar regény és novella történetéről tervez. — Petőfi János Vitézéről az elmúlt évben igen érdekes tanulmány jelent meg Elek Oszkártól (Ethnogr.); ez a tanulmány a János Vitéz mese-indítékait megleti ugyan a magyar népmesekincs körében, de egyuttal kimutatja, hogy ugyanazok az indítékok előfordulnak az egész világ népmeséiben is; a János Vitéz pompás magyar nemzeti jellegét a nem-mesei elemekben kell keresnünk. — Arannyal már többen foglalkoztak. Marót Károly (Irod. Közl.) a költői alkotó eljárás titkaiba igyekezett bepillantani, hogy a

Toldi Estéjében egy olyan részletnek kellő magyarázatát adhassa, mely ellen az egységes hatás zavartalansága nevében kifogást kell emelnünk. Tolnai Vilmos azt mutatta ki, hogy Arany Kép-mutogató c. költeményébe a vásári keret és az asztalírás motívuma a költő valószínűségi élményeiből került (Irodtt.); Elek Oszkár (u. o.) kiegészítő adata szerint a költemény szigorú grófjának rajzolásakor is személyes emlék vezette Arany tollát. Ugyancsak Tolnai Vilmos tisztázta Arany Szibinyáni Jank-jának viszonyát forrásaihoz, ilyen forrásokul megjelölve Teleki József Hunyadiak korát, Wenzel Gusztáv egy értekezését és Székács József szerb műfordításgyűjteményét (Irodtt.) Az Ethnographiában három hozzászólás olvasható Arany Hamis tanújának, egy-egy pedig a Bajusz-nak és a Hegedű-nek forrásait illetőleg. Kardos Lajos cikkéből (Budapesti Szemle) kitűnik, hogy Arany többször sort kerített a Falu bolondjában foglalt témára: költőileg is több ízben feldolgozta, esztétikailag is fejtegette. Putnok Miklós (E. Ph. K.) Arany Toldi-trilógiájának hatását állapította meg részletek egybevetése útján Densusianu Áron román eposzára; ezt a feltűnő tény Densusianu magyarországi származása érteti meg. Arany egyik remeke, a Tetemre-hívás, immár a mozgó fénykép vásznán is megjelent (lásd Vértesy Jenő hozzászólását, E. Ph. K.). — Zolnai Béla a Nemzeti Muzeumban levő Fánecs-féle gyűjtemény színlapjaiból összeállította mindazokat a szerepeket, melyekben Szigligeti 1835 és 1844 között játszott; ezzel a pontos útmutatóval jelentékenyen megkönnyítette a Szigligeti-dramák forrásai után kutatók munkáját (Irodtt. Közl.). — Talán itt, legtermékenyebb drámaíróknál kerithetünk sort Szász Károly fontos szempontú tanulmányára (Bp. Szemle), melyben a magyar dráma régebbi nemes hagyományaihoz való visszatérés szükségét hangoztatta, ez üdvös megújulás bekövetkezését a mostani világraszóló események eddigi tanulságai alapján is remélve; a tanulmány gerincét a régebbi magyar drámairodalom tisztas tulajdonságainak és nemzetnevelő jelentőségének áttekintése teszi. — Ugyancsak Szigligetivel kapcsolatban legyen szabad megemlékeznünk a tavaly elhunyt Vértesy Jenő dolgozatáról (Irodtt.), melyben Gibbon téma-szolgáltató hatását állapította meg négy írónkon: Teleki Lászlón, Szigligetin (A világ ura), Madáchon és Jókain. — Kemény Zsigmond készülő életrajzából újabb két nagybecsű fejezetet adott közre Papp Ferenc; az egyik (E. Ph. K.) a Bécsben töltött 1839—40-iki évek hatását mérlegeli Kemény írói fejlődésére s beható ismeretek alapján szép képet ad az akkori Bécs szellemi életéről, kiemelve Keményre vonatkozólag egyrészt Goethének, Schillernek és a német romantikusoknak termékenyítő hatását, másrészt az orvostani leckékét; a másik dolgozat (Bp. Szemle) Ke-

ménynek a forradalom után írt két röpiratával foglalkozik és rámutat a Kemény Kossuth elleni elfogultságának nemes forrására: arra az igyekezetre, hogy a magyar nemzet összességét a bosszúálló hatalom előtt tisztázhassa. Galamb Sándor Kemény Alhikmet c. novellájában E. T. A. Hoffmann és Balzac hatását állapította meg (Irodtt. Közl.). — Jókait is lassanként körébe vonja valahára az irodalomtörténeti kutatás. Zsigmond Ferenc (Irodtt. Közl.) Jókai szabadságharc előtti műveit, általában írói egyéniségének első alakulását elemezte, arra az eredményre jutva, hogy Jókai ekkor a Hugo-Sue-féle francia romantika közvetlen és közvetett hatása alatt áll, de már jelentkezőnek tehetségének eredeti vonásai is. Rubinyi Mózes (Bp. Szemle) Jókai és Mikszáth viszonyát rajzolta, nem belső, lélektani párhuzamot adva, hanem inkább életbeli érintkezésük történetét. Binder Jenő (E. Ph. K.) Jókai Szerelem bolondjai c. regényének néhány részletében Stendhal *Le rouge et le noir*-jának hatását látja, de természetesen csak mint átvett ötleteket, mert egyébként a két regényíró egyénisége egymással ellentétesnek mondható. — Szigeti József hét színművének forrásait kereste Rakodeczay Pál (Irodtt. Közl.) nagy tájékozottsággal a magyar és külföldi drámák motivumai terén; külön megemlítést érdemel pl. az a lapalji jegyzete (a Rang és mód tárgyalásánál), melyben saját 33 év előtti Szigeti-tanulmányát idézi! — Gyulai Pál *Éji látogatás* c. költeményének forrását tisztázta Szigetvári Iván és Tolnai Vilmos (E. Ph. K.); a költemény alap-témája dán eredetű, mellyel Gyulai bizonyára a Prior-féle angol balladagyűjteményből ismerkedett meg s melynek későbbi feldolgozására saját gyásza ihlette. Viszont Gyulai Vén színész c. novellájának a német Holtei *Der letzte Komödiant* c. regényére gyakorolt hatását fejtegette Gragger Róbert (E. Ph. K.). — A másfél évvel ezelőtt elhunyt Baksay Sándorról a M. T. Akadémia és a Philologiai Társaság megemlékezése 1916-ra maradt; amott Kozma Andor idézte fel Baksay emlékét «a méltató szeretet meghitt szavával» s a rokonlélek poétikus felfogásával (Bp. Szemle), emitt Ferenczi Zoltán a módszeres tudomány eszközeivel, a tárgy elmélyedő és kimerítő taglalásával (E. Ph. K.). Különben az irodalmi kegyelet adóját Baksay érdemei iránt Kéky Lajos róttá le legbuzgóbban; 1915-iki tanulmánya után tavaly újabb érdekes cikke jelent meg, mely Baksay elbeszéléseinek élményi alapjaira világított rá meglepően sok adattal (Bp. Szemle); a tavalyi év végére egész könyvet eredményeztek Baksayra vonatkozó kutatásai (Költők és Írók); ezenkívül a Kisfaludy-Társaság megbízása folytán három kötetben sajtó alá rendezte Baksay összegyűjtött irodalmi dolgozatait (Bp. 1916). — Voinovich Géza egy másik érdemes halottról: Eötvös Károlyról rajzolt rövidségében is

igen találó képet (Bp. Szemle). — Az 1916-iki év elhunyt íróit: Dalmady Győzöt, Sebők Zsigmondot, Somló Sándort Kéky Lajos parentálta el a Bp. Szemlében, Vértesy Jenőt pedig Császár Elemér az Irodtt.-ben. — Vargha Gyuláról, költeményei összegyűjtése alkalmával szép méltatást írt Várdai Béla (Irodtt.) és Kristóf György (Spataki Ref. L.) Kristóf György Szabolcska Mihály vallásos költészetéről is értékes jellemzést adott (Prot. Szemle). — A «legifjabb Magyarország» irodalmi programjáról — melynek legjellegzetesebb organuma az azóta megszűnt «A Tett» és ennek utóda: a «Ma» — igen okos és szép bíráló tanulmány jelent meg Babits Mihálytól «Ma, holnap és irodalom» címmel (Nyugat); tapintatosan, de határozottan elítéli az említett irodalmi irányt, amely a hagyományok és formák teljes elvetését vallja céljául, tehát amely a művészet lényegével, az irodalomnak mint fokozatosan fejlődő szervezetnek átugorhataílan élet-törvényeivel nem akar számolni; ennek az igazán választékos hangú cikknek az írója sajnálattal állapítja meg, hogy a húszéves írók nem akarják vagy nem tudják megérteni a harmincévesek nemzedékét, holott ez utóbbiakat, köztük magát a bírálót is — a legtisztább jószándék vezérli amazok iránt. (Akaratlanul is azt kérdezi magában az olvasó: vajjon nem a «húszévesek» gyanakvó lázadozása és hagyomány-lenézése szállja-e meg néha a legokosabb «harmincéves»-t is a gúnyosan idézőjelbe tett *hazafias* és *nemzeti* «kritika» ellen, melynek megbélyegzése az egyetlen diszszonáns kifejezés Babits szép cikkében.)

A részlettanulmányok eredményeinek általános, magas szempontok szerinti feldolgozása régóta sürgetett feladata irodalomtörténet-írásunknak. Figyelemre méltó kísérlet ez irányban Huszár Vilmos dolgozata (Bp. Szemle), mely a magyar irodalmat az európai irodalom egyik szerves alkotórészének tekinti s az utóbbtól nyert hatásokat történeti és esztétikai szempontból vizsgálja; megállapításai szerint először a középkori egyetemes keresztény irodalom hatott ránk, majd egy-egy európai hegemoniára jutott nemzeti irodalom (olasz, spanyol, francia, angol, német), de persze a különféle nemzetközi szellemi áramlatok rendszerint később érvényesültek nálunk mint a nyugati irodalmakban. Nem új tények felfedezésére törekedett e tanulmányban Huszár, hanem az eszmei kapcsolatok megkeresésére a magyar nemzeti és az «európai» irodalom között; igen szép például a romanticizmus fejlődésének (Rousseau) és irodalmunkra gyakorolt hatásának taglalása. Ilyen szempontú munkák mindenestre jó szolgálatot fognak tenni részletismereteink tömkelegében. — Szintén körülbelül az európai irodalom ismerete szükséges annak a feladatnak a megoldásához, melyre a M. T. Akadémia megbízása folytán

Kéky Lajos vállalkozott, t. i. a magyar szépirodalmi jellemrajz fejlődésének föltüntetéséhez. E készülő munka megjelent bevezetése (Bp. Szemle) az általános szempontokat tisztázza: a költői jellemzés határait, célját, tárgyát, eszközeit, hatását s az erről a kérdéstről eddig felmerült nevezetesebb elméleteket; már itt hangoztatja Kéky, hogy egy költői alkotás értékének hordozója nem lehet kizárólag a szabatos jellemzés, hanem az érzelmi átélés is szükséges; az «impassibilité» elve téves is, megvalósíthatatlan is. — Két idegen nemzet XVII. századi drámairodalmában kereste a Magyarországgal kapcsolatos motívumokat és ezek eljutásának módját Karl Lajos könyve: Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában (Bp. 1916); a magyar történelem eseményei és jellemei között számos olyan akadt, mely a spanyol nemzet és spanyol dráma ízlésével összhangban volt; e motívumok útját a spanyol és ausztriai uralkodóház rokoni viszonya is egyengette; a spanyol irodalom közvetítésével aztán eljutottak ilyen magyar motívumok a XVII. század francia drámairodalmába is. — Általános elvi kérdéshez szolt hozzá Makkai Sándor a Prot. Szemlében, mely folyóirat, programját kibővítve, ezentúl irodalmi szempontoknak is helyet fog adni; Makkai tárgyilagossággal hangú cikke lehetőségre és szükségesnek mondja egy magyar protestáns szépirodalom megteremtését, mert hiszen a protestánsizmus nem mint elvont felekezeti tan, vagy mint kirívó morális irányzatosság, nem is mint nyers motívum akar a költői műalkotás elemévé válni, hanem mint világnézet és életeszemély, mely csak a szép megjelenésre vár, hogy színtiszta művészetébe nemesüljön. (E fejtegetés igazságát és lehetőségét különben gyakorlatilag már nagy sikerrel bebizonyította a friss sírhant alatt nyugvó Baksay Sándor, akinek nemcsak költői világnézete, hanem motívumainak túlnyomó része is a magyar protestáns lélek talajában gyökerezik). — Az «ifjúsági irodalom» kérdése is nemcsak mindenkor fontosságával érdekel bennünket, hanem alkalmosságánál fogva is; nevezetesen a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, tekintettel a magyar ifjúsági irodalom rendkívül fogyatékos voltára, programjába vette e kétségtelenül jelentős ügy előmozdítását (Prot. Szemle 1916. 5—6. sz.); lásd még Nógrády László két cikkét A Gyermekek c. folyóiratban Hogy e téren mik volnának a leghelyesebb és művészetileg legjogosabb szempontok, erre nézve az irodalom életjelenségeit vizsgáló tudomány illetékes szava — a mi tudományunké — nem maradna üdvös hatás nélkül.

★

Összefoglalásként kimondhatjuk, hogy azok az aránytalanságok, melyeket tavaly e helyen megállapítottunk, most is meg-

vannak: 1. önállóan alig jelent meg most is három-négy irodalomtörténeti mű (de ez a baj a háborúval együtt bizonyára el fog mulni); 2. a XIX. század irodalmával most is körülbelül annyian foglalkoztak, mint az előző korszakokkal együttvéve (noha pl. a Magy. Tud. Akadémia kellően istápolja régibb irodalmunk ügyét); 3. tanulmányaink túlnyomó része most is az összehasonlító filológia jegyében született. Ez utóbbi panaszunk természetesen az elhanyagolt egyéb szempontokra vonatkozik és semmi szín alatt nem jelent olyasmit, mintha az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás szempontját nem tudnánk kellőképpen értékelni. Ellenkezőleg, e módszer nagy eredményei iránt teljes elismeréssel kell adóznunk. A nyugati irodalmak ránk gyakorolt hatását illetően már a múlt század utolsó negyedében oly sok részlet tisztázódott, hogy századunk elején hozzá lehetett fogni az egy-egy irodalom részéről nyert hatások összefoglaló mérlegeléséhez. Kont Ignác — több buzgalommal, mint óvatossággal — már 1902-ben nagy könyvet írt a francia irodalom befolyásáról a magyar irodalomra. Császár Elemér 1913-ban a német irodalmi hatás virágkoráról: a XVIII. század utolsó három évtizedéről adott dús anyagú összefoglalást. Az angol irodalom hatásának rendszeres megállapításán most dolgozik Fest Sándor. A politika a francia, angol, olasz nemzetet háborúba kergette ellenünk, de az összehasonlító magyar irodalomtörténet kutató kedvén és őszinteségén ez a körülmény egy cseppet sem változtatott s ez a negativum becsületére válik tudományunknak. De — úgy látszik — pozitív üdvös hatása is lesz a nemzeti létünkért folyó nagy küzdelemnek. Az irodalomtörténeti és filológiai kutatás kezd figyelmet fordítani saját idegen nyelvű nemzetiségeink irodalmára is, mert az eddigi kölcsönös közönyt vagy épen gyanakvást minden téren kezdi testvériesebb érzelmmé olvasztani a nemzeti összetartozás felismert szükségége. Egymás után jelennek meg antológiák s egyéb ismertető művek hazai nemzetiségeink irodalmáról. Csaki Richard, «Anthologie siebenbürgisch-deutscher Dichtungen» (Nagyszében, 1915) c. gyűjteménye bevezetésül, meg is írta az erdélyi szász irodalomtörténet vázlatát, melyet maga is első kísérletnek mond s ezért megbocsátható, ha semmi kedve sincs a magyar irodalomhoz kapcsolatokat keresni. Hajek Egon és Hiemesch K. H., «Um Heimat und Herd» (Brassó, 1916) c. háborús gyűjteményében sem igen jut még szóhoz a magyar irodalom, de ebben is hajlandók vagyunk még most a régebbi elzárkózottság eredményét látni. Hadd közöljenek minél több antológiát: az irodalmunkkal való kapcsolatokat majd megállapítjuk mi, ha ők nem. Thirring-Waisbecker Irén a hienc népköltészetből adott közre dicséretes kis munkát («Volklieder der

Heenzen», Wien 1916), melyben a közölt népdalcsoporthoz bevezetés és melódia-függelék járul, továbbá utalások más népdalgyűjteményekre. Hodosiu M. Margit «A román népköltészet Balázsfalva vidékén» (Balázsfalva 1915) címmel adott ki terjedelmes disszertációt, míg a Tarczay Erzsébet programm-értekezése: Gundulič «Osman»-ja és a magyarok c. alatt (a zágrábi m. á. v. polg. isk. értes. 1915) a magyar és horvát irodalmi és művelődési kapcsolatok szempontjának áll szolgálatában. Örömmel látjuk az ilyen munkákat. Mindenki tudja, hogy a politika gépezete is simábban működik a költészet olajától; ha összehasonlító irodalomtörténetünknek sikerülne a hazai népfajok és a magyarság költészete közt kétségkívül létező kölcsönhatásokat tudatosakká tennie és így ezeket elősegítenie: ezzel fontos *nemzeti* célt is szolgálna.

1916. XII/17.

ZSIGMOND FERENC.

ARANY JÁNOS SZALONTAI ÉVEIBŐL.

A hetvenes években a biharvármegyei írók életrajzi adatait gyűjtögetvén, egyebek közt *Arany Lászlót* és *Rozvány György* nagyszalontai ügyvédet is kértem, hogy Arany Jánosról adatokat közöljenek velem. Rozvány György, Nagyszalonta történetének megírója,¹ már 1877 januárius 11-én ezeket válaszolta:

«Arany János életére vonatkozólag, különösen igen tanulságos gyermek- és ifjúkorát illetőleg, senki biztosabb és közvetlen közelségben szerettebb adatokat nem szolgáltatathatna, mint én; mert ő csak egy évvel idősebb nálamnál² és szüleim házábanál 21—22 éves korában (tehát 1838—9-ben), mint Erzsébet nővérem — Berzezné — nevelője két évig lakott. Láttam tanulási szorgalmát és írói termésének első zsengéjét; közölt velem olyanokat, amiket senki mással nem közölt; kiismertem emberi kitűnő tiszta jellemét és részese

¹ Rozvány György Nagyszalontán 1819 április 21-én született; Békesén, Aradon, Nagyváradon, Temesvárt, Kézsmárkon és Debrecenben tanult; 1840 dec. 19-én Pesten ügyvédi vizsgálatot tett; azután 1846-ig Nákó János marienfeldi aktuariusa volt. 1847-ben szülővárosában nyitott ügyvédi irodát. Mint nemzetőri hadnagy, majd főhadnagy vett részt a szabadságharcban; azután megint folytatta ügyvédi gyakorlatát 1859-ig, mikor nagyszalontai közjegyző, majd — ez az állás már egy esztendő múlva megszűnván — ismét ügyvéd, 1867—9. pedig nagyszalontai főbíró volt. Élete második felét városi ügyeivel és irodalmi tanulmányokkal foglalkozva töltötte. Meghalt 1902 május 31-én Nagyszalontán. Szinnyeinél (*Magyar Írók*, XI. 1322—5. hasáb) felsorolt irodalmi munkássága hiányos. Így Nagyszalonta történetének nem egy, hanem három kis kötete jelent meg. Tőle van továbbá — az itt említettekén kívül — 1. *A Törökvilágból*. Gyula, 1877; 2. *Arany János serdülőkori élményei*. Gyula, 1879.; 3. *A Jobbágység Felszabadítása*. Drámai Korrajz. Nagyszalonta, 1893. Kéziratban maradt: 1. *Görög elemek a magyar nyelvben*, 1892; 2. *Adalékok Lovassy László életéhez*. (Lovassyt Beöthy Ödön megbízásából 1840-ben ő hozta haza Kufsteinből) és 3. *Arany János ifjúkoráról* alább említendő jegyzeteinek nagy része.

² Tévedés: két évvel.

voltam a leggyöngédebb viszonynak, mely családom és az ő családja közt évek folyama alatt fenntartott. Sokat tudnék Arany Jánosról mondani és írni, mi a kitünő férfit nem mint klasszikus író, hanem mint embert tüntetné fel megérdemelt teljes fényében. De hallgattam és hallgatók jelenben is; mert tudomásom szerint önmaga megírta biográfiáját és ez gondolom lett közölve, a «Vasárnapi Ujság» egyik évvel ezelőtti számában¹ és a Meyer-féle Lexikonban.²

Tehát vakmerőségnek tartottam oly adatokkal kilépni, minőket ő elhallgatni akart, vagy jónak vélt. Egyik adata hallgatásomnak a mellékelt verses elbeszélés, melyet én évvel ezelőtt megírtam, de Arany János iránt viseltető gyengédségemnél fogva szekrényemben elzárva tartottam; pedig hiszem, hogy magyar irodalmunkban alig van egészségesebb népgenre, mint Juhász bácsi személye és jellemzése s a kis myops-gyermek: Arany János.»

Ennek a Juhász bácsiról írt versnek 10. és 11. szakasza így hangzik:³

«Ha a kedv nőttével a beszéd megeredt,
 Juhász közbeszóla: *mondanék már egyet!*
 S a fakanáltartót, mint pap a bibliát,
 A kezébe vette s tartá, mint a kótát.
 Abból olvasott rá egyikre, másikra.
 Sziporkázva repült a sok elmeszikra,
 S ötlete villáma fényesen cikázott,
 A kedv, a nevetés kebleket megrázott.
 Amint elmélkedék fakanáltartóból,
 Rövidlátó gyerek a pitarajtóból
 Juháshoz közeleg s rebegő kis szeme
 A fakanáltartón betűket kerese.
 A kis okos fővel betűket nem talál, —
 Kéri Juhász bácsit, fejtse meg a talányt.
 Nagyot sóhajt s mondja: «Olvasni nem tudok;
 Értsd meg jól, fiam: ez rajtam az átok.»
 Megérté a gyermek s tanulásért ége:
 Lett idővel hazánk fénye, dicsősége.»

¹ Az 1868. évi 16. számban közölt életrajzot nem ő írta, hanem —á— (Szász Károly). Újra és saját nevével megírta azt Szász Károly a «Vasárnapi Ujság» 1882. évi 44. számában, de Arany 1855. évi önéletrajzát is közölve.

² Ezt sem ő írta, hanem az Egyetemes Magyar Encyclopædia cikke után készült.

³ «Juhász Mihály bácsi» című versét Gyulán 1877-ben kinyomatta «A Törökvilág» című füzet 11—15. lapján.

A költő régi barátja már ekkor közölt velem néhány szép vonást Arany életéből s közléseit később is folytatta. Pl. hogy Arany Jánost apja tanította az ABC-re s apjától már négyéves korában megtanulta a Pater nostert latinul s jól tudott olvasni, mikor az elemi iskolába feladták. Újból megigérte, hogy az adatokat rendelkezésemre bocsátja, ha ez ellen magának a költőnek sem lesz kifogása. «Remélem — írta, — hogy az ön kérésére bele fog egyezni annyival inkább, mert ő tudja legjobban, hogy keble reddői tiszták; azokban bárki is az ő jellemének hátránya nélkül keresgélhet.»

Azonnal írtam tehát Arany Jánosnak magának, mire fia, *Arany László*, 1877 januárius 26-án többek közt így válaszolt: «Apámnak három hónap óta oly szembaja van, mely miatt írnia, olvasnia tilos;¹ ő maga tehát nem válaszolhat. Kéreti önt, hogy azon ifjúkorára vonatkozó adatokat, melyekről hozzá intézett levelében szól, ne közölje részletesen. Nézete ily kérdésekről az, hogy hasonló ifjúkori apróságok, ha érdekesek lehetnek is az író halála után, de életében nem tartoznak a közönség elé s közlésök igen könnyen indiscretiává válhat az íróval, arrogantiává a közönséggel szemben, amely előtt a még élő író ez adatok által úgy mutattatik be, amint csupán *történelmivé* vált egyének mutathatók be. Apámnak elég részletes életrajza jelent meg Toldy kézikönyvében² s ő ennek közlését ma is elégnek tartja.»

Mindamellettt arra kértem Rozványt, hogy az adatok elkallódásának megakadályozása végett jegyezze föl Arany fiatal korára vonatkozó emlékeit. 1878 karácsonya táján, tehát nagy buzgósággal látott munkához és Szilveszter napján már értesített, hogy följegyzéseit felolvasta *Szél* Kálmán szalontai ref. lelkésznek, ki azt mondotta, nincs benne semmi, amit még Arany életében közölni nem lehetne, sőt a munka szép fényt vetne Arany életére és jellemére; de bizonyosan tudja, hogy Arany ennek közlésébe bele nem egyezik. Arra kért tehát, hogy kéziratomat — felhasználás előtt — küldjem föl *Gyulai* Pálhoz, ki őt mint a költő nagy tisztelőjét, személyesen ösmeri s tőle kérdezzem meg, ő pedig esetleg Aranytól kérdezze meg, közöl-

¹ Szemének gyöngesége s erejének hanyatlása miatt már 1870. tavaszán lemondott az akadémiai főtitkárságról s ezt 1877 április 30-án megismételte; az akadémia azonban kitért a kérés elől; mert — ahogy Csengery Antal mondta — a francia akadémia főtitkára is beteg volt, éveken át nem dolgozhatott s lemondását még sem fogadták el. Csak harmadszorra, 1879-ben teljesítették Arany kérését.

² Magyar Költészet Kézikönyve. Eredetileg a Szent István-Társulat Egyetemes Magyar Encyclopædiájában jelent meg.

hető vagy felhasználható-e dolgozata; mert Aranyra csak Gyulai útján lehet hatni. 1879 januárius 5-én már el is küldte a kéziratot, melynek címe *Arany János életéből*, terjedelme pedig 4-r. 52 lap. Tartalma: Bevezetés: 3—6. l., költőnk elődeinek viszontagságai 7—13., költőnk születése és gyermekora 14—22., költőnk tanító 23—31., költőnk községjegyző, 32—45. l. Helyreigazítás (Toldy Ferencnek azon adatával szemben, hogy a forradalomnak csak távoli szemlélője volt) 46—50. l., Befejezés 51—52. l. Nagy közvetlenséggel s érdekesen van megírva, de nem ösmertetem, mert a költő halála után tizesztendővel (1892) «Nagyszalonta történelme» című munkájának III. kötetét, mint a címlapon is megjegyzi, «tekintettel Arany János koszorús költőnk községi jegyzőségére» adván ki, ezek az adatok részben hozzáférhetőek.¹

Rozvány adatait nagyon érdekeseknek találván, felküldtem a dolgozatot régi jóakarómnak, *Gyulai Pálnak*, azzal a kérelemmel, hogy mégis mutassa meg azokat a nagy költőnek; mert ha nem engedi is meg fölhasználásukat, a hitelesség és megbízhatóság tekintetében talán nyilatkozni fog. Gyulai Pál Leányfalváról 1879 július 30-án többi közt ezt írta:

«Bocsásson meg, hogy régebben írt levelére csak most válaszolok s Rozvány úr kéziratát, amelynek visszaküldését újabb levelében sürgeti, csak most küldöm vissza. Arany sokáig betegeskedett, igen rosszkedvű volt, ezért csak most nemrég májusban közölhettem vele az életrajzi megjegyzéseket. Ő most is úgy nyilatkozott, mint régebben s most sem óhajtja, hogy gyermekkorát és fiatalságát oly részletesen tárgyalja, mintahogy a meghalt, történelmi egyénekkal teszik. Nekem a tanácsom az, hogy ha ön «Biharmegyei írók» című gyűjteményét ki akarja adni, természetesen vegye föl Aranyt is és részint a Rozvány úr jegyzetei, részint pedig az Arany közlései után írt életrajzok nyomán (Toldy: Magyar költészet kézikönyve; Újabbkori ismeretek tára) írja meg életrajzát, azonban óvakodjék gyermek- és fiatalkorból minden történetkét fölvenni; elégedjék meg néhány jellemzővel. Ez ellen Aranynak sem lehet szava, legalább én úgy hiszem; s ön mégis valami újabbat és bővebbet ad, mint az eddigiek. Arany azt jegyezte meg Rozvány úr jegyzeteire, hogy azokban egy s más túlozva van; pl. ő nem azon időtájt tanult meg olaszul, mint Rozvány úr írja. Egyszóval discretióval, tapintattal föl lehetne hasz-

¹ Rozvány Nagyszalontájának I. kötetét a Századokban 1870 (249—252. ll.), a II.-at u. o. 1889. (544—6.), s a III.-at 1892-ben (348—9.) ismerttettem. Monographiája nem szakszerűen történelmi mű ugyan, de Arany János minden életírója hasznát veheti.

nálni Rozvány úr adatait, csak ne nagyon bőven és kiszínezve, mintha csak ezek kedvéért írná az életrajzot. Így talán Aranyra sem tenné azt a hatást, hogy gyermeksege és ifjúsága minden apróságait összeszedik, mintha meghalt ember volna.»

«Ergo, Gyulai Pál megtette a Pálfordulást ön felé — írta *Rozvány* augusztus 5-én. — Őszintén mondván, tőle és Aranytól csak agyonhallgatást reményltem. A válasz engem valóban meglepett. Valószínűleg Aranynak jólesett önmagáról, mint emberről, azokat olvashatni, amiket ő, mint keblének kiváló kincseit, a magasztos erényeket gondosan rejtegetett s annak futó megpillantását is csak kevés hozzátartozóinak engedte meg. Hozzátartozójának magamat csak *némi* joggal tarthatom; amennyiben atyám házánál kétévi iskola-szünetidők alatt egy szobát együtt laktunk s a még nem nagyon elzárkózott ifjúkebelbe a barátságos viszony bepillantást engedett. Én minden tekintetben távol éreztem magamat tőle; de a szép, nemes, magasztos iránt már akkor is volt bennem annyi érzék, hogy az ő személyében hazám leendő nagyságát tudjam. De bármikép volt a múltban, jól esik tudnom a jelenben, hogy amit róla írtam, ő, a szigorú bíró, egészben véve azon meg nem botránkozott.» Egyúttal elküldötte (a már kéziratban bemutatott) versét «Arany János serdülőkori élménye» címen nyomtatásban, de kézirat gyanánt (4-r. 14 lap) Arany János költeményéből vett azzal a jeligével:

«Rothadjon el a nyelv, mely téged profanál,
Édes enyim, szentem, magasztosom!»

Elmondja, hogy szüret volt a professzornál; a diákok szedték a szőlőt s Arany János, az első eminens vigyázott rájuk. Bort és elemóziát a szülék és jóbarátok küldtek a fiúk számára. Jékedvük volt s dalogattak már, mikor beállított a vén Szilágyi cigány harmadmagával. Gyenge volt a banda, rossz a muzsika; de Arany megszánta a valaha híres, vén cigányt s felbízta pajtásait: igyanak, daloljanak, táncoljanak; hadd higye az öreg, hogy az ő muzsikája bolondította meg őket. Csaptak is olyan mulatságot, hogy a konzisztórium utóbb majdnem kicsapta érte az első eminenset, Arany Jánost, akinek pedig ez a felbízta is csak a jó szívét mutatta: éleszteni akarta a vén cigány önbizalmát.

1879 november 28-án alkalmoszerűsége való számítás nélkül küldtem be *Szilágyi* Sándornak a Századok számára «A nagyfalusi Arany-család» című rövid cikkemet, amelynek adatait részben Rozvány említett kéziratából vettem, részben és főképen pedig Bihar vármegye levéltárából még 1869 május és június havában Szalonta városa megbízásából mint gimnáziumi V. osztályú tanuló másoltam le. Alig

tettem postára cikkemet, az este érkezett lapokban olvastam, hogy váratlanul megjelent Arany Toldi-trilógiájának középső, még egyedül hiányzó része, «Toldi Szerelme». Ennek megküldésére táviratban kértem Ráth Mórt, Szilágyit pedig a cikk visszaküldésére kértem, hogy a lapok szerint a költeményben levő családi vonatkozásokat beleiktathassam. Szilágyinak azonban nagyon kapóra jött a cikk; azonnal kitűzte a Történelmi Társulat december 4-ki ülésére és erre Arany Jánost és családját is meghívta. A költőt igen nagy közönség várta, hogy tiszteletét és hódolatát kimutassa előtte; de ő maga helyett családját küldte el. Arany László december 29-án ezt írta hozzám:

«Igen köszönöm szíves figyelmét s a küldött példányokat.¹ A kis értekezést iemertem már még kinyomatása előtt, sőt egy pár kisebbrendű hibát ki is igazítottam Szilágyi Sándorral.² Kár, hogy ezek egyike, mit pedig szintén megjelöltem, a végső jegyzetben mégis benne maradt: A. Ferenc nem testvére, hanem unokatestvére atyámnak.³ Az öreg úr köszöni a neki küldött példányt. Kedves emlékeket elevenít az fel nála. S azonkívül igen örült, hogy e vizsgálatok még biztosabb alapra helyezik a «Toldi Szerelmében» általa elfogadott geographiai felfogást,⁴ amiben ő Miskolczy Károly adatai nyomán indult.⁵ Valóban, a vizsgálatok talán még kideríthetik azt is, hogy Miklós vitéz csakugyan történetileg igazolható alak.»⁶

¹ A «Századok» 1879. évi folyamának 771—779. lapjairól vett különlenyomatokat atyja és az ő számára.

² Hat esztendővel atyja halála után, 1888-ban, Arany László a költő hátrahagyott iratainak 18. füzetében és az Egyetértésben (1888., 105. sz.) azt bizonygatta, hogy értekezésem mind a család eredetét, mind atyja leszármazási ágát tévesen határozza meg. Az időközben előkerült, 1634 május 10-én kelt és 1635 április 18-án Kraszna megyében kihirdetett nemeslevél alapján a családot a krasznamegyei Nagyfaluból származtatta, s megmutatta, hogy a költő nem Jánosnak, hanem Györgynek az ágából származott. Mivel én csak a Biharvármegye levéltárában talált adatok nyomán beszéltem, nem feleltem, mert bár a krasznamegyei kihirdetést döntőnek nem találtam, örültem, hogy a nemeslevél előkerült, a kutya-bőr többé nem hiányzik s nem is hibás a dátuma.

³ Ezt értekezésemnek második kiadásában (Arad, 1882., 15. lap) kiigazítottam.

⁴ Tudniillik, hogy a Toldiak ősi fészke a biharvármegyei Nagfalu, Rojt és Oláhszentmiklós közt. Lásd Századok, 1879., 771—2. l.

⁵ A Toldi-mondáról a Budapesti Szemle régi folyamának X. kötetében értekezett.

⁶ Bölöny Sándor barátomnak nagyváradi (most a biharmegyei Tört. Társulat múzeumában őrzött) levéltárában mint kis deákok kutatva, már 1868-ban találtunk két adatot Nagy Lajos korából Toldi György főispán-

Rozvány György ugyanaznap többi között ezeket írta: «Hogy Arany János biográfiájához lehetőleg minden adatot összegyűjtsek, az ön előtt ismeretes művemem lehektorafiroztattam és környékünkön olvasásra bocsátattam, egy pár példányt Váradra is küldtem. Ezen fáradozásomnak jutalma lett, hogy Arany Jánosnak két verses levelét, egyet *az égből*, másikat *a pokolból* kezemhez kaptam, még pedig Arany Jánostól sajátkezűleg írva. Ezen költemények majd negyven évvel ezelőtt írvák, Arany János által talán el is feledvék; továbbá szép adatokat kaptam Arany János nagyon tanulságos iskolaéletéből is. Szolgáltak egyesek igen szép jellemző élményeivel nagy költőknek. Kaptam még egy sajátkezűleg készített csinos *térképét* is, mely földmérési képességéről tesz tanubizonyságot. Valóban, sok szép adatnak jutottam birtokába; mindenesetre jóval többet, mint amennyivel az ismert kézirat megírása alkalmával rendelkeztem. Még arra is reflektáltam, hogy én emlékezet után a szalontai régi iskolát, melyben Arany János tanult és tanított, — jegyzői lakát, hol családot alapított, — saját házát:

Ez a szoba, hol én most . . .
Csizmadia-műhely volt . . . » —

a templomot, hol neki *ex officio* kellett mint altanítónak harangozni, — születési házát és annak környékét csaknem teljesen híven le tudom rajzolni; és minthogy már egyedül magam vagyok, ki ezen emlékeket rajzban visszaadni képes, elhatároztam magamat hogy művem illusztrációjára ezeket lerajzolandom. A tervem az,

ságáról, de ezt csak 1882-ben közöltem Szilády Áronnal, ki a Toldi-mondával a Pesti Napló 1882. évi 303. számában foglalkozott. «Rendkívül örvendek — írta hozzám 1882. november 7-én Halasról — az előttem merőben új két dátumnak, mivel azon oklevelek közt, melyeket az országos levéltárban s nemzeti múzeumban átnézhettem, az idézett 1382. évnél többet Toldi György főispánságáról nem találhattam. Dr. Jeszenszky téved az Egyetértésben, midőn azt véli, hogy én a Toldiak nógrádisága mellett nyilatkoztam. A Budapesti Hirlap október 18-iki számában közölt alsó-toldi népmesét nemcsak említettem, hanem azon óhajításomat is kifejeztem, hogy az ott összeszedhető Toldi-féle mesékből többet is érdemes volna közzétenni; de emellett határozottan a nógrádi felfogás ellen szólítottam s a Toldiak bihari voltát nagyon érthetően vitattam. Mint kifejeztem, most is azt hiszem, hogy a Toldiakra vonatkozó adatok nagyobb része még ezután fog előkerülni s mind több részlete fog felderítettetni Plosvai szaggatott előadásának. Kiváló érdeklődése folytán engedje meg, hogy ha valami újat találok, arról értesíthessem s legyen szabad ugyan-ezt kérnem.»

hogy mindezeket ne a nagy költő halála után kutassák, hanem meglegyen már életében.»

Nagyszalonta városa Toldi Szerelmének megjelenése alkalmából nagy fiát, Arany Jánost küldöttség útján üdvözölni kívánta; a költő azonban 1879 december 24-én Rozványhoz intézett levelében aggodalmát nyilvánította, hogy ilyen zord téli időben egynéhány becsületes ember csak az egészségét fogná kockáztatni; és elmondja, hogy elég volt már neki a jóból; ő roncsolt egészségű ember, neki nem óvációra, hanem nyugalomra van szüksége stb. Ezen levél következtében Rozvány a küldöttség tagjaival (*Balogh József* szalontai főbíró, *Bajó János*, Arany egykori tisztvárosa és *Balogh Elek*, a költő egykori pártfogoltja) abban állapodtak meg, hogy Arany óhajtását parancsnak veszik, itthon maradnak s a városi közgyűlés csak levélben küldi el üdvözlését. «Ily előzmények után — írta Rozvány december 27-én — jó lesz nekünk Arany János élete iratával talán sok időre elhallgatnunk; pedig mennyi tanulság rejlik ezen tökéletes ember életében! Nincs egyetlenegy egyénünk sem a jelenben, sem a múltban, kinek élete ifjúságunknak szebb tanulmányt nyújthatna, mint az övé. És írta való gyöngédségből mégis hallgatnunk kell.»

Amikor Arany János 1882 október 22-én elhunyt, az aradi Kölcsey-egyesület, amelynek titkára voltam, december 17-én ünnepet szentelt emlékezetének. Nagy hatást tett dr. *Jancsó Benedek* szép emlékbeszéde s érdeklődést keltett *Rozvány Györgynek*, vendégünknek, Arany nagyszalontai éveiről való csevegése.

Esetelvé az Arany-család viszontagságait, fölemlítette, hogy a szalontai anyakönyv bejegyzése szerint Arany Jánost 1817 március 8-án keresztelték meg. Szülői Arany György és Megyeri Sára; kereszt-szülei Bagosi Mihály és Bujdosó Sára. Valónak mondta azt a több oldalról tagadott körülményt, hogy anyja beteges és idősebb lévén, a kis fiút gyermekes ösmerős asszonyok felváltva dajkálták, sőt saját nénje, Sára, Jámbor Jánosné is naponkint hazament, hogy megszoptassa.

A gyermek gyorsan fejlődött. Abban a korban, mikor társai még csak tanulgatták az ABC-t, ő már latinul is tudott egyet-mást, pedig a rendes időben, hat esztendő korában adták föl iskolába. Temetésen kántált s egy ilyen alkalommal, *Hévar Csete* György temetésén, heten kaptak öt krajcárt, melyből tehát ő és egyik társa semmit sem kapott. De rokona, *Megyeri Ferenc* szerint a boldogultra verset csinált, mely így kezdődött:

«E sírhalom fedi Hévar Csete Gyurit,
Ezernyolcszázhuszonnyolcban lett ő *murit*.»¹

¹ «Murit» = meghalt (oláhul); Szalonta tőszomszédja, Madarászfalu már oláh, sőt Szalontán is laknak oláhok.

A nagyfúvó keserves sóhajtással, a pöröly éles ütéssel siratta, mert gazdájuk, a lakatos, olyan útra ment, honnan sohasem tér vissza. Olyan édesen alszik, hogy a föltámadáskor az angyalok trombitálására sem ébred föl; de ha fülébe súgják, hogy «itt a szalmás üveg», azt mondja rá: «köszöntse rám kelmed». Mikor tanítója, Szabó József, a későbbi geszti pap, rájött, hogy ezt a verset ő írta, nem büntette meg, mint maga is várta, hanem tanulótársai előtt azt mondta: «Jól van fiam, írj máskor is verseket; becsületedre fog válni.»

Rozvány az eredetiben is bemutatta azt az 1831 április 19-én kelt folyamodást.¹ melynek alapján Arany tizennégy esztendőskorában praëceptor (tanító) lett a szalontai elemi iskolában, mialatt gimnáziumi tanulmányait is folytatta. Említést érdemel, hogy az írva-olvasás módszere szerint tanított oly időben, mikor ezt nálunk máshol még nem alkalmazták. 1833-ban Debrecenben folytatta tanulmányait² s a színészettel is megpróbálkozott. Mikor 1836. nyarán hazajött, világtalan atyját szükségben találta; csakhamar édesanyját is elvesztette.³ Jóakarói, Pápai István postamester és Madas György rektor-tanító, hogy segítsenek rajta, tanítóságra (correctorságra) ajánlották és az egyházközség nagynehezen meg is választotta, bár az esperes azt mondta, hogy «Szalontán komédiás nem lesz tanító». A gimnáziumban ő tanította a szépírást és a karéneket. Atyja a templomból hazajövet, egyszer azzal nyitott be hozzá: «Fiam, a templomban voltam: megjött a szemem világa.» Ahogy maga Arany írta a Bolond Istókban:

«Szemének éje, lelkének borúja
Nem gyötri többé. Még ezt a napot
— Előbb mint a halált — meglátta újra;
Szerencsésb, mint Izsák, megáldhatott.»

Fia az apai örökség felét azzal föltétellel engedte át néniének, hogy apjuknak gondját viselje, 1839-ben lemondott a tanítóságról s írnok lett a városnál évi 100 forint fizetéssel. Ekkor költözött Rozványékhoz, kikenél Rozvány Erzsébet tanításáért teljes ellátást nyert. A leány albumába később ezt a költeményt írta:

¹ Szó szerint közli Ercsey Sándor, Arany János életéből, 7—8. l.

² 1836 augusztus 6-án; de nem kolerában, mint Rozvány mondta.

³ Ercsey Sándor a Rozvány-családról «Arany János életéből» című könyvében csak az 51. lapon emlékezik meg, mondván, hogy Arany 1849-ben R. J. (Rozvány József) kereskedőnél, jó emberénél hagyta családját.

«Én láttam a bimbót ; láttam azt,
Midőn érezve a nyájas tavaszt,
Kezdett kifejlenni ;
Örült a lelkem s kéjjel telék
És (mint hiú kertész) sokat merék,
Sokat reményleni.

De ennyit nem. Reményem balga volt :
Árnyékban sem mondotta a valót,
Milyen lesz a virág.
A természet rá csillogó mezet
Szövött ; a sok kontárkezek
El nem torzíthaták.

Hintsd, virágszál, most hintsd bámaid' !
A hervadásnak messze-napjait
Rettegned nincsen ok :
Érintsen bár a hervadás szele,
Dús illatod, lényednek szebb fele,
A szellem, élni fog !»

Arany igazságszeretetét bizonyítja, hogy mikor egy alkalommal jó pénzzel kecsgették, ha egy előtte ismeretlen emberre pasquillust ír, ezt a legnagyobb méltatlankodással utasította vissza ; pedig anyagi tekintetben akkor volt a legszorogatottabb helyzetben. Egy esztendő mulva Szalonta város őt aljegyzőnek választván meg, Rozványéktól a piaci jegyzői lakba költözött s még azon ősszel megházasodott. 1840-ben feleségül vette *Ercsey Juliannát*.¹ Rozvány érdekesen jellemezte családi életét s azt a köztiszteletet, a melyben «a nemzetes úr» mint aljegyző a városházán és az egész városban állt. Jegyzőségének történetét részletesebben Nagyszalonta Történetének III. kötetében beszélte el. Kéziratában megemlíti, amit 1869-ben kijegyeztem a megyei levéltárból, hogy Arany Jánost 1848 június 2-án az első képviselőválasztásnál Toperczer Ödön megyei főjegyzővel szemben képviselőjelöltnek léptették föl. Arany mindössze 17 szavazatot kapott ;² ezek közt volt nagyapám, Zay István, sarkadi tisztartó

¹ Ercsey id. m. 32. l.

² Reászavazott Erdőgyorokról Kovács Gáspár és Szász György ; Oláh-Homorogról Popovits Demeter g.-kel. lelkész és Markovics József g.-kel. tanító ; Madarászról Poynár Illés g.-kel. lelkész, Pap Tógyer és Dávid Koszta ; Szalontáról Ladányi Gedeon tanár (később kolozsvári egyetemi tanár), Károlyi Sámuel orvos, Molnár István, Birizdó József ügyvéd, ifj. Balogh János birtokos, ifj. Bajó János jegyző, Rozvány György ügyvéd ;

szavazata is. Bizonyos, hogy nagyapám szavazatát Toldijával érde- melte ki, a mellyel csak egy esztendővel azelőtt nyerte el a Kisfaludy- társaság koszorúját és Petőfi barátságát.

Rozvány szerint 1848-ban a Koburg-ezrednek egyik hadnagya nagyon bosszankodott azon, hogy mikor a városházán egy embertől háromszor is megkérdezte, hogy «maga a jegyző?» az harmadszor is azt felelte: hogy «hárman vagyunk jegyzők.» Rozványéknál lakó ezredesének elpanaszolván esetét, leírásából kitűnt, hogy Arannyal beszélt; mire az ezredes odaadta neki Toldit: «Olvassa el előbb s jusson eszébe, hogy ezt a remekművet az írta, a kit ön úri gögből *maga jegyzőnek* titulált.» Máskor meg Hatvani, a Drágos abrud- bányai esetéből utóbb ismeretes őrnagy, rontott be a városházára s ott épen Aranytól kérdezte meg, hol lakik Arany János? A kérde- zett az ablakhoz vitte s megmutatta a szemközt levő háromablakú házat; mire Hatvani köszönés nélkül távozott. Délben a költő haza- térvén, vendégét Petőfit és Hatvanit nagy beszélgetésében találta és mosollyal fogadta a mentegetőzést.¹

Rozványnak, de egy alkalommal nekem is elmondta *Osváth Imre* sarkadi ref. esperes, hogy ebben az időben meglátogatván Aranyt, hallotta, hogy *Petőfi* a kertben van. Odament, hogy bemutatkozzék neki; de látva, hogy a költő elmerülve megy a kert másik oldala felé, vissza akart vonulni. A költő azonban szintén megfordult, meg- látta, mire eléje ment s bemutatkozott. «Jól van,» felelte a költő s ismét megfordult és tovább sétált. *Osváth* elmondta Arannak, hogy megjárta. «Ha költ, nem tudja mi történik körülötte», világosította fel Arany.

1848 júniusában a *IX. honvédszászlóalj* önkéntesei Szalontára bevonulván. Arany, amint este 7 órakor hazament lakására, pár perc alatt megírta ezt a versét:

Süvegemen nemzetiszín rózsza,
Ajakomon kedves babám csókja stb.

Félnyolekor már ott volt a Rozványék boltjában, hol *Főnyad* (Főnagy) József szalontai honvéd fuvolán mindjárt dalt szerzett hozzá,

Sarkadról Zay István tisztartó és még ketten, akiknek nevét most már nem találok.

¹ *Ercsey* (id. m. 42. l.) a két esetet egybevonja, de sokkal rövidebben s nem említi, hogy Hatvani itt találkozott volna Petőfivel; ellenben föl- jegyzi (43. l.), hogy Petőfi Aranyék gondviselésére bízta feleségét és fiát, Zoltánt, akit váradi diákkoromban mint színészt én is láttam. A Roz- ványánál 1848—9-ből ezután említendő aradi epizódokról *Ercsey* nem szól.

ezt Rozvány György lehangjegyezte és este 9-kor már a kilences honvédek is megtanították az új dalra, melyet csakhamar szélteben énekeltek a táborban.

Arany maga is volt nemzetőr és szolgálattételre négyszázadmagával Szalontáról Aradra rendelték ki. A jókedvű *Balogh Jánossal*¹ és a szalontai bíróval a Halász-utcában egy szerbnél lakott és mikor nem volt szolgálatban, éjjelenként jókat aludt ágyában, Balogh pedig egy üres fiókú kanapén. Egy éjszaka a hazatérő Balogh azzal verte föl álmából, hogy sohasem látott még olyan víg cimborát, mint *Csungó Náci*. «Tenálad is nagyobb bolond?» — kérdezte a bosszús költő. «Besületemre, sokkal nagyobb!» És vége-hossza nem volt a verselgetni is szerető *Csungó Náci*ről szóló adomáknak. Arany szeméből kiment az álom; de annál hatalmasabban hortyogott lakótársuk, a szalontai bíró. Pedig a beszélgetés után mostan már ők is szerettek volna aludni. «Te Jani — szólt Arany Baloghoz; — rúgd meg csak a kanapéd üres fiókját: majd meglátod, mi lesz?» Arany megrúgta. A bíró fölrezzent: «Komám! — kiáltotta — lúttak a várból!» Amazok meg sem mukkantak, mire lassankint bíró uram is megnyugodott; újra elaludt s menten megint hortyogott. Erre Balogh még halalmasabban rúgott a fiókon. «Megint lúttak!» riadt fel a bíró; költögette társait, de nem tudott beléjük lelket verni. Felöltözött tehát, s kiment, hogy utána nézzen a dolognak, löveti-e Berger a várost. Amíg odakünn jódarabig hallgatózott, a másik kettő csakugyan elaludt; s azután már ágyúzhatott Berger, hortyoghatott a bíró.

Másnap Arany, aki vendéglőbe különben nem járt, mégis elment a Fehér-keresztbe s elment azontúl mindennap, hogy tanúja legyen *Csungó Náci* eredetiségének. Rozvány úgy találta, hogy a Bolond Istókban igen sok vonás emlékeztet *Csungó Nácira*. Egyebek közt elbeszélte még, hogy Arany a forradalom után sok kéziratot megsemmisített; s a «Népbarát» szerkesztőségétől kapott ezer forintnál több² készpénzt Nagyszalontán az ő atyjánál rejtette el, hol *Kaufmann* tábornok, a későbbi győző is szállásolt. A tábornok megkérdezte Rozványtól ki a házában levő fiatal asszony és két gyermek. «Menyem és unokáim» — felelte Rozvány. Pedig Arany Jánosné

¹ Ennek, Aranynak és Petőfinek debreczeni jókedvéről l. Ercsey id. m. 39. l.

² Ercsey szerint (48. és 56. l.) 1200 pfrt, melyet azonban Ercsey szerint a pesti takarékpénztárban helyezett el s azt, könyve felmutatására, a debreceni takarékpénztár fizette ki. Ebből 800 frton vette 1850-ben azt a kis házat, mely «se nem csapszék, se nem bolt: csizmadiaműhely volt».

volt két kis gyermekével,¹ kik idehúzódtak, mialatt a költő bujdosott.² Bodri kutyájok mindennap eljött hozzájuk, hogy enni kapjon, de különben Arany lakásának ablaka alatt éjjelenként hűségeesen őrizte az elhagyatott házat. Nem erre a házra, de részben erre az esetre vonatkozhatik Arany Jánosnak ez a verse:

«Mit nem szenvedtem én is, mióta elhagyám
Boldogságom bölcsőjét, szerény csendes tanyám,
Midőn a hú komondor, mely gazdátlan maradt,
Olyan keservesen nyítt idegen ház alatt ?!»

Három hét mulva, az oroszok elvonulása után, Arany megint hazament s otthon rejtőzködött; az elfogatástól *Kenyeres* János szalontai bíró mentette meg.

Rozvány följegyzései csak 1851-ig terjednek, mikor Arany Nagykőrösre ment tanárnak. A följegyzések egy részét a Szalontai Lapokban (1890), Nagyszalonta történetének III. kötetében és a Pesti Naplóban (1899, 275. sz.) közölte; de valószínű, hogy több jegyzete is maradt vagy a családnál, vagy a nagyszalontai Arany-múzeumban, melynek megalkotásában és gyarapításában nagy érdemei vannak. Ezt Arany születésének évfordulóján azért említtem meg, mert azt hiszem, hogy adatainak kellő kritikával, Arany János élete írói hasznát vehetik.³ Hiszen már *Szilágyi* István akadémiai tag, a mára-

¹ Juliskával, ki 1841-ben és Lászlóval, ki 1844-ben született.

² Arany voltaképen már 1849. tavaszán elköltözött Debrecenbe s onnan Pestre, hogy a Népbarátját Vas Gerebennel szerkessze. Családját otthon hagyta a jegyzői lakban, honnan azonban távozniok kellett, mert a város betöltötte Arany állását. A forradalom vége felé visszajött, de már csak zsellérnek a jegyzői lakba, hol a menekült Vörösmartyt, Bajzát, Vachot Sándort is fogadta. Ő maga 1849 aug. 10. menekült Szalontáról és Ercsey szerint (id. m. 51. l.) családját ekkor bízta jó emberének, R. J. (Rozványi József) kereskedőnek gondviselésére.

³ Egy budapesti előkelő könyvkiadó-cég 1892-ben, ajánlatomra, hajlandó volt Rozvány Arany-adatait, a költő szobrának leleplezése alkalmából, külön kötetben, illusztrálva kiadni, de ingyen. Rozvány 1892 április 27-én hozzám írt levelében, erre nem volt hajlandó, ellenben késznek nyilatkozott, hogy lemond minden honoráriumról, ha én magam adom ki. Jóakarátát el kellett hártanom, mert könyvkiadással sohasem foglalkoztam. Nem adtam ki «Bihari Írók» című gyűjteményemet sem, melynek szerkesztéséhez még egyetemi hallgató koromban kezdtem; «Bihari Román Írók» címmel 1880-ban kiadtam ugyan egy füzetet (8-r. 163. lap) s lapokban és folyóiratokban sok és részben terjedelmes adalékokat közöltem bihari írókról, de csakhamar beláttam, hogy az irodalmat provinciákra osztani

maroszigeti gimnázium tudós igazgatója s Arany gyermekkori barátja,¹ 1891 július 5-én azt írta, hogy «oly részleteket mondott el, miket elhallgatni örök kár lett volna; nélkülök a János életét senki sem fogja igaz világításban, fejlődése különböző stádiumában megírni.»

MÁRKI SÁNDOR.

nem lehet s gyűjteményemet rendelkezésére bocsátottam Szinnyei Józsefnek, ki azt a «Magyar Írók»-ban fel is használta. Ezt azért említem meg, mert Rozvány kezdetben ezen gyűjteményem számára írta adatait.

¹ Ercsey szerint (id. m. 35. l.) Szilágyi, a ki 1842-ben lett a szalontai iskola rektora, Aranyék kosztosa volt, s az irodalomtól már-már visszavonulni készülő költőt ő buzdította munkássága folytatására, irodalmi pályázatokra stb. Nyilatkozatának tehát nagy súlya van.

EGY NEGYEDSZÁZAD ARANY JÁNOS-IRODALMA.

1890—1914.

(Mutatvány az új Magyar Irókból.)

Az alábbi összeállítást Arany János születésének 100. évfordulója alkalmából adom közre. Egyúttal mutatvány ez abból a munkából, mely folytatása lesz a felejthetetlen emlékü id. Szinnyei József monumentális bio-bibliográfiai lexikonának, a *Magyar íróknak* s mely a M. T. Akadémia megbízásából készül Szinnyei köteteinek pótsorozata gyanánt. Minthogy a kiegészítések beosztásánál lehetőleg alkalmazkodnom kell ahhoz a módszerhez, mely Szinnyei munkájában kifejeződött, ez az Arany-bibliográfia is két, különben is egészen természetesen adódó, főcsoportból áll, ú. m. Arany saját műveinek felsorolásából s az Aranyra vonatkozó irodalom egybeállításából.

Az Arany műveiről szóló részt Szinnyei mintájára kronológiai sorrendben adom, miként ő külön választva a folyóiratokban és (külföldi) antológiákban elszórtan megjelent posztumusz műveket, illetve fordításokat az önálló kötetek alakjában kiadottaktól. A folyóiratokban megjelent dolgozatokat, ugyancsak Szinnyei mintájára, egyes folyóiratokon belül időrendben csoportosítottam. E csoportok egymásutánját az illető folyóiratban megjelent legelső idevágó cikk időpontja döntötte el. Annyanban azonban már ebben a részben is eltértem a Szinnyei módszerétől, hogy könnyebb áttekinthetőség okáért az anyagot alcsoportokra bontottam. Így előbb az 1890 óta folyóiratokban és lapokban szétszórtan megjelent *verseket*, azután a *prózaí dolgozatokat*, majd a *leveleket* s végül az *idegen nyelvű fordításokat*, utóbbiakat nyelvük szerint is csoportosítva, soroltam fel. Ezután jönnek Arany munkáinak 1890 óta megjelent külön kiadásai. Itt egészen megtartottam Szinnyei módszerét, mely szorosan kronológiai s az egyes adalékokat Szinnyeihez kapcsolatban folyó számmal láttam el. Ugyanazon munkának címlapkiadásait s újabb lenyomatait, — még akkor is, ha ezen újabb lenyomatok új kiadásoknak vannak címlapjukon

feltüntetve — nem soroztam külön szám alá, hanem a felölelt kor-szakban készült legrégebb keletű kiadáshoz vettem. Így pl. a szóban-forgó negyedszázadból a *Toldi* külön kiadásából 14-et ismerek, melyek ez elvek szerint öt szám alatt voltak összevonhatók (24., 25., 26., 43. és 67. sz.). A címlapkiadások összevonására jó példa Arany *Összes munkáinak* 13 kötetes új lenyomata 1900-ból, melyből egy kis tipográfiai csalafintasággal háromféle kiadást varázsolt elő a kiadói élelmesség. Minthogy a 20—109. szám alatt felsorolt 91 bibliográfiai egyedből csupán egy részt volt alkalmam eredetiben láthatni s a többit Petrik Géza *Magyar Könyvészetéből* vettem át, mely az ilyen kritikai szempontokat teljesen mellőzi, valószínűnek tartom, hogy itt-ott külön bibliográfiai egyedként szerepeltetek pusztá címlapkiadásokat is. Az efféle tévedéseket azonban csupán egy kritikai Arany-bibliográfia oszthat el, mely véleményem szerint Arany munkáinak előkészületben lévő akadémiai kiadásának elengedhetetlen függeléke.

Arany munkáinak itt nyújtott jegyzékét kiegészítettem a költeményei által sugallt zeneművek lajstromával, mely tudtommal az első s így szükségkép hiányos ilyenemű egybeállítás.¹ Végül felsorolom Arany azon álneveit és jegyeit, melyek elkerülték Szinnyei körültekintő figyelmét.

Dolgozatom második része, mely az Aranyra vonatkozó irodalmat repertorizálja, lényegesen eltér Szinnyei módszerétől. Szinnyei u. i. az egyes életrajzok végén a vonatkozó irodalmat tisztán időrendben állította össze. Az összeállítás e módja ott, ahol csak néhány s így könnyen áttekinthető adalékról van szó, teljesen bevált, de rendkívül megnehezíti, egyes esetekben szinte lehetetlenné teszi a tájékozódást azokban az esetekben, amikor különösen gazdag irodalom áll rendelkezésre. Legyen elég e tekintetben csak a Magyar Írók *Jókai-* vagy *Petőfi-*cikkelyének repertoriumára utalnom. Épen ezért a pótkötetekben a vonatkozó irodalom tisztán időrendi egybeállítását csakis ott szándékozom megtartani, ahol ez nem esik az áttekinthetőség rovására. Az olyan íróknál ellenben, akikről terjedelmesebb irodalom szól, tárgyi csoportokba osztom az anyagot. A tárgyi csoportosítás főváza: összefoglaló munkák és tanulmányok; életrajzi adalékok; speciális tanulmányok. E hármás főcsoporton belül azután esetről-esetre annyi alosztályt különböztetek meg, amennyit a felgyűlt anyag természete megkíván. Minden csoporton, illetve alcsoporton belül ismét az időrend s az időrenden belül a betűrend elve érvényesül az adatok besorozásában. A csoportok egymásutánját a logikai kapcsolat, vagy

¹ Ide vágó adataim egy részét Dittrich Vilmos és Kereszty István barátainak köszönhetem.

ahol ez célszerűbb, a betűrend dönti el. Ekként a cikkek repertórium a kevésbé lesz egyöntetű, mint volt Szinnyeinél, de sokkal gyorsabban lesz áttekinthető s egy lexikóni munkánál az olyan eredmény, amelynek kedvéért bátran lemondhatunk az egyöntetűség elvéről.

Jelen esetben, mikor egy negyedszázad rendkívüli bő és sokoldalú termését kellett áttekinthetően csoportosítanom, a következő alosztályokat állítottam fel: 1. Könyvészet. 2. Összefoglaló (általános) tanulmányok. 3. Családja. 4. Szülőhelye. 5. Életéhez általában. 6. Nagyszalontán (1817—1833.). 7. Debreczenben és Kisújszálláson (1833—1836.). 8. Vándorszínész (1836.). 9. Nagyszalontán (1837—1849.). 10. Geszten (1850—1851.). 11. Nagykőrösön (1851—1860.). 12. Budapesten (1861—1882.). 13. Betegsége. 14. Viszonya kortársaihoz. 15. Kéziratai. 16. Reliquiái. 17. Szobrai. 18. Forrásai. 19. Esztétikája. 20. Nyelve. 21. Lírája. 22. Epikája. 23. Egyéb munkái. 24. Hatása. 25. Egyes munkáiról. A leggazdagabb és a legváltozatosabb az utolsó csoport, épen ezért az anyagot itt *Összes munkái* 12 kötetes kiadása szerint csoportosítottam, még pedig az egyes köteteken belül a tárgyalt művek címének betűrendjében. A csoportosítás e nemétől csupán a *Toldi-trilógia* különösen gazdag irodalmánál tértem el. Itt előbb a mondáról (és a történeti Toldiról) szóló dolgozatokat soroltam fel, azután jönnek a trilógiával foglalkozó tanulmányok s végül a trilógia egyes részeinek szentelt cikkek.

Befejezésül még csak annyit jegyzek meg, hogy az összeállítás anyagát főleg Hellebrant Árpád értékes évi bibliográfiái alapján hordtam egybe, de kétes esetekben az eredeti helyet is megnéztem. Vidéki lapcskákban megjelent dolgozatoknál ez, sajnos, nem mindig volt lehetséges.

I. Arany János munkái.

Kiadatlan versei megjelentek a Fővárosi Lapokban (1892: 211. sz. Egy kiadatlan verse. [Erdély. I., II.]); a Vasárnapi Ujságban (1893: 20. sz. Szenvedek én) s a Budapesti Hirlapban (1901: 55. sz. Gyermekkori verse); a Magyar Szalonban (1904: XL. A. és Szász Károly egy ismeretlen közös verse. Közli Versényi György); az Egyetemes Philológiai Közönyben (1906. A. J. három alkalmi rigmusa. Közli Gyöngyössy László, kettőt a kortársak emlékezetéből, egyet az eredeti kéziratból). Gragger-féle Philológiai dolgozatokban (Budapest. 1912. A. J. kiadatlan Goethe-fordítása. Közli Voinovich Géza). Kiadatlan prózai dolgozatai a Magyar Nyelvőrben (1898. és 1899. Tallózás az idegen szókötés mezején; 1900. Nagyideje); a Nagykőrösi ref. főgimnázium értesítőjében (1906/7. Önéletrajz. Közli Benkó Imre) és a Magyar Shakespeare Tárbán (1914. Bírálata Ács Zsigmond Shakespeare-fordításáról. Kiadja Radó Antal) láttak napvilágot. *Levelei* olvashatók a Budapesti Szemlében (1892: LXXI. Kiadatlan levelei. Közli

Bessenyei Ferenc; 1907: CXXXII. Kiadatlan levele Tompa Mihályhoz. Közli Négyesy László; az Erdélyi Múzeumban (1896. A. és Tompa kiadatlan levelei; 1911. Levelei Nagy Péterhez. Közli Szabó Péter); az Ország-Világban (1896: 23. sz. Egy kiadatlan levele. Nagy-Kőrös 1856 aug. 23); a Vasárnapi Ujságban (1898: 18., 19. sz. Levelezése Szinnyei-Merse Félixnével; 1901: 49. sz. Levelei unokájához; 1907: 21. sz. Öt ismeretlen levele. Közli Csűrös Ferenc); az Irodalomtörténeti Közleményekben (1903. Levele Egressy Gáborhoz. Közli Esztegár László; Levele Salamon Ferenchez. Közli Jónás Károly; 1904. Két levele Abonyi Lajoshoz. Közli Györe János; Levelei Abonyi Lajoshoz. Közli Esztegár László; 1906. Levele a didaktikus költészetéről. Közli Dézsi Lajos; 1914. Öt levele. Közli Császár Ernő; Levele Degré Alajoshoz. Közli Pitroff Pál); a Nyugathatban (1908: 47. l. Egy kiadatlan levele. Közli Fenyő Miksa); az Akadémiai Értesítőben (1911. Két német levele); a Máramarosszigeti ev. ref. lyceum értesítőjében (1912/13. Levelei Abonyi Lajoshoz. Közli Györe János); a Világban (1913: 304. sz. Egy ismeretlen levele; 1914: 88. sz. Levele Jókai Mórhoz. Nagy-Kőrös 1856 dec. 28.) és a Nagykőrösi Hírlapban (1914: 14. sz. Kiadatlan levele Feldinger Frigyeshez 1856 aug. 5. Közli Joó Imre). — Költeményeinek fordítása megjelent angolul William N. Löw: Magyar poetry (New-York 1908) és Vályi—Stuart: Magyar poems (London 1911) c. kötetében, eszperantóul a Hungara poemaro I. füzetében (Budapest 1907), franciául C. de Harlez: Poésies hongroises (Louvain 1895), Melchior de Polignac: Poètes hongrois (Paris 1896), F. E. Gauthier: Les grands poètes hongrois (U. o. 1898), Ejury Károly: Poésies classiques hongroises (Pozsony 1904—1908) és Kálmán Miksa: Poésies hongroises (Budapest [1906]) c. kötetekben, továbbá a Revue de Hongrieban (1908. En automne. Ford. Melchior de Polignac), németül a Grail Elise: Blüten der Ungarischen Dichtkunst (Budapest 1890) és Lachmann Hedwig: Ungarische Gedichte (Berlin 1891) c. antológiákban, a Pressburger Zeitungban (1891: 291. sz. O schau mich nicht so trübe an. Ford. Langfelder Dezső; 1907: 274. sz. Im Herbst. Ford. u. a.), a Lechner Julius Neuere ungarische Dichter (Budapest 1896), Márkus S. Galerie ungarischer Dichter (U. o. 1896) és Cserhalmi-Hecht Irene: Ungarischer Dichterwald (Stuttgart és Leipzig 1897) c. antológiákban, a zsolnai áll. főreáliskola értesítőjében (1904/5. Katalin. Ford. Nasch Fülöp), a Pester Lloydban (1907: 220. sz. Mitternächtlicher Zweikampf; Beim Maisschälén. Ford. Szekula Gyula), a Die Karpathenben (1909. II. 1. Herbst. Ford. Balogh Miklós; 1910. III. Balladen. 1. Ladislaus V. Ford. u. a. 2. Klara Zách. 3. Die Barden von Wales. Ford. Leicht János; 1912. V. Die Laute leg' ich nieder; Eitler Schmerz. Ford. Balogh Miklós), a Verbász und Umgebungban (1909: 40. sz. Waleser Barden. Ford. Maurer Károly), a Budapesti Tagblattban (1910: 83. sz. Széchenyi's Andenken. Ford. Szemere László), a Jung-Ungarnban (1911. Balladen: 1. Die Barden von Wales. 2. Bahrgericht. 3. Brückenweihe. 4. Ritter Pázmán. Ford. Dóczy Lajos); oláhul az Ungariában (1893. Filomela. Ford. A. Pituc); szerbül a Letopis Matice Srpskében (1906: 236. sz. Deti i duga; Naučnjakov mačak; Dozivanje na

letime; 238. sz. Slavuj; Domači kpyg; 1907:245. sz. Rozgonjijeva ljuba; Vladislav V.; Dva paža Sondijeva; Seka Agnja. Ford. Brančić Blagoje) és Brančić Blagoje: Iz madjarskog perivoja (Ujvidék 1906) c. kötetében; tótul a Slovenské Pohľadyban (1905. Z basni Jána A.—a. Preložil Hviezdoslav. 1. Oj, roky, budúce vy roky. 2. Odkladám Ujm. 3. Moja nádeja; 1906. 4. V jaseňi; 5. Básnikova otčina; 6. Dieta a dúha; 7. Och! nehľad... 8. Doma; 9. Ron na svite; 1907. 10. Sevkinge; 11. Lapený bocian; 12. Úbohy poddaný; 13. Švárna Hanka; 14. Učencova mačka; 15. Romanca včely; 16. Synovi; 17. Ladislav V.; 18. Rodinny kruh; 19. Dante; 20. Zármatok spevca; 21. Ulava; 22. Rozgoňová; 23. Ráno a večer; 24. Matiašova matka; 25. Totka Agneša; 26. Osirelý chlapec; 27. Klára Zachová; 28. Dvaja panoši Szondiho; 29. Pohona pred máry.)

Önálló kötetek: 20. *Kisebb költeményei*. 8. kiad. Budapest 1890. (Uj leny. U. o. 1891; 9. kiad. U. o. 1891; 10. kiad. [A m. nemzet családi könyvtára XXI.] U. o. 1895). — 21. *Első lopás*. Költői elbeszélés 2 képpel. U. o. 1890. (Uj kiad. U. o. 1899). — 22. *A Jóka ördöge*. Népmese 2 képpel. U. o. 1890. (Uj leny. U. o. [1899]). — 23. *Szent László füve*. Népmonda 2 képpel. U. o. 1890. — 24. *Toldi*. Költői elbeszélés 3 képpel. U. o. 1890. (Uj kiad. U. o. 1892, 1897.) — 25. *Toldi*. Költői elbeszélés. Nyelvi és tárgyi bő magyarázatokkal ellátta Lehr Albert. 2. változatlan kiad. U. o. 1890. — 26. *Toldi*. Költői elbeszélés. Magyarázta Lehr Albert. (Jeles írók iskolai tára XI.) 7. jav. kiad. U. o. 1890. (8. bőv. kiad. U. o. 1892; 10. helyesen 9.) kiad. U. o. 1894; 11. (helyesen 10.) kiad. U. o. 1896 és 11. kiad. mint a vállalat XXII. köt. 1908.) — 27. *Összes költeményei*. 4 köt. U. o. 1891—1893 (és u. o. 1895—1897). — 28. *Hátrahagyott versei*. 2. kiad. U. o. 1891. (Uj leny. [A magyar nemzet családi könyvtára LXI.] U. o. 1894 és külön u. o. 1898.) — 29. *Elbeszélő költeményei*. Toldi, Toldi szerelme, Toldi estéje. U. o. 1891. — 30. *Elbeszélő és elegyes költeményei*. Az elveszett alkotmány. A nagyidai cigányok. Rózsa és Ibolya. Losonczy István. Jóka ördöge. Kóbor Tamás. Elegyes darabok. U. o. 1891. — 31. *Murány ostroma*. 5. kiad. (Ráth Mór iskolai kiadásai. X.) U. o. 1891. (Külön is u. o. 1891. 6. kiad. U. o. 1900 «Iskolai kiadás. A középiskolai VIII. oszt. kötelező olvasmánya» jelzéssel.) — 32. *Drámai fordításai*. U. o. 1892. — 33. *Prózaí dolgozatai*. 3. kiad. U. o. 1892. (4. kiad. [A magyar nemzet családi könyvtára 21. köt.] U. o. 1893.) — 34. *Hátrahagyott prózaí dolgozatai*. 2. kiad. U. o. 1892. — 35. *Toldi szerelme*. 6. kiad. (A magyar nemzet családi könyvtára. III. köt.) U. o. 1892. — 36. *A magyar nemzeti verselésről*. (Ráth Mór iskolai kiadásai I.) U. o. (1893.) — 37. *Zrinyi és Tasso*. (U. o. II.) U. o. (1893). (Uj külön kiad. U. o. 1900). — 38. *Írói arcképek*. Uj kiad. (U. o. III.) U. o. 1893. (Külön is; új leny. 1900.) — 39. *Bírálatok*. (U. o. IV.) U. o. (1893). (Ujabb kiad. U. o. 1900.) — 40. *Az elveszett alkotmány*. Uj kiad. (U. o. V.) U. o. 1893 (és külön is; újabb leny. U. o. 1900). — 41. *A nagyidai cigányok*. Uj kiad. (U. o. VI.) U. o. 1893. (Külön is; új leny. [1898] és 1900.) — 42. *Rózsa és Ibolya*. Losonczy István. Bolond Istók. Uj kiad. (U. o. VII.) U. o. 1893. (Külön is; új leny. U. o. 1900.) — 43. *Toldi*. Költői elbeszélés 12 énekben. 8. kiad. (U. o. VIII.) U. o. 1893.

(Külön is; 9. kiad. U. o. 1894; 10. kiad. U. o. 1897; új kiad. U. o. 1900.) — 44. *Toldi estéje*. Költői elbeszélés 6 énekben 6. kiad. (U. o. IX.) U. o. 1893. (Külön is; 10. kiad. U. o. 1897; új kiad. U. o. 1900. A 43. és 44. egyesítve mint A magyar nemzet családi könyvtára VIII. köt. is megjelent. U. o. 1893.) — 45. *Buda halála*. Hun rege. 6. kiad. (U. o. X.) U. o. 1893. (Külön is u. o. 1893; 7. kiad. U. o. 1897; 8. kiad. U. o. 1899. A 31. számmal egyesítve mint A magyar nemzet családi könyvtára XI. kötete is megjelent.) — 46. *Válogatott balladái*. (U. o. XII.) U. o. 1893. (Külön is; új kiad. U. o. 1900.) — 47. *Keveháza*. *Szent László füve*. *Daliás Idők*. (U. o. XVII.) U. o. 1893. (Külön is; új kiad. U. o. 1900 és [1911]). — 48. *Összegyűjtött munkái*. 8 kötet. 1893—1899. (Az ez években felsorolt külön kiadásokból egyesítve.) — 49. *Ószikék*. Gyémánt kiad. U. o. 1894. (2. kiad. U. o. 1896.) — 50. *Zrinyi és Tasso*. *A Zrinyiász népies kidolgozása*. *Tasso első éneke*. U. o. 1894. (Új isk. kiad. U. o. 1900.) — 51. *Arany János és Petőfi Sándor levelezése*. Gyémánt kiad. U. o. 1894. (2. kiad. U. o. 1899. Az I. kiad. a Ráth Mór iskolai kiadásaiiban is megjelent XLIII. köt. gyanánt.) — 52. *Kisebb költeményei*. Teljes gyűjtemény. 2 köt. 1894. (2. kiad. U. o. 1895; 3. kiad. U. o. 1899; 2. [4.] kiad. U. o. 1908.) — 53. *Az első lovas*. *A fülemüle*. *A bajusz*. *A hegedű*. *A hamis tanu*. *A tudós macskája*. *Hatvani*. (Ráth Mór iskolai kiadása XXI.) U. o. 1895. (Külön is u. o. 1895; új kiad. U. o. 1900 és [1910].) — 54. *Balladái* Zichy Mihály rajzaival. U. o. 1895—1898. (24 füzet- és 4 kötetre elosztva is megjelent.) Ismerteti Budapesti Szemle. 1895. CXXIV: 501. l.; Egyetértés 1895: 350. sz.; Fővárosi Lapok 1895: 343. sz.; Iskolai Szemle 1895: 9. sz.; Nemzet 1895: 345. sz.; Nemzeti Nénevelés 1895: 211. l.; Egyetértés 1897: 350. sz.; Pesti Napló 1898: 349. sz. — 55. *Shakspeare*. *Hamlet, dán királyfi*. Fordította — Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta a fordító és Csiky Gergely. (Ráth Mór iskolai kiadásai. XVIII.) U. o. 1895. (Új kiad. [Jutányos iskolai és részben népies kiadások XVIII. a.] 1898 és u. o. 1900.) — 56. *Shakspeare János király* . . . (U. o. XIX.) U. o. 1895. (Új kiad. U. o. 1898 és 1900.) — 57. *Shakspeare A Szent Iván éji álom* . . . (U. o. XIX.) U. o. 1895. (Új kiad. U. o. 1898 és 1900. Az 55—57. sz. 1895-ben Shakspeare-fordítások. 4. kiad. közös címlap alatt egy kötetben egyesítve is megjelent úgy önállóan, mint A magyar nemzet családi könyvtára XVI. kötete gyanánt.) — 58. *Ugyanaz*. Konevka Pál 24 eredeti rajzával. 2. kiad. U. o. 1895. — 59. *Budova smrt*. Hunska повеšt. Preložili Fr. Brábek a Jar. Vrehlický (Sborník světově poesie 49. sz.) V Praze (1896). — 60. *Válogatott balladái*. Iskolai szövegkiadás Riedl Frigyes bevezetésével. (Magyar Könyvtár 11—12. sz.) U. o. (1897.) — 61. *Toldi szerelme*. 8. kiad. U. o. 1897. (Új leny. U. o. 1910.) — 62. *Eredeti és fordított összes balladái, románca, legendája és allegoriája*. 2 köt. (Ráth Mór jutányos iskolai . . . kiadásai XII. a és b.) U. o. 1898. (Új kiad. U. o. 1900.) — 63. *Katalin*. Költői beszély. (U. o. LXXI.) U. o. 1898. (Új kiad. 1900.) — 64. *Vojtina levelei öccséhez*. *Vojtina ars poétikája*. *A sárkány*. *Irányok*. *A magyar népdal az irodalomban*. (U. o. CV.) U. o. 1898. (Új isk. kiad. U. o. 1900.) — 65. *Katona József Bánk bánja*. U. o. 1898. (Ismerteti Budapesti Szemle 1898. XCV: 318. l.; Magyar Hir-

lap 1898: 134. sz.; Magyar Kritika 1898: 6. sz.) — 66. *Shakespeare: A szentivánéji álom*. Fordította — (Magyar Könyvtár 20—21. sz.) U. o. (1898). — 67. *Toldi*. Költői elbeszélés. (U. o. 69—70. sz.) U. o. (1898). — 68. *Szemelvények — válogatott kisebb költeményeiből*. Rendezte és bevezetéssel ellátta Moravcsik Géza. (U. o. 74. sz.) U. o. (1898). — 69. *Toldi estéje*. Kiadja Bánóczy József. (U. o. 87—88. sz.) U. o. (1899). — 70. *Az első lopás. Jóka ördöge*. Bevezetéssel ellátta Komáromy Lajos. (U. o. 101. sz.) U. g. (1899). — 71. *Szemelvények — Toldi szerelme c. eposzából*. Rendezte . . . Moravcsik Géza. (U. o. 102—105. sz.) U. o. (1899). — 72. *Shakspere. János király*. Ford. — (U. o. 106—108. sz.) U. o. (1899). — 73. *Shakspere Hamlet, dán királyfi*. Ford. — (U. o. 109—112. sz.) U. o. (1899). — 74. *Katalin. Keveháza. Szent László füve*. Bevezetéssel ellátta dr. Radnai Rezső. (U. o. 121—122.) U. o. (1899). — 75. *Buda halála*. Bevezetéssel ellátta Moravcsik Géza. (U. o. 137—139. sz.) U. o. (1899). — 76. *Művei*. Új kiadás 6 kötetben. U. o. 1900. (Az egyes külön kiadásokból egyesítve külön címlap alatt.) — 77. *Összes munkái*. Új lenyomat 13 kötetben. U. o. 1900. (A Ráth-féle nagy kiadás változatlan lenyomata, kiegészítve 13. kötet gyanánt Katona Bánkbanja A. J. jegyzeteivel és tanulmányával c. kötettel. A kiadó e 13 kötetes kiadás egyes részeiből 2 külön címlapkiadást is piacra vetett megjelenési év jelzése nélkül; u. m. «Összegyűjtött munkái» c. egy 8 kötetes kiadást, melynek első hat kötete megfelel a 13 kötetes kiadás 1—6 kötetének, míg 7—8. kötet jelzéssel a nagy kiadás 9. kötetét ruházták fel; és «Művei» címen egy 6 kötetes kiadást, melynek 2., 4., 5. és 6. kötete a 13 kötetes kiadás 2., 9., 6. és 5. kötetével egyenlő, 1. kötete megegyezik ugyane kiadás 1. kötetével, megtoldva [külön lapszámozással] az «elegyes darabok»-kal, míg a 8. kötet a lapszámozás tanúsága szerint a 13 kötetes kiadás 3. kötetétől úgy tartalomban, mint a szedés áttördelésében eltér. A 6 kötetes kiadás 1. kötete «Kisebb költemények Budapest 1902» címen is megjelentek.) — 78. *A Jóka ördöge*. (Jó könyvek a magyar nép számára 63. sz.) U. o. (1900). — 79. *Vojtina ars poetikája*. Bevezetéssel ellátta Kelemen Béla. (Magyar könyvtár 144. sz.) U. o. (1900). — 80. *Murány ostroma*. (Olcsó Könyvtár 1186—1188. sz.) U. o. 1900. — 81. *Toldi szerelme*. Iskolai kiad. I—III. ének. U. o. 1900. — 82. *Első lopás*. (Jó könyvek a magyar nép számára 67. sz.) U. o. (1901). — 83. *Munkái*. Sajtó alá rendezte és bevezette Riedl Frigyes. 6 köt. (Magyar Remekírók 41—46. köt.) U. o. 1902—1907. — 84. *Rózsa és Ibolya. Losonczi István*. (Olcsó Könyvtár 1233. sz.) U. o. 1902. — 85. *Shakspere. A Szent-Iván éji álom*. Ford. — Bevezette . . . Csiky Gergely. (U. o. 1230—1232. sz.) U. o. 1902. — 86. *Katalin, Keveháza, Szent László füve*. (U. o. 1263—1264. sz.) U. o. 1902. — 87. *A nagyidai cigányok*. (U. o. 1265—1267. sz.) U. o. 1902. — 88. *Az első lopás. Jóka ördöge*. (U. o. 1268. sz.) U. o. 1903. — 89. *Gedichte*. Übersetzt von Ludwig Dóczy. U. o. 1902. (Kézirat gyanánt.) — 90. *Toldi*. Poetische Erzählung in zwölf Gesängen. Aus dem Ungarischen . . . übertragen von dr. Armin Lemberger. Frankfurt és Leipzig (ny. Baja) 1903. (Ism. Egyetemes Philológiai Közöny 1905: 813. l.) — 91. *Katona József: Bánk bán*. — jegyzeteivel. 2. kiad. (Olcsó Könyvtár 1314—1318. sz.)

U. o. 1904. — 92. *Shakspere: Hamlet, dán királyfi.* Ford. — Bevezette... Csiky Gergely. (U. o. 1320—1323. sz.) U. o. 1904. — 93. *Shakspere János király.* Ford. — Bevezette... Csiky Gergely. (U. o. 1336—1339. sz.) U. o. 1904. — 94. *Ritter Bor* (Bor vitéz). Ballade. Novae Agathysorum (Besztercze) 1904. (Meltzl Hugó fordítása. 2. kiad. U. o. 1905.) — 95. *A nemzeti versidomról és az asszonánéről.* (Olcso Könyvtár 1391—1393. sz.) U. o. 1905. — 96. *Toldi estéje.* Költői elbeszélés 6 énekben. Magyarázta Lehr Albert. (Jeles írók iskolatára. XC. sz.) U. o. 1905. (Ismerteti Budapesti Szemle 1905. CXXII: 457. l.; Egyetemes Kritikai Lapok 1905: 3. sz.; Hivatalos Közlöny 1905: 2. sz.; Magyar Nyelv 1905: 10., 60. l.) — 96 bis. *Válogatott költeményei.* Az ifjúság számára összeáll. Benedek Elek (Kis Könyvtára 73., 74. sz.) U. o. 1905. (Külön is megjelent.) — 97. *Szent László füve.* (Jó könyvek a magyar nép számára. 72. sz.) U. o. 1907. — 98. *Magyar irodalomtörténete.* (Töredék). Közli Dézsi Lajos. Kny. az Egyetemes Philologiai Közlönyből. U. o. 1908. (Kiegészítés hozzá Egyetemes Philologiai Közlöny. 1908: 720—722. l.) — 99. *Ausgewählte Gedichte.* Übersetzt von Adolf Handmann sen. Kassa 1908. (Ismerteti Budapesti Hirlap 1908: 16. sz.) — 100. *In memoriam Széchenyi.* (Széchenyi emlékezete.) Aus dem Ungarischen von dr. Heinrich Gärtner. Budapest 1908. — 101. *Toldi.* Versione dall' ungherese a Saladino Saladini Verona. 1909. (Ismerteti Magyar Nyelv. 1908: 475. l.) — 102. *Gyöngyösi István. Orczy Lőrinc.* (Írói arcképek. I. Magyar Könyvtár 565. sz.) Budapest (1909). — 103. *Magyar irodalomtörténete.* Kiadta Pap Károly. (Olcso Könyvtár 1581—1587. sz.) U. o. 1910. (Külön is megjelent 100 példányban. — Ismerteti Az Ujság 1910: 228. sz.; Budapesti Hirlap 1910: 244. sz.; Budapesti Szemle. 1910. CXLIV: 466. l.; Egyetemes Philologiai Közlöny. 1910: 383. l.; Erdélyi Múzeum 1910: 406. l.; Magyar Nyelv 1910: 428. l.; Nemzeti Nénevelés 1910: 435. l.; Nyugat 1910. II: 1638., 1669. l.; Uránia 1910: 509. l.; Irodalomtörténeti Közlemények 1911: 251. l.; Orsz. Középiskolai Tanárcegyesületi Közlöny XLIV: 466., 644., 699. l.) — 104. *Toldija*... Preveo Zmaj Jovan Jovanović. (Knyige Matice Szrpszke.) Ujvidék 1910. — 105. *Gvadányi József. Szabó Dávid. Ráday Gedeon.* (Írói arcképek IV. — Magyar Könyvtár 700. sz.) Budapest (1913). — 106. *Budas Tod,* eine Hunnensage. Aus dem Ungarischen übersetzt von Carl Maurer. Ujverbász 1913. (Ismerteti Pester Lloyd 1913: 271. sz.; Budapesti Szemle 1914: CLVII: 478. l.) — 107. *Hamlet, dán királyfi.* Fordította —. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Alexander Bernát. (Shakespeare összes színművei. XXIV. köt.) Budapest 1914. — 108. *Toldi's eve. Ballads. Selected lyrics.* Translation... by William N. Loew. New-York (1914). — 109. *Ballade.* Versioni in prosa con introduzione e note da Francesco Sirola. (Scrittori ungheresi. I.) Fiume 1914. (Ismerteti Irodalomtörténet 1914: 261. l.) — A. műveinek *megzenésítései*: 1. *A hamis tanu.* Zenéjét szerzé *Hetényi Albert.* (Klökner-féle Melodramák 5. sz.) Budapest 6. n. — 2. *A walesi bárdok.* Szimfonikus költemény. Irta Langer Viktor (Tisza Aladár). (A budapesti Filharmoniai Társulat az 1860-as években elő akarta adni, de elmaradt a műsorról. Kézirata lappang.) — 3. *Ugyanaz.* Zenéjét

szerző *Révfy Géza*. (Rózsavölgyi-féle Melodráámák 15. sz.) Budapest é. n. (Ismerteti Magyar Tanítóképző 1899 : 130. l.) — 4. *Az ünneprontók*. Szimfonikus költemény. Irta *Buttykay Ákos*. Először előadta a budapesti Filharmoniai Társaság 1905-ben. (Ismerteti Uj Idők 1905 : 5. sz. [Kálmán Imre]). — 5. *Hej, iharfa, juhharfa*. Zenéjét szerző *Simonffy Kálmán* (Dalvirágok. I. köt. Pest 1863). — 6. *Kondorosi csárda mellett*. Zongorára írta *Langer Viktor*. — 7. *Letésem a lantot*. Zenéjét szerző *Gaál Ferenc*. (Klöckner-féle Melodráámák 8. sz.) Budapest é. n. — 8. *Ugyanaz*. Zenéjét szerző *Mosonyi Mihály*. — 9. *Mátyás anyja*. Énekre és zongorára *Mosonyi Mihály*. Budapest (1864 ?). — 10. *Nemzetördal*. Zenéjét szerző *Fónagy József* honvédfőhadnagy. (1848 első feléből, megjelent zongorára átírva Káldy Gyula: a szabadságharc dalai c. gyűjteményében.) — 11. *Ráchel siralma*. Zenéjét szerző *Kapi Gyula*. (Rózsavölgyi-féle Melodráámák 5. sz.) U. o. é. n. — 12. *Rege a csodaszarvasról*. Zenéjét szerző *Sztojanovits Jenő*. (Kantate.) — 13. *Sírva jön a magyar nóta világra*. Zenéjét szerző *Egressy S.* (Pályanyertes népdalok. Pest 1874 ?). — 14. *Szondi két apródja*. Szimfonikus költemény. Irta *Farkas Ödön*. Előadta a budapesti Filharmoniai Társaság. — 15. *Tetemre hívás*. Zenéjét szerző *Révfy Géza*. (Rózsavölgyi-féle Melodráámák 16. sz.) Budapest é. n. (Ismerteti Magyar Tanítóképző. 1899 : 130. l.) — 16. *Zách Klára*. Zenéjét szerző *Farkas Ödön*. — 17. *Ugyanaz*. Zenéjét szerző *Lányi Ernő*. (Klöckner-féle Melodráámák 11. sz.) Budapest é. n. — 18. *Ugyanaz*. Zenéjét szerző *Frának Gábor*. Előadta 1905-ben a Temesvár-gyárvárosi Zene- és Dalegylet. (Ismerteti Délmagyarországi Közöny. 1905 : 253. sz.; Komáromi Ujság 1906 : 21. sz.) — *Operát írt: a Toldi szerelme* szövegéből *Csiky Gergely*. Zenéjét szerző *Michalovich Ödön*. Első előadása Budapesten a M. kir. Operában 1890 márc. (Ismerteti Pesti Napló 1890 : 88. sz. sk.) — a *Tetemre hívás* szövegéből *Versényi György*. Zenéjét szerző *Farkas Ödön*. Első előadása u. o. 1900 okt. 5. — *Nagyidai cigányok* címen, de mindössze néhány cigány nevét véve át A.-tól, *Váradi Sándor*. Zenéjét szerző *Rékai* (Riedl) *Nándor*. Első előadása u. o. 1906 febr. 24. A. J. Szinnyei által nem említett *álnevei és betűjegyei*: A. . . J. (Szépirodalmi Figyelő 1860—1862); YS. (U. o. 1862.); Hajnal Péter (Budapesti Szemle XVIII. köt.); Sol. (Szépirodalmi Lapok 1851); *** (Szépirodalmi Figyelő 1861).

II. Az Arany Jánosra vonatkozó irodalom.

Könyvészet. *Budapesti Hirlap* 1890 : 97. sz. (A. J. a ponyván.) — *Fővárosi Lapok* 1890 : 138. sz. (Timár Szaniszló: A. J. a ponyván.) — *Ítj. Dengi János*: A. német nyelven. Kny. az egri főreáliskola 1912/3. érettségijéből. Eger. 1912. — *Ungarische Runilschau* 1914 : 254—256. l. (Gustav Heinrich: Joh. A.—s Dichtungen in deutscher Sprache.)

Összefoglaló tanulmányok. *Gyulai Pál*. A. J. Emlékbeszéd. (Olecsó Könyvtár 277. sz.) Budapest 1890. Első kiadása a Kisfaludy Társaság Évelapjaiban 1884. XIX. köt. Más kiadás: Gy. P. emlékbeszédei. (Jelek Írók Iskolai Tára 37. sz.] U. o. 1890.) — *Ország-Világ* 1892 : 44. sz. (Kőrösi László:

A. J. emléke.) — *A Hét* 1893 : 20. sz. (Ignotus : A. J.) — *Budapesti Hírlap* 1893 : 132. sz. (Alexander Bernát : A. J.) — *Fővárosi Lapok*. 1893 : 132. sz. (Jotta : A. J.) — *Magyar Szemle* 1893 : 20. sz. (Tolnai Lajos : A. J.) — *Riedl Frigyes* : A. J. 2. bőv. kiad. Budapest 1893. Az Izsó-féle mellszobor fénynyomatú hasonmásával. (Ismerteti Pester Lloyd 1893 : 119. sz. ; Protestáns Szemle 1893 : 390. l.) 3. bőv. kiad. u. o. 1904. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny. 1905 : 350. l. [cs.] ; Figyelő 1905 : 281—285. l. [Fenyő Miksa.] — *Sayous Edouard* : A. poète national hongrois. Kny. a Revue Chrétienneből. Dole 1893. — *Vasárnapi Újság* 1893 : 20. sz. (Borovszky Samu ; Váczy János.) — *Kisfaludy-Társaság Évlapjai* XVIII : 15—18. l. (Szász Károly beszéde az A.-szobor leleplező ünnepén 1893 máj. 11.) — *Tanulók Lapja* 1896 : 46—46. sz. (Major Károly : Tompa, Petőfi, A.) — *Batiné Stancsics Fanny* : A. J. élete és költészete. Kny. a Tolna Vármegye 1898 : 14., 15. sz.-ból. Szegzárd 1898. — *Gabl Mózes* : A. J. élete és költészete. (Nemzetünk Nagy Költői 3. sz.) Pozsony [1898]. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny. 1898 : 860. l. [Kardos Albert] ; Katholikus Hitvédelmi Folyóirat 1898 : 237. l. [Pelikán Krizsó] ; Magyar Kritika 1898 : 21. sz. [dr. Apáczai] ; Nemzeti Nénevelés 1898 : 181. l. [Komáromy Lajos.] — *Ungaria* 1898 : 97—101. l. (Ludovic Négyesy : A. ca poet.) — *Akadémiai Értesítő* 1899 : 497—499. l. (Szász Károly : A. szalantai csonkatorony felavatásánál.) — *Magyar Kritika* 1899 : 23. sz. (L. B. : Petőfi, A., Goethe.) — *Magyarország* 1899 : 236. sz. (Gróf —y : A. J.-ről.) — *Nagyvárad* 1899 : 207. sz. (Rácz Mihály : A. J. emléke) ; 208. sz. (A. J. emlékezete.) — *Ország Világ* 1899 : 36. sz. (Körösy László : A. J. emléke.) — *Pesti Napló* 1899 : 237. sz. (Vezércikk.) — *Ráll Ödön* : Ünnepi beszéd, elmondotta a nagyszalontai csonkatorony felavatási ünnepélyén 1899. évi aug. 27-én. Nagy-Várad 1899. — *Gyöngyössi László* : A. J. élete és munkái. Budapest 1901. (Ismerteti Budapesti Hírlap 1901 : 174. sz. [L.] ; Egyetemes Philologiai Közlöny 1901 : 830—833. l. [Gyulai Ágost] ; Magyar Szemle 1901 : 26. sz. ; Nemzeti Nénevelés 1901 : 273—275. l. [Komáromy Lajos] ; Protestáns Szemle 1901 : 427—429. l. [V.] ; Uj Idők 1901 : 36. sz. ; Irodalomtörténeti Közlemények 1902 : 123—126. l. [Cs.] ; Magyar Génusz 1902 : 24. sz. [O. E.] ; Tanulók Lapja 1902. I : 8. sz. [Renz János.] — *Magyar Szemle* 1901 : 36. sz. (Hartmann János : A. J. egyénisége.) — *Pesti Napló* 1901 : 252. sz. (Londesz Elek : A. J.-ről.) — *Tanulók Lapja* 1901. VIII : 43. s. köv. szk. (Gyöngyössi László : A. J.) — *Budapesti Szemle* 1902. CXII : 270—277. l. (Hatvany Lajos : A. J. halálának huszadik évfordulóján.) — *Hevesvármegyei Hírlap* 1902 : 40—42. sz. (Steiner Jenő : Megfigyelések a magyar Homéroszról.) — *Paedagogiumi Lapok* 1902. II : 3. sz. (Tóth Lajos : A. J. élete és költészete pedagógiai szempontból.) — *Pesti Hírlap* 1902 : 183. sz. (Fuit : Emlékezés A. J.-ről.) — *Sas Ede* : Toldi költője. (Piros Könyvek 36. köt.) Budapest [1902]. 2. kiad. (Filléres Könyvtár.) U. o. 1910. — *Ignace Kont* : Jean A. Kny. a Revue de l'Europeból. Paris 1904. (Ismerteti Századok 1905 : 265. l. [Kropf Lajos.] — *Arany János-Társaság könyvei* I. Temesvár 1905 : 18—27. l. (Rákosi Jenő : A. J. a költő.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1906 : 649—663. l. (Papp Ferenc :

A. J. egyénisége és a romantika.) — *Udvarhelyi Híradó* 1906 : 33. sz. (Sz—n : Petőfi és A. jelentősége irodalmunkban.) — *Egyetértés* 1907 : 256. sz. (S—i A—l : A. J.) — *Kolozsvári Aladár* : A. J. élete. 2. bőv. kiad. Mezőtúr 1907. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1908 : 52., 53. l. [Császár Elemér].¹) — *Paedagogiumi Ifjúság* 1907. VI : 8., 9. sz. (Laszczyk Ernő : A tamburás öreg úr.) — *Pápai Jókai-kör 1906/7. évkönyve*. Pépa 1907 : 6—10. l. (Németh István : A. J.-ról.) — *Pesti Hírlap* 1907 : 220. sz. (Farkas Emőd : A. J.) — *Uránia* 1907 : 10. sz. (Fóti József Lajos : A. J.) — *Vasárnapi Ujság* 1907 : 38. sz. (Miklós Elemér : A. J.) — *Kisfaludy Társág Évtapjai* 1908. XLII : 107. l. (Beöthy Zsolt : Megemlékezés A. J.-ról, halálának 25-ik évfordulóján.) — *Nagykőrösi Hírlap* 1908 : 37., 38. sz. (Huszár György : A. J. költészetének pedagógiai jelentősége. A nagykőrösi főgimn. 1908/9. értesítőjében is. Ismerteti Magyar Paedagogia 1909 : 597. l. [Ozori Frigyes.]) — *Orsz. Középtiskolai Tanár egyesületi Közöny* 1908. XLI : 4. sz. (Kéki Lajos : A. J.) — *Revue de Hongrie* 1908. II : 236—241. l. (Jean A.) — *Benedek Elek* : Nagy magyarok élete. XIII. köt. Budapest 1909. — *Szinnyei Ferenc* : A. J. (Költők és Írók.) U. o. 1909. (Ismerteti Irodalomtörténeti Közlemények 1909 : 486—488. l. [A.]; Nyugat 1909. II : 35—39. l. [Hatvany Lajos]; *Uránia* 1909 : 532. l. [Gálos Rezső]; *Vasárnapi Ujság* 1909 : 24. sz.; *Budapesti Szemle* 1910. CXLI : 148—150. l. [Császár Elemér]; *Egyetemes Philologiai Közöny* 1910 : 47—49. l. [Váczy János]; 156. l. [Szinnyei Ferenc és Váczy János]; *Revue Critique* 1910 : 7. sz. [I. Kont].) — *Budapesti Szemle* 1910. CXLIV : 121. l. (Beöthy Zsolt : A. J. nagykőrösi szobra előtt; megjelent még a *Kisfaludy-Társ. Évtapjai* XLV : 83—91. l.) — *Magyar Középtiskola* 1910 : 566—570. l. (Prónai Lajos : A. J.) — *Világ* 1910 : 154. sz. (Szász Zoltán : A. J.) — *Selmeczbányai Hírlap* 1911 : 38. sz. (A. J. egyénisége.) — *Haraszi Gyula* : A. J. (Modern Könyvtár 123—125. sz.) Budapest 1912. (Első kiadása Abafi Figyelőjében 1888. Hantz Gyula : A humor és A. J. humora címen. Ismerteti *Élet* 1912 : 20. sz.; *Irodalomtörténet* 1912 : 325. l. [Kristóf György.]) — *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évkönyve*. U. o. 1912 : 133—150. l. (Pollák Miksa : A. J.) — *Pápai Hírlap* 1913 : 50. sz. (Halmi Bódog : A. J. — az ember.) — *Vasárnapi Ujság* 1913 : 22. sz. (Oláh Gábor : A. J. feje.) — *Modor-Bazini Ujság* 1914 : 5. sz. (Pp. : A. J. születése napján.)

Családja.² *Budapesti Szemle* 1890. LXI : 241—263. l. (Széchy Károly : A. Juliskáról) és Széchy Károly : Kiseb tanulmányok. Budapest 1907. — *Fővárosi Lapok* 1891 : 269. sz. (Lázár Béla : A. Juliska.) — *Hazánk* 1894 : 347. sz. (A. J. leánya.) — *Ország-Világ* 1896 : 23. sz. (Gyöngyössi László : Az A.-nemzetségről.) — *Nagy Iván* 1900 : 49. l. (Illésy János : A nagyfalusi A.-család.) — *Vasárnapi Ujság* 1901 : 47. sz. (B. F. : Az A.-családról.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1909 : 475. l. (Benkó Imre : Adalék A. J. családjának nemességéhez.) — *Kolozsvári Hírlap* 1909 : 234. sz. (Sidney

¹ Az első kiadást l. e bibliográfia *Életéhez c.* szakaszában.

² A. László kivételével.

Carton: A. J.-éknál.) — *Kozáry Erzsébet*: A. Juliska. (Koszorú 144. sz.) Budapest 1913. — *Új Nemzedék* 1914: 18., 19. sz. (Móricz Pál: A. J. komája.)

Szüllőhelye. *Budapesti Hirlap* 1891: 164. sz. (Rudnyánszky Gyula: A. J. szülőháza.) — *Alföld* 1893: 104. sz. (Ujlaki Antal: A nagyszalontai jászol.) — *Fővárosi Lapok* 1893: 127. sz. (Vadnai Károly: A nagyszalontai csonkatorony.) — *Magyar Génius* 1893: 20. sz. (R—y: A. J. szülőhelye.) — *Nemzet* 1899: 243. sz. (Andronicus: A csonkatorony alól.) — *Székesfehérvár és Videke* 1899: 78. sz. (Y. Y.: A. J. szülőföldjén.) — *Borsodmegyei Lapok* 1900: 65. sz. (Vén diák: A. J. szülőföldjén.) — *Új Idők* 1902: 27. sz. (Sas Ede: A. J. születéshelye.)

Életéhez. I. Általában. *Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó kollégium 1890 1. értesítője* Sepsi-Szt-György 1891. (Csósz János: Vörösmarty, Tompa, A. a szabadságharc után.) — *Magyar Génius* 1893: 20. sz. (A. J. életéből.) — *Egyetértés* 1895: 9. sz. (Gyöngyössy László: A. életéből.) — *Mezőtúri ev. ref. főimn. 1896/7. értesítője*. Mezőtúr 1897. (Kolozsvári Aladár: A. J. életéből. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1898: 603. l. [Kelemen Béla].) — *Nagyvárad* 1899: 240. sz. és *Pesti Napló* 1899: 275. sz. (Rozvány György: Apróságok A. J. életéből.) — *Vasárnapi Ujság* 1899: 35. sz. (Benkó István: A. J. mint rajzoló.) — *Családi kör* 1901: 1. sz. (Balogh Imre: Utolsó találkozásom A. J.-sal.) — *Mezőtúri Hirlap* 1903: 4. sz. (Kolozsvári Aladár: A. J. vallásossága.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1904: 268—270. l. (Gyöngyössy László: Okiratok A. J. életéből); 1905: 483—495. l. (U. a.: Adatok A. J. életéhez.) — *Az Arany János-Társaság könyvei*. I. Temesvár 1905: 194—227. l. (Mársits Rozina: A. J. és a nő.) — *Beöthy-Emlékkönyv*. Budapest 1908: 322—335. l. (Kéky Lajos: A. J. pályakezdése.) — *Temesvári Hirlap* 1911: 56. sz. (Naschitz György: Mivel töltötte A. J. üres idejét?) — *Irodalomtörténet* 1914: 498. l. (Szendrey Zsigmond: Adatok A. J. életéhez.)

II. 1817—1833. Nagyszalontán. *Gyöngyössy László*: A. J. ifjúsága. Budapest 1898. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1898: 744—747. l. [Váczy János]; *Nemzet* 1898: 194. sz. [Lázár Béla].)

III. 1833—36. Debreczenben és Kisújszálláson. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1905: 366. l. (Barcsa János: A. J. távoztása a debreczeni kollégiumból.) — *Irodalomtörténet* 1912: 384. l. (Perényi József: A. kisújszállási tanítósága.) — *Pap Károly*: A. J. debreczeni diákságához. Kny. az Irodalomtörténetből. Budapest 1912. — *Irodalomtörténet* 1914: 30—33. l. (Kardos Lajos: A. J. debreczeni diákságához.)

IV. 1836. Vándorszínész. *Ország-Világ* 1898: 21. sz. (Gyöngyössy László: A. J. mint vándorszínész.) — *Az Ujság* 1904: 118. sz. (Várad Antal: Költő színészek.) — *Irodalomtörténet* 1913: 276—280. l. (Kardos Lajos: A. J. színészi pályája és a Bolond Istók.)

V. 1837—1849. Nagyszalontán. *Ország-Világ* 1898: 2. sz. (Kolozsvári Aladár: A. J. jegyzősége.) — *Vasárnapi Ujság* 1911: 47. sz. (Szász Géza: A. J. által kiállított lópasszus.) — *Világ* 1911: 131. sz. (Pogány József: A. J. a forradalmár.) — *Budapest* 1914: 37. sz. (Márton Manó: A. J. sza-

lontai jegyző utazása Bécsbe.) — *Délmagyarországi Közlöny* 1914: 35. sz. (—n—i: Ugyanerről.) — *Irodalomtörténet* 1914: 64—67. l. (Szendrey Zsigmond: A. J. a szalontai nép emlékezetében.)

VI. 1850—51. Nevelő Geszten. *Egyetértés* 1895: 15. sz. (Gyöngyössy László: A. J. geszti nevelősége.) — *Baros Gyula*: A. J. és Tisza Domokos. Kny. az Urániából. Budapest 1911. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1912: 473. l. [Bittenbinder Miklós]; *Irodalomtörténet* 1912: 135. l. [B. J.]) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912: 416—418. l. (Gyöngyössy László: A. J. Geszten.)

VII. 1851—60. Tanár Nagykőrösön. *Benkó Imre*: A. J. tanársága Nagykőrösön. Szilágyi Sándor előszavával. Nagykőrös 1897. (Ismerteti *Protestáns Szemle* 1897: 553. l.; *Vasárnapi Ujság* 1897: 46. sz.; *A Hét* 1898: 1. sz. [Junius]; *Budapesti Szemle* 1898. XCIV: 144—147. l. [r.]; *Irodalomtörténeti Közlemények* 1898: 116—121. l.; 247. l. [Benkó megjegyzése]; *Nemzet* 1898: 194. sz. [Lázár Béla]; *Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny* 1898. XXXI: 20. sz. [Gyulai Ágost]; *Századok* 1898: 60—62. l. [B. F.]) — *Nagykőrösi Hírlap* 1898: 3. sz. (Szilágyi Sándor: A. J. mint pedagógus.) — *Tanulók Lapja* 1898: 3. sz. (A. J. mint tanár.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899: 488. l. (Gyulai Ágost: Szilágyi István levele A. J.-ről.) — *A budapesti László-intézet 1899/900. értésítője*. Budapest 1900: 9—14. l. (Gyulai Ágost: A. J. tanítói pályája.) — *Tanulók Lapja* 1900: 51. sz. (Laukó Albert: A. J. mint tanár.) — *Pesti Hírlap* 1901: 32. sz. (A. J. mint nyelvtanító.) — *Sárospatak* 1902: 27—30. sz. (Fóth Lajos: A. J. mint pedagógus.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1907: 504—507. l. (Bíró Sándor: A. J. Nagykőrösön.) — *Nagykőrösi Ujság* 1908: 12., 13. sz. (Benkó Imre: A. lakásai Nagykőrösön.) — *Pesti Hírlap* 1908: 102. sz. (Vay Sándor: A. J. Nagykőrösön.) — *Délmagyarországi Közlöny* 1911: 55. sz. (Sebesztha Károly: Visszaemlékezés A. J. gimnáziumára.) — *Irodalomtörténet* 1914: 409. l. (Gyöngyössy László: A. J. mint egyháztanácsai jegyző.)

VIII. 1860—1882. Budapesten. *Akadémiai Értesítő* 1893: 230—337. l. (Szily Kálmán: A. J. mint főtítkárr.) — *Népiskolai Tanügy* 1910: 14—16. sz. (Benkóczy Emil: A. J. a Kisfaludy-Társaságnál.)

IX. Betegsége. *Budapesti Szemle* 1900. CII: 436—442. l. (Grósz Emil: A. J. szembaja); CIII: 315. l. (Csapodi István: A. J. szembaja.) — *Nagyvárad* 1912: 191. sz. (Markusovszky Sámuel: A. J. Karlsbadban.) — *Urania* 1913: 390—395., 512. l. (Kristóf György: A. J. Karlsbadban.)

X. Viszonya kortársaihoz. *Petőfi-Múzeum* 1890: 139—144. l. (Csernátoni Gyula: Petőfi és A. viszonyához.) — *Nagyvárad* *Hírlap* 1892: 70. sz. (Kolosváry Aladár: Petőfi és A. J. Szalontán; a Mezőtúr és Vidéke 1894: 28. sz.-ban is megjelent.) — *Délmagyarországi Közlöny* 1893: 43—46. sz. (Perényi Adolf: A. és Petőfi barátsága); 117. sz. (Bessenyei Ferenc: A. J. legöregebb tanítványa.) — *Vasárnapi Ujság* 1893: 20. sz. (A. J. és Petőfi Sándor.) — *Egyetértés* 1896: 221—224. sz. (Gyöngyössy László: A. és Petőfi.) — *Ország-Világ* 1896: 23. sz. (E. Kovács Gyula: A. J.-nál.) — *Magyarország* 1897: 51. sz. (Szana Tamás: A. J. kritikusa.) — *Budapesti*

I. ker. főgimn. 1898/9. értesítője. Budapest 1899 : 7—16. l. (Gyulai Ágost : A. és Petőfi barátsága [a Tanulók Lapja 1899 : 33., 34. sz. is megjelent]. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1900 : 848. l.) — *Magyar Nyelvőr* 1902 : 169. l. (Szily Kálmán : A. J. és Szarvas Gábor.) — *Ország-Világ* 1902 : 30. sz. (Sidney Carton : A. J. és E. Kovács Gyula.) — *Hazánk* 1905 : 191. sz. (Kacziány Géza : Toldy levelezése A.-nyal.) — *Kerestély Olga* : A. és Petőfi barátsága. Kny. az Arany János-Társaság könyvei III. kötetéből. Temesvár 1908. — *Az Ujság* 1911 : 123. sz. (Vértesy Jenő : A. J. és Szász Károly.) — *Budapesti Hirlap* 1909 : 197. sz. (Nagy Sándor : A. és Tompa megismerkedése.) — *Endrődi Béla* : Petőfi és A. levelezése (Petőfi-könyvtár 9. köt.). Budapest 1909. — *Nyugat* 1910. II : 1577—1590. (Babits Mihály : Petőfi és A.) — *Protestáns Szemle* 1910 : 337—344., 405—414. l. (Máté Lajos : A. és Petőfi barátsága.) — *Renaissance* 1910. II : 514—522. l. (Pogány József : A. contra Petőfi.) — *Szilágyi István-Kör Évkönyve*. Máramarossziget 1911. V : 32—36. l. (Bökényi Dániel : A. J. és Szilágyi István.) — *Temesvári Hirlap* 1911 : 56. sz. (Gábor Rozsó : A. és Madách.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912 : 413—415. l. (Marót Károly : John Stibli shoemaker and poet.) — *Veszprémi Hirlap* 1912 : 15. sz. (Perényi József : A. J. és Jánosi Gusztáv.)

Kéziratai. *Jónás Károly* : A. J. levelezésének címjegyzéke. Kny. az Akadémiai Értesítőből. Budapest 1899. — *Magyar Könyvszemle* 1899 : 205. l. (I : A. J. kéziratai); 1905 : 193—237., 325—349.; 1906 : 7—38. l. (Esztegár László : A Toldi-trilógia eredeti kéziratai a M. N. Múzeumban. Bányai Elemér bevezetésével.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1913 : 628—631. l. (Huszár György : A. J. Katalin-kézirata.) — *Magyar Figyelő* 1913. IV : 301. l. (Ferenzi Zoltán : A. J. Családi körének eredeti kézirata.) — *Új Idők* 1914. I : 42. l. (Bródy Miksa : A. J. ösmeretlen kézirata.)

Reliquiái. *Fővárosi Lapok* 1893 : 128. sz. (V—y : Az A.-szoba); 1899 : 31. sz. (Ábrányiné Katona Klementin : A. J. tölgyeinél.) — *Mezőtúr és Vidéke* 1893 : 51. sz. (Kolozsvári Aladár : Emlékek A. J.-ről.) — *Alkotmány* 1901 : 204. sz. (Bárdos Gyula József : A. J. pipája.) — *Nyugatmagyarországi Híradó* 1906 : 178. sz. (Albert József : Még egyszer A. J. karlsbadi padjáról.) — *Vasárnapi Ujság* 1906 : 27. sz. (Sztehlo Kornél : A.-pad Karlsbadban); 33. sz. (Králík Lajos : A karlsbadi A.-pad.) — *Orsz. Középpiskolai Tanárregyesületi Közöny* 1908, XLI : 673—675. l. (Móczár József : A szalontai A.-múzeum és a tanulmányi kirándulások.) — *Irodalomtörténet* 1913 : 403. l. (F. V. : A. J. könyvei.) — *Vasárnapi Ujság* 1914 : 26. sz. (Gyönyössy László : A. J. és családjának képe.)

Szobrai. 1. Budapesten : *A Hét* 1890 : 24. sz. (Méray-Horváth : Bronz vagy márvány?) — *Egyetértés* 1890 : 172. sz. (Ambrozovics Dezső : Az A.-szobor és művésze.) — *Pesti Napló* 1890 : 160. sz. (Justh Zsigmond : Az A.-szobor márványból.) — *Vasárnapi Ujság* 1891 : 33. sz. (K. D. : Az A.-szobor Toldija.) — *Budapesti Hirlap* 1893 : 133. sz. (Rákosi Jenő : A. szobra.) — *Egyetértés* 1893 : 138. sz. (Csetneki Mariska : Az A.-szobor.) — *Fővárosi Lapok* 1893 : 142. sz. (Szana Tamás.) — *Magyar Szalon* 1893. XIX : 321—328. l. (U. a.) — *Magyar Szemle* 1893 : 22. sz. (Hevesi Sándor). —

Nemzet 1893 : 132. sz. (Lázár Béla.) — *Pester Lloyd* 1893 : 110. esti sz. (Silberstein Adolf.) — *Vasárnapi Ujság* 1893 : 20. sz. (Kovács Dénes) ill. — 2. Nagyszontán : *Budapesti Hírlap* 1907 : 217. sz. (Gulyás József : A nagyszalontai A.-szobor.) — 3. Nagykőrösön : *Magyar Nemzet* 1910 : 225. sz. (Barát Ármin : A nagykőrösi A.-szobor.) — 4. Debreczenben ? *Vasárnap*. Debreczen 1911 : 3. sz. (Sigma : Az A.—Petőfi szobor.)

Forrásai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1891 : 147—160 ; 235—246. l. (Lázár Béla : A Gesta Romanorum hatása a magyar műköltészetre.) — *Petőfi-Múzeum* 1891 : 111—116. l. (Párhuzamok Petőfi és A. között.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1900 : 17—25., 786—790. l. (Binder Jenő : Párhuzamok A.-hoz.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1902 : 257—271. l. (Tolnai Vilmos : Adalékok A. J. forrásaihoz.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1904 : 520. l. (U. a. A. J. és Decsy Sámuel osmanografiája.) — *Pollák Miksa* : A. J. és a biblia. Budapest 1904. (Ismerteti Budapesti Szemle 1904. CXIX : 144—152. l. [Riedl Frigyes] ; *Hazánk* 1914 jún. 14. [Kacziány Géza].) — *Temesvári Hírlap* 1910 : 29., 31. sz. (Gálos Rezső : A. J. és a népmese.) — *Uránia* 1910 : 244—247. l. (U. a. cikk.) — *Irodalomtörténet* 1914 : 27—29. l. (Fest Sándor : A. J. angol olvasmányaihoz.)

Esztétikája. *Kecskeméti kegyesr. főgimn. 1891/2. értesítője.* Kecskemét 1892. (Kovács Antal : A tragikum A. J. költészetében.) — *Székyudvarhelyi ev. ref. kollégium 1899/1900. értesítője.* Székyudvarhely 1900 : 3—17. l. (Ravasz Árpád : A humor A. J.-nál. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1901 : 252. l. [Schneeberger Nándor].) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1902 : 73—75. l. (Tolnai Vilmos : A. J. az eposzi hitelről) ; 248—250. l. (Pap Illés : A. J. az eposzi hitelről.) — *Dénes Lajos* : A. J. esztétikai nézetei. Kny. a budapesti Barcsay-u. főgimn. 1904/5. értesítőjéből. Budapest 1905. (Ismerteti Egyetemes Kritikai Lapok 1907 : 2. sz. [Judicus].) — *Szinnyei Ferenc* : A. J. humora. Kny. a Budapesti Szemle CXXI., CXXII. köt.-ből. Budapest 1905. — *Ritók Emma* : A. J. elmélete az eposzról. U. o. 1906. — *Az Ujság* 1908 : 158. sz. (Várdai Béla : A. J. esztétikai apróságairól.) — *Beöthy-Emlékkönyv.* Budapest 1908 : 336—347. l. (U. a. A. J. kritikai álláspontja.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1908 : 657—663., 729—743. l. (U. a. : Kisebb adalékok A. J. esztétikai nézeteihez.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1908 : 129—138. l. (Szinnyei Ferenc : A. a compositióról.) — *Temesvári Hírlap* 1908 : 53. sz. (Sztura Szilárd : A. mint műbíráló.) — *Gálos Rezső* : A. J. mint műbíráló. Kny. az Urániából. Budapest 1009. — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1909 : 1—33. l. (Nógrádi László : A. mint kritikus.) — *Boromisza Jenő* : A. J. mint esztétikus. Kny. a verseczi áll. főreáliskola 1909/10. értesítőjéből. Versecz 1910. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1911 : 363. l. [Kristóf György].) — *Budapesti Szemle* 1910. CXLII : 60—83. ; 183—233. l. (Szinnyei Ferenc : A. J. tudományos munkássága.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1910 : 683—695. l. (Gálos Rezső : A. J. esztétikája) ; 1911 : 228—230. l. (Bleyer Jakab : Párhuzamok A. esztétikájához.) — *Temesvári Hírlap* 1911 : 88. sz. (Sztura Szilárd : A. J. a humorról.)

Nyelve. *Debreczeni Protestáns Lap* 1891 : 43—45. l. (Kulcsár Endre : A. J. elbeszélő stílusa) és *Debreczeni ev. ref. főgimn. 1891/2. értesítője*. Debreczen 1892. (U. a. A. J. elbeszélő irályáról. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1893 : 65—68. l. [Kardos Albert].) — *Szászvárosi Kónkollégium 1891/2. értesítője*. Szászváros 1892. (Csűrös Pál : A. J. leíró stíljának néhány vonása.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897 : 37—53. l. (Danka Placid : A szójátékok A. J. Aristophanesében); 381. l. (Kardos Albert : Csokonai-rím A.-nál.) — *Magyar Nyelvőr* 1900 : 299—305., 356—361., 407—412. l. (Varga Károly : A számszerinti egyeztetés A. J.-nál.) — *Magyar Nyelv* 1905 : 178—180, 227—229, 320—322, 365., 408—411, 455—457. l.; 1906 : 34—36, 78—80, 118—122, 172—174, 219—222, 266—270, 316—321, 364—367, 411—416, 425—431, 456—459. l.; 1907 : 81—84, 128—130, 228—231, 414—423, 459—463. l.; 1908 : 221—226, 311—315. l.; 1909 : 21—25, 75—77, 117—120, 303—306. l.; 1910 : 166—170, 204—206, 391—395. l.; 1911 : 74—80, 394—402. l.; 1912 : 117—119, 164—167, 220—224, 356—362, 405—407. l.; 1913 : 15, 212—217, 272—275, 313—318, 360—362. l.; 1914 : 207—211. l. (Lehr Albert : A-magyarázatok.) — *Magyar Nyelvőr* 1905 : 523. l. (Veszprémi Bódog : A. J. csihése.) — *Szegleti István* : A főnévi igenév A. J.-nál. Kny. a Magyar Nyelvörből. (Nyelvészeti Füzetek 23. sz.) Budapest 1905. — *Teleky István* : A tárgyeset A. J.-nál. (Nyelvészeti Füzetek (21. sz.) U. o. 1906. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1906 : 398. l. [i.]; Orsz. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny XXXIX : 635—637. l. [y.]) — *Magyar Nyelvőr* 1908 : 25—28. l. (Pál Antal : Egy talmi A.-magyarázatról); 1909 : 260—263. l. (Simonyi Zsigmond : Talmi A.-magyarázatokról); 1910 : 92. l. (Kovács Márton : A. J. nyelvéhez); 220. l. (U. a. A. mondattanához); 223. l. (Vértesy Jenő : Néhány szó Lehr Albert A.-magyarázataira); 325—327. l. (Kovács Asztrik, Kertész Manó : A. J. nyelvéhez); 431. l. (Fokos Dávid : A. J. nyelvéhez.) — *Magyar Nyelv* 1911 : 406—409. l. (Csefkó Gyula : A. J. és a határozatlan névelő.) — *Magyar Nyelvőr* 1911 : 422. l. (Kertész Manó : A. J. nyelvéhez.) — *Tóth Gyula* : A. prózájának szöfűzése. Budapest 1911. — *Fehértemplomi főgimn. 1911/2. értesítője*. Fehértemplom 1912 : 3—23. l. (Sziklay Ferenc : A. J. magyar verselése. Ismerteti Magyar Kultura 1912 : 1136. l. [Sz. B.]; Katholikus Szemle 1913 : 354. l. [Bittenbinder Miklós]). — *Kozák Lajos* : A metafora és A. J. metaforái. Budapest 1912. (Ismerteti Irodalomtörténet 1912 : 509. l.) — *Magyar Nyelv* 1913 : 136. l. (Lehr Albert : Szőlős gazda.) — *Magyar Nyelvőr* 1913 : 39. l. (Filologus : Lehr Albert dormitans vagy az alvó A.-tudós); 225—227. l. (Prohászka János : A. J. egyik jegyzetéhez.) — *Privigyei kegyesr. főgimn. 1913/4. értesítője*. Privigye 1914 ; 3—28. l. (Illés István : Fejezetek A. J. mondattanából.)

Lírája. *Brassó* 1890 : 142—144. sz. (A. J. alkalmi versei és rögtönzésesei.) — *Erdélyi Múzeumegylet Kiadványai* 1891 : 203—221, 295—318, 379—394. l. (Váczy János : A. J. lírai költeményeiről.) — *Néptanítók Lapja* 1892 : 97—99. sz. (Hoffmann Mór ; Pædagogiai eszmék A. J. költeményeiben.) — *Akadémiai Értesítő* 1893 : 317—329. l. (Lévay József : A. lírája.) — *Erdélyi Protestáns Lap* 1900 : 7—11. sz. (Versényi György : A vallásos

elem A. J. költészetében.) — *Kalazantinum* 1902. VIII : 1. sz. (Babos Dezső: A hazafias költészete szabadságharcunk után.) — *Ország-Világ* 1902 : 10. sz. (Csahihen Károly: A. J. lírája.) — *Munkácsi áll. főgimn. 1902/3. értesítője*. Munkács 1903 : 3—27. l. (R. Vozáry Gyula: A. J. néhány költeményéről. [Öreg pincér; Rangos koldús; Tamburás Öreg Ur; Vándor cipő.] Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1904 : 421—422. l. [Major Károly].) — *Kaminszky László: A madarak Tompa, Petőfi és A. költészetében*. Ungvár 1907. — *Protestáns Szemle* 1907 : 446—457. l. (Márk Ferenc: A. J. és a vallás.) — *Székelyudvarhelyi ref. kollégium 1906/7. értesítője*. Székelyudvarhely 1907 : 44—64. l. (Biró Sándor: Vallásos gondolatok A. költeményei alapján. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1908 : 405. l. [Révai Sándor].) — *Az Arany János-Társaság Könyvei*. III. köt. Temesvár 1908 : 19—40. l. (Tőkés Lajos: A. J. és a természet.) — *Keszthelyi r. k. főgimn. 1907/8. értesítője*. Keszthely 1908 : 3—148. l. (Erdélyi Irén: A hazafias bánat költészete a szabadságharc után. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1909 : 452. l. [Kristóf György].) — *Olajág* 1908 : 5. sz. (Biró Sándor: A vallás A. J. költészetében.) — *Karcagi ref. főgimn. 1908/9. értesítője*. Karcag 1909 : 13—47. l. (Horváth Ferenc: A. J. lírája.) — *Népművelés* 1909. III : 16. sz. (P. J.: A. J. lírai költészete.) — *Nagyvárad* 1912 : 81. sz. (Huzella Gyuláné: A. J. és a líra.)

Epikája. *Debreczeni Protestáns Lap* 1891 : 43—45. sz. (Kulesár Endre: A. J. elbeszélő stílusa.) — *Tanulók Lapja* 1895 : 2. sz. (A. J. balladáinak lélektani alapja. Vázlat.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1900 : 1—30, 129—157, 257—286. l. (Zlinszky Aladár: A. J. balladaforrásai); 1901 : 257—275, 404—421. l. (U. a.: A. J. kisebb történeti költeményei.) — *Máramaros* 1901 : 48, 49. sz. (Révész Lajos: A nő A. J. balladáiban.) — *Wagner M. rákospalotai főgimn. 1901/2. értesítője*. Budapest 1902 : 3—20. l. (Mózer Ödön: A. J. balladáit. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1903 : 437—439. l. [Major Károly].) — *Óbecse és Vidéke* 1904 : 33, 34. sz. (Mihály Lajos: A. J. lelki betegei.) — *Az Arany János Társaság könyvei* III. köt. Temesvár 1908 : 106—160. l. (Páger Imre: A drámai elem A. J. balladáiban.) — *Paedagogiumi Ifjúság* 1908. VII : 7. sz. (Chodobiczky Alajos: Művelődéstörténeti motívumok A. J. néhány balladájában.) — *Munkácsi Hírlap* 1908 : 1. s. köv. szk. és 1910 : 1. s. köv. sz. (R. Vozáry Gyula: A. J. néhány nőalakjáról.) — *Tompos József: A magyar ballada története*. Kolozsvár 1909. — *Budapesti Szemle* 1911. CXLV : 240—266. l. (Kéky Lajos: A. J. elbeszélő költészete.) — *Irodalomtörténet* 1912 : 373—379, 458—466, 513—528. l. (Elek Oszkár: Skót és angol hatás A. J. balladáiban.) — *Uránia* 1912 : 80—84. l. (U. a.: A. J. és balladaköltészete.) — *Irodalomtörténet* 1913 : 34—36. l. (Tolnai Vilmos: A. balladáinak angol-skót forrásaihoz.) — *Ország-Világ* 1914 : 21—22. sz. (Radnai Oszkár: A nő A. kisebb elbeszélő költeményeiben.)

Egyéb munkái. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1893 : 328—340. l. (Balassa József: A. J. mint nyelvész.) — *Nyelvtudományi Közlemények* XXIII : 347. l. (Kalmár Elek: A. J. mint nyelvész.) — *Nemzet* 1896 : 46—49. sz. (Palmer Kálmán: A. J. a közügyről.) — *Nagyvárad* 1901 : 4. sz.

(Balogh Imre: A. J. színdarabja.) — *Budapesti Szemle* 1909. CXXXVIII: 261—267. l. (Várdai Béla: A. J. költői hagyatékához.) — *Pogány József*: A. J. politikai nézetei. Budapest 1909. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1901: 785—792. l. (Várdai Béla: A. J. prózairói hagyatékához.) — *Dél-magyarországi Közlöny* 1913: 69. sz. (Révfy Géza: A. J. mint dalszerző.) — *Magyar Dal* 1914: 2. s. köv. szk. (U. a. a cikk.)

Hatása. *Hettesheimer Ernő*: A. uralomrajutása az irodalomban. Debreczen 1914. (Ism. Irodalomtörténet 1915: 285. l. [B. Gy.]).

Egyes munkáiról. (Összes munkáinak 12 kötetes kiadása szerint csoportosítva.)

I. Kisebb költemények. **A bajusz.** *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1896: 837. l. (Pollák Miksa: A. J. «Bajusz»-ához.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1901: 253. l. (D.: A. «Bajusz» c. költeményének forrásához.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1903: 359. l. (Lukinich Imre: A. J. «A bajusz» c. költeménye.)

A fülemüle. *Ethnographia* 1890: 57. l. (V. S.: A. J. Fülemüléjének eredete.) — *Budapesti Szemle* 1891. LXVIII: 461—470. l. (Hegedüs István: Egy adoma vándorútja.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1891: 813. l. (Simonyi Zsigmond: A. J. Fülemüléjéhez.) — *Magyar Polgár* 1902: 50. sz. (Versényi György: A fülemüle története.) — *Trostler József*: A fülemüle tárgytörténetéhez. Kny. az Irodalomtört. Közleményekből. Budapest 1914.

A hamis tanú. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1900: 17—20 l. (Binder Jenő: Párhuzamok Aranyhoz.) — U. o. 1904: 75—78. l. (Erdélyi Károly: A hamis tanú.) — U. o. 1914: 812. l. (Simonyi Zsigmond: A hamis tanú.)

Ágnes asszony. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1905: 894—896. l. (Petz Gedeon: A. J. «Ágnes Asszony»-áról.) — U. o. 1906: 182. l. (Gärtner Henrik: A. J. «Ágnes Asszony»-áról.) — U. o. 1914: 315. l. (h.: Ágnes asszony latinul.)

A hegedű. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899: 301—302. l. (Imre Lajos: «Jóka ördögé»-hez és a «hegedű»-ről); 1900: 57. l. (Waldapfel János: A. «Hegedű»-jéről.)

A rab gólya. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1912: 856—860. l. (Gragger Róbert: A rab gólya.) — U. o. 1913: 716. l. (Szerk.: A. «A rab gólya»-jához.)

A rodostói temető. *Az Arany János-Társaság könyvei.* III. Temesvár 1908: 255—264. l. (Barabás Ábel: II. Rákóczi Ferenc a magyar költészetben.)

Az egrí leány. *Bodola Gyula*: Dobó István a magyar költészetben. Kolozsvár 1908.

Az ó-torony. *Uránia* 1906: 25—28. l. (Pekár Károly: A. J. verse az ó-toronyról.)

Családi kör. *Magyar Nyelv* 1908: 417. l. (Tolnai Vilmos: A «Családi kör»-höz.) — *Irodalomtörténet* 1912: 61. l. (U. a.: Hol írta A. J. a Családi kört?) — U. o. 1912: 119. l. (Huszár György megjegyzése az előző cikke.) — *Magyar Figyelő* 1913. IV: 301. l. (Ferenczi Zoltán: A. J. Családi körének eredeti kézírata.)

Czakó sírján. *Irodalomtörténet* 1914 : 312—314. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Czakó sírján.)

Epilogus. *Szeremley Barna* : A. J. jelleme «Epilogus»-a tükrében. (Kny. az Urániából.) Budapest 1904. (Ismerteti Magyar Szemle 1904 : 38. sz. [Berkovics Miklós].)

Fiamnak. *Tanulók Lapja* 1895 : 8., 9. sz. (Krajcsovics Soma : Fiamnak. A. J. költeményének poétikai fejtegetése.) — *Háromszéki Híradó* 1903 : 40. sz. (Szittya Vitéz : «Fiamnak». A. J. költeményének poétikai fejtegetései.)

Híd avatás. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1906 : 315—316. l. (Lengyel Miklós : Az ember tragédiája és A. J. egyik balladája.) — U. o. 1906 : 787. l. (Szigetvári Iván : A. Híd avatása és Mistral Miréioja.)

Mátyás anyja. *Iskola és Szülőház* 1893 : 4—6. sz. (Balázs Péter : Gyakorlati tanítás az irodalom köréből a népiskola V—VI. osztályában.)

Népnevelés. *Irodalomtörténet* 1914 : 315—317. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Népnevelés» c. költeményéről.)

Nyalka huszár. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1911 : 150. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Nyalka huszár»-ja.)

Ősszel. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1898 : 714—718. l. (Waldapfel János : A. J. «Ősszel» c. költeményéről.)

V. László. *Nemzeti Nénevelés* 1896 : 221—230. l. (Berta Ilona : A. J. V. Lászlója.)

Pázmán lovag. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1903 : 473—475. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Pázmán lovag»-jának forrása.) — *Budapesti Szemle* 1909. CXXXVII : 133—140. l. (Horváth János : Pázmán lovag.)

Rákóczi. *Dombi Márk* : II. Rákóczi Ferenc a költészetben. Kny. a bajai főgimn. 1903/4. értesítőjéből. Baja 1904. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1905 : 71—72. l. [Major Károly].) — *Az Arany János-Társaság Könyvei*. III. Temesvár 1908 : 255—264. l. (Barabás Ábel : II. Rákóczi Ferenc a magyar költészetben.)

Széchenyi emlékezete. *Acta univers. Clandiop.* 1909/10. II. Kolozsvár 1910 : 33—50. l. (Márki Sándor : Széchenyi emlékezete.)

Szondi két apródja. *Zlinszky Aladár* : Szondi két apródja az iskolában. Kny. a zombori gimn. értesítőjéből. Zombor 1890. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1891 : 788—792. l. [Kardos Albert].) — *Fővárosi Lapok* 1891 : 98. sz. (Esztegar László : Gyöngyök gyöngye.) — U. o. 1891 : 99. sz. (Borovszky Samu : Szondi két apródja.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1893 : 98. l. (B. F. : Szondi két apródja.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1899 : 353. l. (Tolnai Vilmos : A. «Szondi két apródja»-nak egy kifejezése.) — U. o. 1903 : 190. l. (U. a. : A. J. «Szondi két apród»-jának forrásaihoz.)

Tengeri hántás. *Rozsnyói ev. főgimn. 1893/4. értesítője*. Rozsnyó 1894. (Mráz Elek : A. J. «Tengeri hántás»-a. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1895 : 853—855. l. [Kardos Albert] és *Irodalomtörténeti Közlemények* 1895 : 489. l. [B. F.]) — *Tanulók Lapja* 1897 : 18. sz. (Szinnyei Ferenc : A «Tengeri hántás».)

Tetemre hívás. *Budapesti Szemle* 1895. LXXXVI : 279—289. l. (r—t.

A. «Tetemre hívás»-a németül.) — *Tanitók Lapja* 1900 : 30. sz. (László Béla : A. J. «Tetemre hívás»-ának a forrása.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1904 : 268. l. (Gyöngyössy László : A «Tetemre hívás» forrása.) — U. o. 1908 : 111—116. l. (László Béla : A «Tetemre hívás forrása». [Külön is megj.]) — *Magyar Nyelv* 1911 : 451—452. l. (Tolnai Vilmos : A Tetemre hívásának pörosztójáról.)

Vágy. *Irodalomtörténet* 1912 : 61. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Vágy c. költeményéhez.)

Zách Klára. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1908 : 407. l. (Tolnai Vilmos : Zács Klára forrásaihoz.)

II. *Toldi-trilógia*. A monda. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1891 : 969—972. l. (Bognár Teofil : Egy pár szó a Toldi mondához); 1094—1095. l. (Lázár Béla : A Gesta Romanorum és a Toldi-monda.) — *Szegedi kath. főgimn. 1891/2. értesítője*. Szeged 1892. (Szinger Kornél : A Toldi-kérdés és A. J. Toldi-trilógiája. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1893 : 386—390. l. [Heinrich Gusztáv] és Irodalomtörténeti Közlemények 1893 : 121. l. [B. F.].) — *Pápai ev. ref. főiskola 1895/6. értesítője*. Pápa 1846 : 3—26. l. (Győry Gyula : A Toldi-kérdés. Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1897 : 172—174. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Bartha József* : A Toldi-monda. Kny. a Katholikus Szemléből. Budapest 1899. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1899 : 743—747, 956. l. [Heinrich Gusztáv]; Irodalomtörténeti Közlemények 1899 : 490. l.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1902 : 373—375. l. (Zsák I. Adolf : Egy Toldi Miklós- és Györgyre vonatkozó ismeretlen oklevél.) — *Fóti József Lajos* : A Toldi-monda és két idegen eredetű epizódja. Budapest 1906. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1906 : 693—696. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1908 : 257—281. l. (Fóti József Lajos : a Toldi-monda két idegen nyelvű epizódja.) — U. o. 1909 : 174—177. l. (Marót Károly : Néhány szó a Toldi-monda egy epizódjához.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1910 : 157. l. (Baciu János : A Toldi-monda egy oláh nyelvemlékben.) — *Toma István* : Élet és irodalom. Budapest 1913 : 258—268. l. (Bartha József : Ujabb vélemények a Toldi-mondáról. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1914 : 234—236. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Ethnographia* 1912 : 277—289. l. (Birkás Géza : Ilosvai Toldija és az olasz és francia Rainouart-mondák.) — U. o. 1913 : 82—84. l. (U. a. : Mégegyszer a Toldi-mondáról.) — *Irodalomtörténet* 1914 : 134—136. l. (Birkás Géza : A Toldi-monda kérdéséhez.) — U. o. 280. l. (Bartha József válasza.) — *Moór Elemér* : A Toldi-monda és német kapcsolatai. (Német philologiai dolgozatok. XIII.) Budapest 1913.

A trilógia. *Trencsényi áll. felső leányiskola 1888/9. értesítője*. Trencsén 1889. (Ényi László : a Toldi-trilógia nőalakjai.) Megjelent *Máramaros* 1903 : 10—12. sz. is. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1901 : 869. l. (Bánóczy Dénes : A. J. Toldija és Toldi estéje.) — *Magyar Könyvszemle* 1905 : 193—237, 325—349.; 1906 : 7—38. l. (Esztegar László és Bányai Elemér : A Toldi-trilógia eredeti kéziratái a M. N. Múzeumban.)

Toldi. *Kecskeméti ev. ref. főgimn. 1889/90. értesítője*. Kecskemét 1890 :

3—13. l. (Nagy Ferenc: Ilosvai—A. Toldija. Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1891: 807. l. [Kelemen Béla].) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1891: 101—108. (Kardos Albert: Toldi XII. éneke.) — *Zenta városi gimn. 1890/1. értesítője*. Zenta 1891. (Fülöp Adorján: A. J. Toldija a gimnázium 4. osztályában. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1892: 687—690. l. [Kardos Albert].) — *Trencsényi felsőbb leányiskola 1892/3. értesítője*. Trencsén 1893. (Ényi László: Egy-két irálytani óra «Toldi» nyomán. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1894: 77. l. [Rupp Kornél].) — *Ruprecht Alajos: Szív- és jellemképző vonások A. Toldijában*. Kny. a szatmári kath. főgimn. 1893/4. értesítőjéből. Szatmár 1894. (Ismerteti Magyar Szemle 1894: 32. sz.; Egyetemes Philologiai Közlöny 1895: 147—149. l. [Zlinszky Aladár]; *Irodalomtörténeti Közlemények* 1895: 490. l. [B. F.].) — *Élet* 1895. V: 24. sz. (Kritikus: Jó Toldi György.) — *Izr. Magyar Irodalmi Társulat 1895. évkönyve*. Budapest 1895: 5—21. l. (Bánóczy József: Toldi és a biblia.) — *Egyetértés* 1897: 26. sz. (S.: A «Toldi» jubileuma.) — *Ellenzék*. Kolozsvár 1897: 50—52. sz. (Rass Károly: A «Toldi» csolnak-jelenete.) — *Rupp Kornél: A. Toldijának fejtegetése*. Budapest 1899. (Ismerteti Magyar Kritika 1899: 20. sz.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1902: 443. l. (Waldapfel János: Toldi farkas-kalandja.) — U. o. 1904: 442. l. (Tolnai Vilmos: Toldi Miklós szertelen fegyvereiről.) — U. o. 1903: 719. l. (Gyulai Ágost: A. «Toldi»-ja IV. énekének 19—22. strófájához.) — *Budapesti Szemle* 1904. CXVII: 484—493. l. (Lehr Albert: Simonyi újabb kirohanása); CXVIII: 312. l. (Géresi Kálmán: Nyílt levél e szerkesztőhöz. [Toldi IV. énekének bekezdése.]) — *Magyar Nyelvőr* 1904: 43—45. l. (Veszprémi Bódog [Simonyi Zsigmond]: A. Toldijához.) 168—170. l. (Waldapfel János: A. Toldijának szarvas-hasonlatához.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1907: 369—386, 457—474. l. (Zlinszky Aladár: Toldi, a természetes ember); 617. l. (h.: A. Toldija az iskolában.) — *Kemény Zsigmond br.: Összes művei X. köt.* Budapest 1907. (A. Toldija.) — *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1907. XL: 715—717. l. (Halmy Gyula: Észrevételek a Toldi IV. énekének egy helyéhez.) — *Beöthy-Emlékkönyv*. Budapest 1908: 464—473. l. (Gyomlay Gyula: Az átképzeléses előadás és az oratio obliqua A. Toldijában.) — *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1908. XLI: 169—173. l. (Lehr Albert: Észrevételek a Toldi IV. énekének egy helyéhez); 187. l. (Halmy Gyula válasza); 486—490. l. (Lányi Géza: A János vitéz és a Toldi viszonya egymáshoz az irodalmi fejlődésben); 490—493. l. (Borbély Ferenc: A János vitéz és a Toldi viszonya egymáshoz.) — *Tanügyi Értesítő*. Beszterce 1908. XIV: 10. sz. (Koller István: «Toldi» lélektani tárgyalása.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1911: 129—142. l. (Harmos Sándor: A. J. Toldijának keletkezéséhez.) — *Championer István: Petőfi János vitézének hatása A. Toldijára*. Kassa 1912. — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912: 125. l. (Harmos Sándor: Párhuzamos helyek az Odysseiából A. J. Toldijához); 129. l. (Bittenbinder Miklós: Toldi előhangja); 131—151. l. (Harmos Sándor: Petőfi János vitézének hatása A. Toldijára.) — *Magyar Nyelv* 1912: 285. l. (Lehr Albert: Anachronismus A. Toldijában.) — *Magyar*

Nyelvőr 1912: 189., 244. l. (Galambos Dezső: Anakronizmus A. Toldijában.) — *Urania* 1912: 475—484. l. (Kristóf György: Petőfi János vitéznek hatása A. Toldijára.) — *Fehértemplomi főgimn. 1912/13. értesítője*. Fehértemplom 1913: 44—77. l. (Sziklay Ferenc: János Vitéz és Toldi. (Ismerteti Irodalomtörténet 1914: 220. l. [kg].) — *Irodalomtörténet* 1913: 162. l. (Tolnai Vilmos: Toldi Miklós farkaskalandjához.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1914: 43—73., 171—195. l. (Nagy Sándor: A János vitéz és a Toldi.) — *Silberfeld Jakab: János vitéz és Toldi*. Kny. a Békéscsaba és Vidéke 1914: 4—7. sz.-ból. Békéscsaba 1914. (Ismerteti Irodalomtörténet 1914: 501. l.)

Toldi szerelme. *Brassói áll. főreáliskola 1890/1. értesítője*. Brassó 1891: 3—13. l. (Hoffmann Frigyes: Toldi szerelme forrásai. *Ism. Irodalomtörténeti Közlemények* 1891: 488. l.; *Egyetemes Philologiai Közöny* 1892: 272—273. l. [Erdélyi Pál].) — *Ellenzék*. Kolozsvár 1905: 109. sz. (Borbély István: Rozgonyi Piroska.) — *Szinnyei Ferenc: A «Toldi szerelmé»-nek forrásai*. (Magyar irodalomtörténeti értekezések 6. sz.) Budapest 1905. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1906: 228—231. l. [Tolnai Vilmos].) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1906: 247. l. (V. J.: Toldi szerelme forrásaihoz.) — *Beöthy-Emlékkönyv*. Budapest 1908: 348—358. l. (Vargha Pona: A. Rozgonyi Piroskájának keletkezéséről.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1910: 488. l. (Kropf Lajos: A sírrablás meséje.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1911: 202. l. (Szinnyei Ferenc: Adalék a «Toldi szerelme» forrásaihoz); 372. l. (Fóti József Lajos: U. a.); 782. l. (György Lajos: A «Toldi szerelme» forrásaihoz.) — *Erdélyi Múzeum* 1911: 186. l. (U. a. ugyanarról); 306. l. (Dobóczki Pál: ugyanarról.) — *Irodalomtörténet* 1914: 110. l. (Szemkő Aladár: ugyanarról.)

Toldi estéje. *Kalazantinum* 1906 XI: 8. sz. (Tornay József: A «Toldi estéje»-nek humora.) — *Székesfehérvári áll. főreáliskola 1906/7. értesítője*. Székesfehérvár 1907. (Fürst Aladár: Toldi estéje az V. osztályban.) — *Hazay Olivér: Egy könyv szülők, tanárok és volt diákok számára*. Budapest 1910. (A. J. Toldi estéje.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1911: 308. l. (w. j.: Toldi estéje sírásó jelenetéhez.)

III—IV. *Elbeszélő költemények. A nagyidai cigányok.* *Dittrich Vilmos: A nagyidai cigányok*. Budapest 1898. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1898: 925—927. l. [Bartha József]; *Magyar Kritika* II: 1. sz. [Z. A.]; *Magyar Szemle* 1898: 28. sz. [Pintér Kálmán].)

Az első lopás. *Irodalomtörténet* 1913: 377. l. (Tolnai Vilmos: A. J. «Az első lopás».) — *Magyar Nyelv* 1912: 410. l. (A. J. «első lopásá»-hoz.)

Az elveszett alkotmány. *Irodalomtörténet* 1913: 377. l. (Tolnai Vilmos: Irodalmunk vaskora.)

Bolond Istók. *Ethnographia* 1912: 177. l. (Kardos Lajos: Bolond Istók a XVIII. sz.-ban.) — *Egyetemes Philologiai Közöny* 1913: 212. l. (Kardos Lajos: A. J. egy ismeretlen verse); 361—363. l. (U. a.: A Bolond Istók I. éneke mint önéletrajz.) — *Irodalomtörténet* 1913: 276—280. l. (U. a.: A. J. színészi pályája és a Bolond Istók.) — *Gróf István: A. J. Bolond Istókja*. Budapest (ny. Siklós) 1914. (Ismerteti Budapesti Szemle 1914.

CLX : 293—305. l. [Kéki Lajos.] — *Kardos Lajos* : A. J. Bolond Istókja. Debreczen 1914. (Ismerteti Budapesti Szemle 1904. CLX : 293—305. l. [Kéki Lajos]; Debreczeni Szemle 1914 : 5. sz. [Sz—y.]; Irodalomtörténet 1913 : 193—195. l. [Ady Lajos]; Irodalomtörténeti Közlemények 1915 : 253. l. [Kerekes Emil]; Magyar Nyelvőr 1914 : 234. l. [Alföldi Mihály]; Nyugat 1914. I : 575. l. [Tóth Árpád]; Pester Lloyd 1914 : 64. sz. [Turóczi—Trostler dr.]; Vasárnapi Ujság 1914 : 26. sz.) — *Kassai premontrei főgimnázium 1913/14. értesítője*. Kassa 1914 : 1—66. l. (Helle Ferenc Hugó : A. J. Bolond Istókja. Ismerteti Budapesti Szemle 1914. CLX : 293—305. l. [Kéki Lajos].)

Buda halála. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897 : 175. l. (Szaláncezi Gyula : Az írás «Buda halála»-ban.) — *Magyar Szemle* 1898 : 20. sz. (A «Buda halála»-nak nyelve.) — *Offenbeck Frigyes* : A. J. Buda haláláról. Budapest 1901. — *Kalazantinum* 1902. VII : 3—7. sz. (Visegrádi Lajos : Buda halála és a Nibelungenlied.) — *Pap Illés* : A. J. hún eposza. Budapest 1902. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1902 : 721—724. l. [Tolnai Vilmos]; Magyar Génius 1902 : 24. sz. [o. e.]) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1904 : 184. l. (Loisch János : «Buda halála» forrásaihoz.) — *Pozsonyi ág. h. ev. lyceum 1903/4. értesítője*. Pozsony 1904 : 12—25. l. (Pfeifer János : «Buda halála» és a Nibelungenlied. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1905 : 518. l. [Major Károly].) — *Fogarasi áll. főgimn. 1907/8. értesítője*. Fogaras. 1908 : 3—12. l. (Krebsz Ernő : Buda halála és a Nibelungenlied. Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1909 : 232. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1908 : 139—148. l. (Loisch János : Buda haláláról.) — *Loisch János* : Klasszikus nyomok Buda halálában. Mezőtúr. 1909. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1911 : 446. l. (Harmos Sándor : Hullatja levelét...); 513. l. (Gragger Róbert : Az idő vén fája.) — *Nyugat* 1911. I : 32—34. l. (Ady Endre : Strófkák «Buda halála»-ról.) — *Gragger Róbert* : Philologiai dolgozatok. Budapest 1912 : 17—24. l. (Négyesy László : Árpádkori motívumok a Buda halálában.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912 : 152—174. l. (Loisch János : Buda haláláról. II. rész.) — *Irodalomtörténet* 1913 : 161. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Buda halálának «vége»); 284. l. (n. : ugyanerről); 1914 : 465. l. (Versényi György : Buda halálának egyik epizódja.)

Jóka ördöge. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899 : 14—40. l. (Zlinszky Aladár : A gonosz asszony meséje és A. Jóka ördöge); 301—302. l. (Imre Lajos : «Jóka ördöge»-hez és a «hegedű»-ről.) — *Magyar Szó* 1899 : 3. sz. (Akác : Jóka ördöge az Ezeregyéjszakában.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1912 : 830. l. (Czóbel Ernő : A. «Jóka ördöge»-nek forrása); 1913 : 438. l. (Zlinszky Aladár : ugyanerről); 1914 : 816. l. (Elek Oszkár : Jóka ördögének meséjéhez.)

Katalin. *Griesbach Ágost* : A budetini monda. Budapest 1891. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1913 : 628—631. l. (Huszár György : A. J. Katalin-kézirata.)

Losonczy István. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1906 : 230—239. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Losonczy Istvánjának forrásai.)

Murány ostroma. *Jeszzenszky István*: Széchy Mária a magyar irodalomban. 1896. — *A pápai Jókai-kör 1907/8. évkönyve*. Pápa 1908: 44—53. l. (Nagy Gabriella: Széchy Mária s a vele foglalkozó költői művek.)

Rózsa és Ibolya. *Nagykőrösi Hírlap* 1913: 84., 85. sz. (Gerecze Ambrúsz: A. J. Rózsa és Ibolya c. tündérmeséje.)

Elegyes darabok: Vojtina ars poétikája. *Sepsiszentgyörgyi ev. ref. Mikó-kollégium 1910/1. értesítője*. Sepsi-Szt-György 1911: 3—10. l. (Dániel Viktor: Az eszményitőről és A. J. «Vojtina Ars poétikájá»-ról.)

V. Prózai dolgozatok. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912: 59—64. l. (Elek Oszkár: A. J. és Erdélyi János Bulesu-bírálata.)

VI. Shakespeare-fordítások. Általában. *Magyar Shakespeare-Tár* 1908: 56—81. l. (Radó Antal: A. Shakespeare-fordításai); 229—231. l. (Tomory Anasztáz levele A. J.-hoz a Shakespeare-fordítás ügyében.)

Hamlet. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1908: 164. l. (Reichard Piroska: A. «Hamlet»-fordításáról.) — *Magyar Shakespeare-Tár* 1909: 318—319. l. (—r.: A. J. Hamlet-fordításának történetéhez.)

VII—VIII. Aristophanes-fordítás. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897: 37—57. l. (Danka Placid: A szójáték A. J. Aristophanesében.)

IX. Hátrahagyott versek. A honvéd özvegye. *Mezőtúri Hírlap* 1902: 15. sz. (Kolozsvári Aladár: Magyarázatok «a honvéd özvegyé»-hez.)

Az utolsó magyar. *Irodalomtörténet* 1912: 29—36. l. (Kéki Lajos: A. J. utolsó magyarja.)

Az ünneprontók. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1899: 955. l. (Katona Lajos: A. J.-nak «Az ünneprontók» c. balladája); 1900: 421. l. (U. a.: Az «Ünneprontók»-hoz); 1900: 20. l. (Binder Jenő: Párhuzamok Aranyhoz.)

Csaba-töredék. *Budapesti Szemle* 1894. LXXVIII: 65—75. l. (Beöthy Zsolt: Mikolt A. Csaba-töredékében.)

Erdély. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1892: 158—160. l. (Kara Győző: A. J. összes műveiből kimaradt egy verséről.)

Öldöklő angyal. *Irodalomtörténet* 1912: 251—253. l. (Bittenbinder Miklós: A. Öldöklő angyala.)

Sírversek. *Debreceni Szemle* 1912: 50. sz. (Lovassy János; A. J. sírversei.)

Szilágyi Sándorhoz.¹ *Magyar Nyelv* 1909: 86. l. (Szily Kálmán: A. J. egy verséről.)

X. Hátrahagyott prózai dolgozatok. *Kedves hajdani praëceptor uram!* *Irodalomtörténeti Közlemények* 1891: 406—407. l. (dr. l. b.: A. J. és a Hármas História); 1892: 73. l. (Rupp Kornél: Honnan ismerte A. J. Páris itéletét?)

GULYÁS PÁL.

¹ Nincs az Ö. M.-ba felvéve.

BARTÓK LAJOS.

V.

Bartók kiváló költői erőt áruel *a természet festésében*. Enemű költeményei a legnagyobb költők sorába emelik őt, különösen mikor a természet változásain elmereng, vagy ha a kedély és a természet kölcsönhatásairól énekel. A természet az ő képzeletében élő valóság, érző és cselekvő lény, vagy amint ő mondja:

A természetben minden oly beszédes,
Az ő szava oly érthető, oly ékes!
Források a madarakkal csevegnek,
Felhők regélnek a komor hegyeknek;
Hegyek az éggel, a szelek a fákkal,
És csillagok beszélnek a virággal,
Csak a mi bánatdúlta szíveinkhez,
Csupán az emberhez ne szólna mindez...

És Bartók valóban a leyhívebb barátjának tekinti a természetet. «Ha kemény emberszívektől vérzik a szíve», feledést és gyógyulást a természet csendje nyújt neki. Ezért mondja, hogy a természet a beteg lelkek gyógyítója. Különösen kedves neki *az erdő*, amely olyan, mint az Isten temploma, ahol a beteg vigasztalást, a tört hitű reményt, a szerelmes gyönyörűséget, a bánkódó enyhülést talál (*Az erdő*). Az erdőhöz jóságáért viszont ő sem volt soha hálátlan: apró éneke-seit dalra tanította, a csermellyel elcsevegett, visszhangját költögette, a virágokat, mint kedves lányokat becézte; majd a hulló levelekkel együtt otthagytá régi kedvét, amely ott hervad a levelek alatt. Szóval az ő öröme és bánata közös a természettel. Ha elfogja a világfájdalom, a természetben talál enyhülést reá.

A szabad természet szeretete nála ifjúkori és közvetlen benyomások eredménye; de azért, amikor a természethez mint vigasztalóhoz fordul, érzései és gondolatai itt-ott közvetett vagy közvetlen rousseau-i hatást is mutatnak (*Fenyőházán*). A természet fakasztotta ki lelkéből az első dalt, az utolsót is majd ott zengi el. Ő csak, amint mondja:

... visszhangod lévén, lelked hangja lészek,
Költészet lelke, isteni természet!

Bartókot a maga korában, mint már említettük, a hegyes vidék énekesének, a *vadregényes Kárpátok hivatott dalnokának* tartották és különösen a *Kárpáti emlékek* c. gyűjteménye tette híressé. Miként Petőfiről mondják, hogy ő fedezte fel a magyar alföld és pusztá rejtett szépségeit költészetünk számára: úgy el lehet mondani, hogy a Kárpátok természeti szépségeinek kimeríthetetlen gazdagságát tájrajzaiban és a költői kedélyre gyakorolt hatásában Bartók aknázza ki határozottabb tervszerűséggel, miáltal leíró költészetünk anyagát határozottan gazdagította.

A költő kedélyvilága a maga gazdagságában és máskor oly darabos nyelve a természeti képek hatása alatt meglepően ragyogó színpompában bontakozik ki. Érzelemvilágán itt is a szerelem uralkodik, amelyet sokszor igen sikerülten állít párhuzamba a természet képeivel. Szerelmi elragadtatásában és boldogságában a természet színpompája is megsokszorozódni látszik. Ilyenkor egy-egy költeménye a tájfestő színes vásznára emlékeztet. Képzetele szeretettel színezi ki a csillagos eget és a napkeltét (*Virradat, Csillaghullás*). Valóságos extázis fogja el a tátrai tavasz jöttén, mikor a kietlen, sivár sziklabérccek megfagyott világa az első tavaszi napsugárra, mint valami hatalmas szellem varázsütésére fagyos álmából életre kel. A jégtengerszem tündérei kikelnek fagyos ágyukból, s az olvadó hó és jég nyomán életre kel fű, fa, virág. A Tátra-szellem sziklabirodalmából diadalmasan tekint alá az éledő természetre. Csak az ő sziklavára áll kietlenül; míg alatta minden örül az életosztó napsugárnak. Tündérek, hegyi manók népesítik be a természetet. Így írja le a költő a tavasz érkezését a Kárpátokban a *Tavaszünnep* c. költeményében. Minden szépet összehord, amire a költői nyelv és csapongó képzelet képes. A tavasztól megittasult költő lelke szinte tobzódik, újong a természet ébredésén. (Más példák: *Tavaszi dal, Barangolás* stb.) Egy másik költeménye a *Tavaszi dal* a költői képek ragyogó színpompájával érdekesen utánozza a tavaszi virágpompát; de a tavasz minden szépsége csak arra való nála, hogy a szerelmet még kívánatosabbá tegye.

A természeti képek Bartóknál gyakran allegóriává bővülnek. A napot egyszer óriási aranypóknak látja, máskor meg biborpalástos királynak, kit virágapródok vesznek körül; a fáradt őszi nap pedig vert vezéreként bujdos az égen, mert csatát veszített a tél ellen. Mikor szerelmesével egy kedves pásztorórát tölt a poprádi kertben, felhevült képzelete szerint a csillagos égboltozat olyan,

Mint egy óriási fa, melynek lombja
Ránk borul s a lomb körül mosolygva
Ezer miljom aranyalma csalogat;

maga a poprádi völgy pedig tündérliget. Igen sikerült allegória az elvonuló nyári vihar rajza, amely egész költeménnyé bővül (*Vihar után*):

Ott vonul az ormon
Sötét köpenyében,
Nagy szürke szakálát
Megrázza a szélben,
S mint zsarnok szülő, ha
Gyermekét megverte:
Visszamordul még a
Sziklavölgyi kertre.
Még morog a vihar,
De már mosolyg rája
A gyermek természet
Viruló orcája;
Könnyek közt az égre
Mint anyjára néz fel,
S ez visszamosolyg rá
Nefelejcs szemével.

Ennek mintegy párja *A tél dühöng a zord Kárpátokon* kezdetű költeménye a téli vihar megrajzolásával. Általában amily kedvvel időzik a tavaszi tájképek festésénél, épen olyan érdeklődéssel rögzíti meg néhány költeményében a dühöngő vihar jelenségeit, melyek olykor ellentétül csendes, idillikus érzelmeket váltanak ki belőle (*Rohannak a felhők, Kárpáti emlékek. VII.*), máskor meg meghódolásra készítik őt a főséges természet és alkotója előtt.

A sok szép természeti kép és hangulatrajz azonban néha nála is köznapivá lesz és prózává laposodik. Ilyen hangulatrontó bevezetéssel és színtelen epikai festéssel indul meg *A Rózsa-menedékház Tátrafüreden* c. költeménye, amely aztán egyszerre lelkes elragadtatásba csap át a Tátravidék fenséges szépségeinek hatása alatt.

Általában egyes költeményei között is értékre nézve gyakran mutatkoznak ilyen feltűnő ellentétek, ami Bartóknál a kellő kritikai szellem hiányára vezethető vissza. Egy-egy ötlet vagy bántó különöség kedvéért a legszebb lírai hangulatból képes kiragadni önmagát és az olvasót. Szóval, természetének kettősségét sokszor nem tudja különválasztani. A nevető satír benne gyakran ott leselkedik, hogy az erdei nimfák bájos játékát megzavarja. A satíra-költő sokszor megrontja a természet szépségein elábrándozó lírikus elmélyedését, ártatlan gyönyörűségét és meghódolását a mindenség nagyszerű alkotásai előtt.

VI.

Bartók költői munkásságának elenyésző kicsiny részét teszik *elbeszélő költeményei*, melyeket *Téli regék* címen adott ki. Ez az illusztrált díszes folió-kötet mindössze öt elbeszélést tartalmaz, melyeknek meséi a képzelet csodás világába játszó kigondolt történetek sovány tartalommal és erős lírai színezéssel. Közülük az utolsó, amelynek *Tavaszi ünnep* címet adott a költő, nem is mondható elbeszélő költeménynek, mert az egész a költői képzelet szeszélyes játéka, a költő csapongó öröme a tátrai tavasz jöttén; miért is már főntebb, a leíró költeményei között szólottunk róla. Viszont a *Kárpáti emlékek* egyik darabja, *A fenyves panasza*, amely a karácsonyfa legendájáról szól, inkább mondható elbeszélő költeménynek. Ugyanis mikor a Szűzanya szent fiával Heródes poroszlói elől menekült, az erdő fogadta be és rejtette el őket. Amikor Krisztust kereszthalálra ítélték, a keresztfá fenyőfából készült számára. Ezért kell örök-izig bűnhődnie a fenyvesnek, hogy fiatal hajtásait Krisztus születésének emlékére karácsonyának vágják ki. Ugy pusztítják azóta a zsenge fenyőket, mint Heródes a kisdedeket, mikor a gyermek-Jézust halálra kereste. Így lett Krisztus születése napja a fenyűk halottaknapja.

A *Téli regék* első elbeszélése az *Océánkirály*. Az oceánkirály voltaképen Yngiald norman király, kinek az északi tenger partján épült sziklavárát egy zivataros éjjel megtámadja a dán Widfarn, épen mikor az diadalmi lakomát ül a dánokon nyert tengeri útközet öröme. Mikor látja a tengerek meglepett ura, hogy menekülni nem tud, hogy a gyűlölt ellenség kezébe ne kerüljön, a várost felgyújtatja s vitézeivel és házanépével együtt a tűz martaléka lesz. De Widfarn sem örülhet győzelmének, mert hajóival együtt a tengeri vihar áldozata lesz. Így állt bosszút Thor, a zivatar istene Yngiald tűzhaláláért, kit Odin fiának mond a hagyomány.

A költő a mese soványságát, amelynek alapmotívumát Cantu Cæsarból merítette, a tárgy szokatlanságával akarta pótolni, amelyben irodalmunkban a germán hőskor mondái és mitológikus vonatkozásai közönségünk előtt bizonyos mértékig még most is ismeretlenek.

Az előadás ódon színezetű és az északi népek epikájára emlékeztető zordsága több helyütt találó; ezért szinte kéri belőle Yngiald király és udvara érzékies tivornyájának rajza, amely az északi népek hideg kedélyvilágához aligha illik. Inkább a költő érzéki, szerelmi képek felé hajló képzeletét jellemzi. E regének igazi értéket nyelvének festői és szemléletes képei és természeti leírásai adnak, melyek a természetkedvelő költőt egy kevésbé ismert oldaláról, a háborgó

tenger festésében mutatják be. A déli tengert más helyütt rajzolja meg. (*Isten veled, A tenger stb.*)

Bartók második elbeszélése, a *Rózsakirályfi* voltaképen népmese-utánezet. Réz király megparancsolja halászának, hogy vendégei számára két szekér halat fogjon, különben őt vetteti a halastóba. A halász elbúcsúzik feleségétől és elmegy az Ördög-tóba halászni; de szorongva látja, hogy egy hal sem akad hálójába. Erre az ördögöt hívja segítségül, aki dús fogásról biztosítja őt, ha odaadja neki azt, amiről még maga sem tudja, hogy sajátja; de majd csak hét év múlva jön érte. Ezután Péter halász örömmel tér haza a két szekér hallal.

Időközben fia születik s csak most tudja meg, hogy ezt ígérte oda hetéves korára a sátánnak. A halász és felesége szülői fájdalmak között látják szépen felszűrődni gyermeküket, kit Fájdalomfiának neveztek el. Mikor elérkezett a hetedik esztendő, a szülők imakönyvvel és szentelt gyertyával a templomba küldték Fájdalomfit. A néphit szerint ugyanis azok a sátán ellen meg fogják őt óvni, ha az ördög csábító szavainak ellenáll és virradtig el nem hagyja a templomot. De a gyermek az ördög csábításaira ajtót nyit. Ez a hátára kapja őt és rohanva viszi magával. Azonban a gyermeknél lévő szentelt gyertya és imakönyv varázsa megtöri az ördög hatalmát, úgy hogy ez lassankint elenyézik a semmiségben.

Fájdalomfi egy elátkozott sziklás vidéken találja magát, ahol megszólít egy öreg embert, aki elárulja neki, hogy ennek az elátkozott vidéknek ura lehet, ha három sikeres próba árán felszabadítja az átok alól. Töltsön a közeli barlangban három éjet, ahol egy rózsatestű szép leány fogja felkeresni s ha csókjainak és csábításainak szüzen ellen tud állani, megváltja a leányt és az elátkozott vidéket is. A próba sikerül és Fájdalomfi, kit tíz évig vitt a sátán, a Rózsorszag királya lesz és boldogan él a megváltott rózsatestű szűzzel, kit feleségül vett.

E népies modorban írt mese a szüzi szerelem és ártatlanság megváltó erejét példázza, amelyen még az ígézet hatalma is megtörik; azonban hiányzik belőle a népmesék közvetlensége és természetessége, amely a leghihetlenebb helyzetekben is oly megkapóvá és valószínűvé tudja tenni pl. Petőfi *János vitézét*.

Legközelebb áll a népmesékhez *A síró-nevetőszemű királyról* szóló rege, amely egy királyról beszél, kinek egyik szeme folyton sírt, a másik meg mindig nevetett. Három fia sorra kérdezte titkát; de ő haraggal űzte ki őket. A legkisebb fiú azonban nem futott meg, hanem bátran visszafordult. Ennek aztán az apa megvallotta titkát, hogy volt neki egy kedves madara, melynek bűvös énekére visszatért ifjúkora. Másodszor házasodva egy szép és fiatal özvegyet vett fele-

ségül, ki nem szerette őt. Menyegzőjük napján eltűnt a madárral együtt: azóta sír az egyik szeme. A másik meg azért nevet, mert három szép és daliás fia van és egyik sem nősül, holott ő kétszer is megtette azt.

A három fiú, hogy megvígasztalják atyjukat, az énekes madár felkeresésére indul. A hármás útnál mindegyik külön útra tér. A legifjabb a középső úton egy fényes palotához ér, amelyben egy szépséges nő lakik, kinek szerelméért egy egész sereg ifjú versenyez. A kérők a jövevény ifjút versenytársnak hiszik, mert a palota úrnője maga mellé akarja ültetni; de az ifjú a mellékasztalnál foglal helyet, ahol a komornák közt ül az úrnő leánya is, akit anyja azért nem enged a maga közelébe, nehogy ártatlan szépsége elhomályosítsa az övét. A leánytól tudja meg az ifjú, hogy anyja szépségének és ifjúságának titka: a keresett énekes madár. Elhatározza tehát, hogy a madarat és a leányt is magával viszi; de ez csak később követi őt.

A legifjabb királyfi örömmel viszi zsákmányát a kitűzött helyre, ahol várja már őt a két idősebb testvér, kik öccsüket véresre verve az útszélen hagyják és elveszik tőle a bűvös madarat, hogy ők kapják meg apjuk fél országát. Zsákmányukkal örömmel térnek haza; de atyjuk bánata nem szűnik meg, mert a madár megnémult. A két gonosz testvér épen esküvőjét tartja, amikor a halottnak vélt testvér menyasszonyával a templomba lép, mire a madár megszólal. Erre az agg király bánata is megszűnik, mert legkedvesebb fia megkerült. Örömben még az ifjúságról is lemond; szabadon bocsátja a tündérmadarat, mert fiában úgyis tovább él az ő ifjúsága. Megtartják a harmadik esküvőt is. A legkisebb fiú megbocsát két gonosz bátyjának s az övé lesz a félország koronája.

E mesében, mint látjuk, a közismert népmesei motívumok mind megvannak: a három testvér, kik közül a legfiatalabb a legderekabb és apjuk legjobban szereti, a két idősebb irigységből és kapzsiságból öccsük vesztére tör, de rajtavesztenek; az üldözött testvér megkapja méltó jutalmát a mellőzött szép és jó menyasszonyával együtt, ki anyja hiúságáért szenved. A népmesei igazságszolgáltatás is megvan e mesében, csak a népmesék természetes naivságának bája hiányzik belőle; mert hiányoznak az íróból a néplélek alkotó erejének legjellemzőbb vonásai. Ezért természetesség helyett mesterkelt utánzással találkozunk úgy a jellemzésben, valamint az előadásban.

Ugyanezt látjuk a *Hamupipő*kében is. Alakjai a népmeséből valók; de nem úgy beszélnek és gondolkodnak, mint a nép gyermekei. A művelt költő eszejárása és nyelvkincse meghamisítja valójukat. A mese váza körülbelül ez: az erdő mélyén egy kis vityillóban rejtgette szépséges unokáját egy öreg anyó, királyi kérére várva, ki

majd arany cipellőt hoz az aranyhajú Hamupipókének és országába viszi mint hitestársát. Azonban a várt királyfi helyett a szerelmes juhászlegény jön, akivel Hamupipóke, míg öreganyja alszik, világgá megy. Mit sem ért az anyóka intelme, Hamupipóke is édesanyja sor-sára jut: a szerelmet többre becsüli szegénységgel súlyosítva, mint a mesés gazdagságot anélkül. Tehát amint látjuk, aféle modern népmese, mely a szerelem hatalmát példázza.

A *Paradicsommadár*ról szóló regét már egészen önmagára alkalmazza a költő, ki kedvesében föltalálta a szerelem boldogító hatalmát, mint amaz ifjú szerzetes, kinek mindaddig örömtelen és sivár volt az élete, míg a paradicsommadár képében megjelent tündérleány fel nem tárta előtte a szerelem bűvös világát.

Bartók elbeszélő művei között még egyetlen regényéről, *A szemfényvesztő*kről kell röviden megemlékeznünk, amely eredetileg vígjáték formájában mutatkozott be, de mint ilyen csak kéziratban maradt. A regény címe elsősorban hősére, Komróczy Gáspárra illik, mert amit ő üz, valóságos szemfényvesztés. Szigorú politikai erkölcsöket hirdet, jótékonykodik, adja az önzetlen hazafit, de szavai és tettei számító önérdeket lepleznek a közügy színe alatt. Sokat hangoztatott demokráciája épp úgy szélhámosság, mint egész közéleti szereplése. Komróczy eredetileg azok közül a nagyvagyonú férfiak közül való, kik birtokos létükre a nagyvárosi életben keresik szerepüket. Szalonjuk mindenki számára nyitva áll, akitől a Komróczy-család nagyravágyása és hiúsága bárminő előnyt remél. Most is épen estélyre készen a szalonban együtt van a család. A családfő, ki ünnepestélyes pózát még otthon sem tudja levetni, csak egy lényt szeret önmagán kívül — leányát, Malvint s csak egytől fél — a nejétől, Judittól, aki mindamellet bizonyos tisztelettel tekint férjére. Fiuk, Napoleon már képviselő a tehetségtelen kapaszkodók fajtájából. A család legrokonszenvesebb tagja Malvin, aki egyénisége komolyságával és lelke tisztaságával egészen kír a környezetéből; épp annyira irtózik a nyilvánosságtól, amennyire bántja a szereplési vágy a család többi tagját.

Komróczy Gáspár az estélyre készülő családjától búcsút véve, dolgozószobájába megy s a vendégek megérkezése előtt még egy, a kormányt hevesen támadó cikket mond tollba saját újságja számára titkárának. Tudnunk kell ugyanis, hogy Komróczy titkos vágya a főispánság, melyet hite szerint könnyebben érhet el, ha a kormánnyal szemben a félelmetes ellenfelet játssza. A főispánság gondolata annyira úrrá lesz rajta, hogy egy gyenge pillanatában a nagy ellenzéki férfiú egy alázatosan kérő levelet ír egyik miniszter-barátjának, hogy a kormánynak tett titkos szolgálatai fejében neveztesse ki őt

főispánná. Ez a levél a miniszter papirkosarából valahogyan házi titkára, Sivárszky kezeibe kerül, aki ezzel tartja hatalmában és zsarolja gazdáját; sőt arra akarja kényszeríteni, hogy leányát, Malvint neki adja feleségül, holott Malvin már menyasszonya Szerémy Viktornak. Komróczy szorult helyzetében még leányát is kész feláldozni a szélhámos Sivárszkyknak, csakhogy ez le ne leplezze.

Malvin atyja kedvéért tűri Sivárszky tovakodó kedveskedéseit, bár tudja, hogy vőlegénye neheztelni fog rá ezért; sőt apja kérésére abba is beleegyezik, hogy hozományából pártcélok ürügye alatt 3000 forintot adjon Sivárszkyknak, aki ezt a pénzt becstelen kártyaadóssága kifizetésére fordítja. Szerémynek már Malvin jótékonysági és íróői szereplése sem tetszik, amelyre hajlama ellenére szintén atyja kedvéért szánta rá magát. A szerelmesek azonban ahelyett, hogy a köztük felmerült ellentétek elsimítására törekednének, dacból egymás ellenére tesznek. Malvin Sivárszky széptevéseit tovább tűri, Szerémy pedig Komróczy sógorasszonyának, Celesztinnek, a szép és fiatal özvegynek udvarol s ez hiúságból annyira hálójába keríti Szerémyt, hogy ez hamarosan meg is kéri Celesztin kezét. Komróczyék estélye, ahol a társadalom minden csodabogara együtt van, már javában tart, amikor váratlanul megjelenik az estélyen, amerikai kóborlásaiból hazaérkezve, Viktor régi jó barátja, Detrekőy Armand és gazdag élményei közt egy érdekes régi szerelmi kalandját is elbeszéli egy szép gyászoló özvegygel a viharos tengeren, akit az estély vendégei között váratlanul Celesztin személyében ismer fel. Celesztin sértett hiúságában kényes emlékeiről mit sem akar tudni, Armandban pedig a régi szerelem új erővel kel életre s amikor megtudja, hogy Celesztint barátja akarja feleségül venni, szerelmi önzésből Viktort mindenképen ki akarja békíteni Malvinnal.

Eközben az estély sok változatos jelenete pereg le előttünk, amelyekre nem terjeszkedhetünk ki. Egy kómikus kimenetelű párbaj-epizód után, amely másnap reggel a rákospalotai erdőben megy végbe s amelyet Viktornak Napoleonnal és Sivárszkyval kellett volna megvívnia, a megtévedt szerelmesek ismét egymásra találnak. Viktor, mikor megtudja Celesztin multját, melyet ez a másnapi bazárünnepélyen lefolyt kínos jelenet kapcsán félreértésből maga árul el, ismét visszatér Malvinhoz. Armand kitartó szerelme is célt ér Celesztinnél, ki bár ezen házasságával a Komróczy-vagyonnak megholt férje után járó része özvegyi haszonélvezetétől esik el, mégis kész szegényül a szintén vagyona vesztett, de az életküzdelemre elszánt és munkabíró Armand feleségévé lenni.

A Komróczy-család által rendezett jótékony bazár-ünnepély minden fáradozás mellett sem hozta meg Komróczynak a remélt sikert,

mert a várva-várt miniszter nem jött el a megnyitó ünnepségre; sőt az ittas Sivárszky révén Komróczy féltett levele is köztudomásra jut, miáltal Komróczyról lehull a feddhetlenség álarca és ezzel együtt oda lett a politikai tekintély és a szép álmom a főispánságról. Sivárszky is elesik Malvin várt hozományától, mert véletlenül egy régi házasság-szédelgése nyilvánosságra jut. A regény szemfényvesztőiről egymás szemeláttára hull le a lepel és erkölcsi silányságuk egész meztelenségében tárul fel. A regény nem annyira meséje érdekes szövéssel hat, bár meglepő helyzetekben és fordulatokban igen gazdag, hanem inkább mint társadalmi erkölcsrajz érdemel figyelmet. Hőseit maga az író sorra jellemzi, úgy, amint azt vígjátéka számára elgondolta, beállításuk azonban egyoldalú és célzatos. A jellemvonások fonákságait emeli ki s ezt olykor a valószínűség rovására teszi. Mint minden iránymű, ez is túloz; de satirikus hangja elárulja, hogy ezáltal javítani akart.

A regény előadását az egyes szereplők jellemzése, a kitérő elmékedések és az író olvasmányjaiból beszótt megjegyzések folyton megszakítják. Bartók írói modora e tekintetben inkább Kemény Zsigmondra emlékeztet, mint korának nagy mesemondójára, Jókaira, akinek színes nyelvéből mit sem találunk *A szemfényvesztők*ben. Sőt Detrekőy és Celesztin kalandja a viharos tengeren némileg emlékeztet bennünket Kemény Zsigmond *Férj és nő* című regényében Kolostory Albertnek és Zörényi Idunának a Hermina-gőzösön átélt epizódjára.

Loósz István.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany János: Letésem a lantot c. verséhez.

Az első versszakban olvassuk az annyiszor idézett két sort:

Nem az vagyok, ki voltam egykor,
(Belőlem a jobb rész kihalt.)

S ilyenkor rendszerint Aranynak lelkiállapotát, melyben 1850-ben volt, tartjuk e sor forrásának. Pedig a költő itt idéz, még pedig Horatiusból: «Non sum qualis eram» (Carm. IV. 1.). Horatius mellett Ovidius is lehetne e szállóige forrása: «Non sum qui fueram» (Tristia III. 11, 25). Hogy itt valóban idézettel van dolgunk, mutatja, hogy ezt a horatiusi sort mások is, hol latinul, hol magyarul emlegetik, pl. Kármán Fanni Hagyományai-ban: «nem a' vagyok a'ki voltam (XLII. rész; Uránia, III. 162). Arany maga, költeményén kívül is gyakran idézi e sort. Szilágyi Istvánhoz írt levelében 1854. márc. 9: «Nem az vagyok többé, a ki voltam, nem tudok lelkesülni semmiért, nincsenek eszméim a jövőre, terveim, reményeim nem vonzanak többé.» (Lev. 109. sz.) — Önönmagát idézve említi 1859. dec. 6-n: «Nem az vagyok, ki voltam egykor» — s ez most elég». (Lev. 114. sz.). Tompához írva, 1854. okt. 18-n is hasonlót mond: «... meggyőződtem arról, mit magam előtt is rejtegetek, hogy t. i. nem vagyok többé az, aki voltam». (Lev. 155. sz.) — Valamint kis változtatással 1857. dec. 29-n: «Persze, találkozásunk azon időre esik, mikor én már nem voltam a régi». (Lev. 183. sz.)

TOLNAI VILMOS.

Szigeti József forrásához.

Bakodczay Pál az Irodalomtörténeti Közleményekben (1916. I. szám.) rámutatott Szigeti József néhány színművének (*Szép Juhász, Viola, Vén bakancsos, Rang és mód, Csókon szerzett vőlegény, Nőemancipáció, A rokolyás bíró*) forrására. Érdekes fejtegetéseit a következő adatokkal egészítjük ki. A *csizmadia mint kísértet* című népszínművében a kísértetjátás motivuma élénken emlékeztet Gaal József *A vén sas* című eselvígjátékának hasonló motivumára. Szigeti József Gaal darabját, melyet a Nemzeti Színházban először 1843. október 20-án adtak és amely 1844-ben Geibel Károly kiadásában nyomtatásban is megjelent, jól ismerhette részint a színpadról, de valószínűleg olvasta is. Gaal darabja a szerzőnek legke-

vésbé sikerült alkotásai közé tartozik, amely a maga korában is csak igen csekély elismerést szerzett írójának. A korabeli kritika egyhangúan elítélőleg nyilatkozott felőle s később sem emlegették e hevenyében készült darabot. De minden gyengesége mellett, van benne egy-két jelenet, amely méltán figyelmet kelt. A legélénkebb és legügyesebb a negyedik felvonás, amelyben Gaal a bonyodalmat a kísértetjátsszával oldja meg. A «vén sas» ökörtói és porcsalmi Porcsalmai Benedek, a maradi nemesség tipikus képviselője, aki unokatestvérére, a reformokért lelkesedő Tihamérra haragszik. Elvakultságában arra akarja Tihamért kényszeríteni, hogy ne kövesse szíve sugallatát, hanem az általa kijelölt gazdag leányt vegye feleségül. Tihamér szép szóval igyekszik bátyja jóindulatát megnyerni, de minden fáradozása hasztalan. A szerelmes Tihamér ekkor elhatározza, hogy inkább a halált választja, de nem enged nagybátyja zsarnokoskodásának. Amikor aztán nagybátyja Füredre is elmegy, hogy Tihamér házasságát megakadályozza, Tihamér egy a Balatonba fordult ember után a vízbe veti magát. Mogyoró Samu, Tihamér furfangos inasa, most rájleszt Benedekre. Elmondja, hogy Tihamér a vízbe ölte magát, mert nem engedte elvenni szíve választottját. Mogyoró azzal ijeszti a megrémült Benedeket, hogy Tihamér lelke kísértetként fogja gyötörni boldogságának megölőjét, halálának okát. Amikor pedig Mogyoró a Tihamér zsebéből előkerült versnek következő sorait:

«S mely sírban békét nem lelend,
Üldözze lelkem őt,
A földön csendet. s enyhelyet
Hiába keresőt —»

felolvassa, Benedek végkép megtörik és a szavakra fakad: «Oh szegény öcsém, az isten nyugtassa meg hamvaitat, miért haltál meg? minden kívánságodat teljesíteném». Benedek félelmében az éjtszakát Butaházi, a tanító és Mogyoró társaságában a Balaton partján tölti, a mikor Tihamér fehér köpönyegben jó. Mogyoró felvilágosítja Tihamért a helyzetről, Benedek pedig beleegyezik Tihamér házasságába. A IV. felvonásnak ez a negyedik jelenete emlékeztet nagyon Szigeti a Csizmadia mint kísértet III. felvonásának utolsó jeleneteire. Szigeti népszínművében Sass István csizmadiamester azért ugrik öngyilkossági szándékból a kútba, mert a gonoszlelkű Kállosi őt anyagilag tönkretette, mivel leánya kezét megtagadta tőle és felesége őt a legválságosabb körülmények közt tagadja meg. A kútból azonban kihúzza a derék Fodrák Miska, a csizmadia inasa. A mestert halottnak vélik, el is akarják temetni. De előbb Alpári az orvossal is megvizsgáltatja, az orvos észreveszi, hogy Sass csak tetszhalott és életre kelti. Ekkor Miskának támad az az ötlete: «Hát a majszter uramnak, mint léleknek meg kellene őt (Kállosit) kísértetni; ijedtében tudom, hogy mindent kivállana.» Gaal darabjában Mogyoró Samu, Tihamér húseséges inasa jó ugyanerre a gondolatra. A kísértetjátsszás a III. felv. hatodik jelenetében meg is történik, még pedig épen olyan sikerrel, mint a Vén Sasban. Kállosi a lepedőben fellépő csizmadiát kísértetnek vélvén, tanuk előtt (Alpári és Karádi) rémületében bevallja: — «én rossz ember

voltam; Sass uram ártatlanul szenvedett; ő nekem tartozását megfizette, de én bosszúból . . . stb. Sass uram kétszeresen visszakapja minden vagyonát és Miska is megkapja feleségül a csizmadia leányát, akit Sass felesége a molnárhoz akart kényszeríteni.

Gaal darabjában a kísértetjátékszás természetesebb, nem oly erőltetett és kockázatos, mint Szigeti népszínművében. Szigeti darabjában Sass István öngyilkossága nincs eléggé megindokolva és a bonyodalom megoldása is erőltetettebb, mint Gaal cselvígjátékában.

PERÉNYI JÓZSEF.

A 'Tatárok Magyarországon' és a bécsi Polizei-Hofstelle.

A magyar irodalomtörténet egyik legjellemzőbb mozzanata az a tény, hogy a XIX. század elején az irodalmi élet megelőzte a politikai feléledést. Nemcsak megelőzte, hanem elősegítette, felrázta és ébrentartotta. A nemzeti lelket, az abban szunnyadó összes vágyakat, érzelmeket és törekvéseket megéreztek íróink és műveikben életet adtak azoknak. A magyar faj osodálatos beolvasztó képessége lehetővé tette azt, hogy az idegen köntös magyarrá, az idegen kalap kalpaggá váljék. Így történhetett meg, hogy Kisfaludy Károly a német szentimentalizmus és romantizmus gunyáját magyarrá tudta szabni s korának érzelmi hangulatába tiszta magyar érzést tudott belevegyíteni. Hogy ez riktó színekkel történhetett meg csupán, az természetes sőt önként következik a magyar faj jelleméből. A fő, hogy izzig, vérig magyar volt. Hogy mások azt nem értették meg, hogy nem is tudták felfogni, az is természetes. A «másokon» a bécsi kormányt és csatlóshadát értem. Alább két iratot közlünk, amelyek szintén bizonyítják ezt. Nem kell hozzájuk, úgyszólván, kommentár. Az elsőben az ujfászületett irodalmi zsenge-gyermek első erőteljes szaváról van szó. Kisfaludy Károly darabját adták elő 1819 május 3-án Pesten. A székesfehérvári magyar színtársulat jött fel — magyar vendégszereplésre — a német színházba. Magyarul beszéltek. És a közönség, — nos hát a közönség úgy járt, mint az egyszeri, hirtelen némává lett ember, aki úgy szeretne valamit kimondani, de nem tudja s egyszerre csak valaki kifejezi gondolatát — s a néma ember ismét megszólal. Milyen lehet ez az első szó. Nem suttogó beszéd hanem kiabálás, ordítás. Diadalordítás! Ez szörnyű, mondja a bécsi csatlós, ezt ismét el kell némitani, mert még különben szörnyűbbeket fog mondani. Ennek rendszabályokkal be kell tömni a száját. És a maga tehetetlen dühében odaül és írja a jelentését — Bécsbe, Sedlnitzky grófnak, Metternich jobbkezenek, a «legfontosabb» hivatal, a Polizei Hofstelle, fejének.¹ A tehetetlen düh torz képe áll előttünk, ha ezt a jelentést olvassuk. Olyan groteszk e kép, hogy szinte mosolyognunk kell rajta. A jelentés így hangzik magyar fordításban²:

¹ V. ö. e sorok írójának közleményét Irodalomtörténet IV. évf. 7—8. f. 250. s. k. 1.

² A bécsi Pol. Hofst. levéltárában 3843/5 ex 1819. Pol. Arch. sz. alatt.

No. 126. Pesth. 4. Mai 819. (P. T.).

1812 óta, amikor a mi drága színházunk 700,000 forintért (WW.) felépült, árendában bírják a színházat a mi magyar gavallérajaink és 6—7000 frt. bérlétpénzt fizetnek érte. Az első bérlő Szent-Ivány Márkus volt, a második Ráday gróf, a harmadik és jelenlegi bérlő pedig a fiatal Brunswik gróf. Mindegyik bérlő úr arra törekszik, hogy a városi jurisdictio alól kivonja magát — pedig egész színházi személyzetével együtt jog szerint alája tartozik — és valamelyes saját fajtájú jurisdictiót akar létrehozni. A magas kormányzások, amely minden aristocratizmust védelmébe vesz, nem kevésbé járul ehhez hozzá, nekünk városi magistratualisoknak, pedig el kell ezt tűrnünk. Most hogy a pénz mindig kevesebb lesz, Brunswik gróf minden eszközt megragad, hogy színházi bérletéből a lehető legnagyobb hasznot húzza. Eleinte szerénytelen módon felemelte a belépti jegyek árát, ami nagyobb kárára, mint hasznára volt. Mert ez nem segített, arra a gondolatra jutott, hogy a mi nagy, szép színházunkban váltakozva magyar színészeket is játszasson, akiket kóbor truppként Fejér megyében talált s ide Pestre hozott.

E hónap 3-án kezdték s a magyar színészek nemzeti nyelvükön a Tatárok Magyarországon című új színdarabot adták elő. Az összes magyar szabók, cipészek, szűrszabók, sapka- és csizmakészítők otthagyták műhelyeiket és segédeikkel, tanoncaikkal együtt az említett német színházba tódultak. Mivel azonban ez a nép, a magyar nemesség jókora részével együtt, a régi nyers «Hungarizmus» jelenlegi szemfényvesztése mellett még kevésbé fogékony az illem, erkölcs és finomabb modor iránt s inkább alkalmas egy alföldi legelőre, mint egy művelt színházba, azért nem is tudott ezek szerint viselkedni. Mihelyt az egyik vagy a másik színész nő s színész, száját kinyitá s néhány szót szolt, azonnal dobogtak, dőngették a padlót, tapsoltak, éljeneztek és szörnyűséges bravó! és vivát! kiáltásokkal halmozták el. Ha egyik vagy másik szereplő elment, azonnal felhangzott: ki, ki! A darab eljátszása után pedig ismét ki kellett jönnie az egész személyzetnek. Ugyanebben a darabban e szavak fordulnak elő: Éljen a szabadság. Ezt a tetszetős nemzeti kifejezést az egész magyar közönség egyszerre felfogta s mintha a hang egyazon szócsóból eredt volna, a legkülönbözőbb módokon örömet fejezték ki s felhangzott a kiáltás: Éljen a szabadság! Éljen a magyar szabadság! Mikor ennek a féktelen lármának vége volt s Zelner német színész kilépett, hogy a következő napi német darabot bejelentse, ismét megkezdődött a lármázás s az egész közönség magyar nyelven elkezdte: Pfüj, be a némettel, be, be stb. Zölner nyugodtan állva maradt, kezét mellére tette s kérte, hogy hallgassák meg. Mivel azonban nem akarták meghallgatni új eszközhöz folyamodott és tört magyar nyelven mentegette magát, hogy még nem tud magyarul, de még meg akar tanulni. Ez tetszett s bejelenthette a legközelebbi német darabot. Így folyt le a mi német színházunkban az első magyar előadás. Tapasztalt és színházi dolgokban jártas férfiak mondják, hogy ha magasabb közbenjárással nem alkalmaztatnak más célravezető rendszabályok akkor lassankint eltűnik minden színházi rend, tisztesség s a közönség-

nek, polgáriasult, csendes viselkedése. A mi német színházunk a jövőben gyűlőhelye lesz a régi magyar felbujtóknak, mint hajdanta a megyei gyűlések, s az országgyűlések a Rákos mezején.

Pénteken május 7-én lesz a második magyar előadás; az Octávia című szomorújátékot adják. Ami majd itt történik, annak közlését fenntartom magamnak. Most vagyok alázatos, engedelmes. XX.*¹

Borzasztó megrökönyödés lehetett erre Sedlnitzkyéknél. Azok a rebelis magyarok megint csak rosszban törtek a fejüket. Valóban szükség van rendszabályokra, amelyekkel orrukra, illetve szájukra koppinthatunk. Ez ügy borzasztó fontosságára való tekintettel a gróf azonnal írt a m. kir. kamara elnökének Mailáth József grófnak és felvilágosítást kért az ominózus ügyről. Ez iratra küldött válasz a második irat, melyet e tárgyról közlünk. Mailáth József válasza példája annak, hogy mikép gondolkozott ez ügyről egy magyar főúr, aki királyához hű és nemzetének érzelmeit is megérti, átérzi. Fordításban így hangzik ez irat: ²

Méltóságos gróf!

Az a magyar színtársulat, melyről Excellenciád f. hó 13-án kelt becses soraiban szóló évekkel ezelőtt Pesten volt s itt részben a régi színházban, részben pedig a Hacker-féle ház magán termében rendezte előadásait s legutóbb, egynehány év óta Székesfehérvárott játszott, ahol a megyei nemesség állandó társulatként szerződött. Innen és nem Wiesenburgból (Mosony) hívta őket Pestre az itteni színház bérlője gróf Brunsvik Ferenc, de csupán nyolc heti időre, abból a célból, hogy hetenként két magyar darabot adjanak el; ezért minden darab után a tiszta jövedelem felét kapják, kikötött jutalékképpen. Először f. h. 3-án léptek fel egy hősi darabban, melynek címe: A tatárok Magyarországon; a tárgy a hazai történelemből van véve s szerzője az ismert és dicsőített magyar költő Kisfaludy Sándor.³ A darabban egy magyar vezér hősiess viselkedését tárja elénk a költő, egy tatárok ostromolta várban, aztán e vezér hűségét, erősségét, s még az ellenségtől is megcsodált ragaszkodását királyához és hazájához, végül dicsőséges hősi halálát. Ez a tárgy, valamint az a körülmény, hogy a mostani nagy színházban először játszottak magyar nyelven, igen alkalmas volt arra, hogy a nagyszámú helybeli közönséget, melyhez még a környékbeli, különösen Fejér megyéből idetóduló közönség járult, nagy lelkesedésbe hozza. E kettős oknak természetes következménye volt, hogy az egyébként is jól előadott darab rendkívüli sikert aratott. Minden sikerült s jól eljátszott jelenetet megtapsoltak; azokat a jeleneteket pedig, melyekben a vezérnek királya és hazája iránti ragaszkodása és hűsége jut kifejezésre, fokozott tetszésnyilvánítások követték.

¹ A konfidensek legtöbbszörre titkos írásjeleket használtak aláírásul. Ezekről legközelebb szólunk.

² Száma: 4237/5. ex 1919 Pol. Arch.

³ Jellemző tévedés, mely a H. és K. Tudósításokban meg a Kurirban is megvolt. Később helyreigazították. V. ö. Bayer J. A magyar drámairod. tört. I. 304. l.

Egynehány helytelenség, amely e darab előadásakor feltűnhetett, pl. a jelenetek közti szünetben hangoztatott kívánság, hogy a rendes zenészek távozzanak az orkeszterből s helyettük egy magyar banda játsszék, azután meg az, hogy azt a német színészt, aki a darab befejeztekor a következő napi darabot jelentette be német nyelven, kifütyülték, — mindez tisztára néhány könnyelmű fiatalembernek műve volt, meg egypár Eszterházy-gyalogezredből való tiszté; de mikor ez a színész tört magyar nyelven elnézést kért, hogy nem tud még magyarul, azonnal megnyugodtak, sőt még meg is éljenzették. Azóta ugyanennek a társulatnak egyéb előadásai alkalmával is, — egynehány Kotzebue darabot is előadtak magyar fordításban, — a közönség teljesen nyugodtan és kifogástalanul viselkedett. Ezért azt hiszem nyugodt lélekkel biztosíthatom Excellenciádot arról, hogy azoknak a kissé exaltált tetszésnyilvánításoknak, melyek a magyar színtársulatnak a pesti nagy színházban való első megjelenésekor észleltettek, semmiféle aggasztó alapjuk nincsen. Hazafias szeretetből a nemzeti nyelv érdekében történt ilyenén kitérősek, különösen ha tisztességes és rendezett színpadon nyilvánulnak meg, minden nemzetnél előfordulnak, s annál kevésbbé megbotránkosztatók, ha e kitérőseket eleik hősiességének emlékei idézik elő. Ha ilyesmik ellen az állam részéről elővigyázati rendszabályok léptetnének életbe, akkor csak tápot adnának a lelkesültségnek. A magyar színtársulat rövid időre szóló szerződésének lejártá után elutazik Pest-ről s hatásának politikai tekintetben semmi nyoma sem fog maradni.

A legteljesebb tisztelettel vagyok Excellenciád alázatos szolgálja,
Buda 1819 május 23. Mailáth József gróf.»

A derék bécsi kormány még álmában sem merte volna elképzelni, hogy nem is félővre a Tatárok első előadása után — az udvar is megtekinté a darabot. Horváth Mihály azt mondja e színműről szólván: ¹ «A kitérő lelkesedés titka a jól kiszámított színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé.» Ezt a szellemet nem tudta megérteni a titkosnál titkosabb policia, de nem is tudta elfojtani a legtitkosabb eszközökkel sem, soha.

LÁBÁN ANTAL.

A Pesti Játszó Társaság sirverse.

Márton István pápai ref. collegiumi tanár († 1831), aki már 1795-ben magyar nyelven tartotta Kant szellemétől áthatott filozófiai előadásait, *Keresztyén Theologusi Morál* című, Schmidtől fordított s 1796-ban megjelent művéhez írt Előbeszédében nemcsak a felett panaszkodik fájdalommal, hogy a Magyar Tudós Társaság «még születése előtt már megholt», hanem a felett is, hogy a «Pesti Játszó Társaság is mindjárt fűviben elvesze! — melynek elvesztése edgy jó Hazafi' szívében, mindenkor fel ér edgy Várnai, s Mohátsi vefzedelemmel!» Horváth Hunniásának szavai ötlenek eszébe:

¹ H. M.: Huszonöt év Magyarország történetéből I. 72. l.

— — — a' MAGYAR! e' megőrült kába
Maga veri kardját a' maga hasába!

«Meg nem állhatom, — folytatja — hogy azon betses Társaságnak
szerezsétsétségét Sirversül így ne hagyjam emlékezetben:

A' PESTI JÁTSZÓTÁRSASÁG, fájdalom! széllyel bomla,
'S azzal a' MAGYAR remény is ölzve meg ölzve omla!
Ti Várnai és Mohátsi Magyarok' Sirhalmi!
(A' pártos egyenetlenség' érdemlett jutalmi,
E' harmadik Magyar gyáfszszal ugyan ditsekedhettek
Hogy edgy bolondságnak hármás tanúivá lettetek!
Tudd meg MAGYAR! hogy a' midőn Nyelvedet eltemeted:
Gyáfszos Eltét Nemzetednek TE magad fiatteted!»

E sírverset, amely beszélő bizonyosság írójának a magyar nyelv iránti lelkes szeretetéről s a színház nagyjelentőségű szerepéről s amely annak a kornak hangulatára is jellemző, méltónak tartottam arra, hogy abból a ma már igen ritkán olvasott Előbeszéből (XXXIX. l.) kiemeljem. Az első magyar színjátszó társaság történetével foglalkozó irodalomban e sírvers, tudtommal, ismeretlen. Márton az előbeszédet a színjátszó társaság megszűnése (1796. ápr. 10) után, kilenc nap híján, hét hónappal (nov. 1.) írta.

HARSÁNYI ISTVÁN.

IRODALOM.

Fógel Sándor: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. Budapest, 1916, 74 l. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája. A szerző kiadása. Ára 3 K.

Fógel célja volt Celtis életével kapcsolatban a korabeli humanisták bécsi és budai világát föleleveníteni, a magyar humanizmusnak erről a korszakáról egységesebb képet adni, hogy az idevágó kutatások eredményeit a magyar irodalmi köztudatba bejuttassa. Céljának elérését az eddigi munkálatok sok tekintetben megkönnyítették. Celtis élete sokat foglalkoztatta a német tudományt. Klüpfel, Aschbach és mások után újabban Bauch Gusztáv több dolgozatában — mindmégannyi előmunkálat a wieni Codex epistolaris kiadásához — sok eddig vitás, vagy teljesen homályos pontot tisztázott. A dunai tudós társaságra vonatkozólag használhatta szerzőnk Ábel Jenőnek alapvető értekezését, a II. Ulászló-kori humanizmust illetőleg külföldi, elsősorban cseh feldolgozásokon kívül rendelkezésére álltak Ábel és Hegedűs gyűjteményei, továbbá Fógel Józsefnek két szorgalommal írt munkája. A kérdés tehát valóban megérett arra, hogy általánosabb szempontoktól irányított tárgyalásban részesüljön. Szerzőnk a bővéből meríthetett s nagy buzgósággal fel is használta előzőit.

Sajnálatos, hogy fáradozása gyümölcsöt nem hozott. Munkájának figyelmes átolvasása meggyőzött arról, hogy célját meg sem közelítette. Sem tudományos, sem feldolgozó készsége nem áll arányban a vállalt feladattal. Értekezése külsőleg magán viseli az alapos tudományos munka minden ismertető jelét. Ez azonban — ismétlem — csak külsőség. A kétféle jegyzet, a sok idézet a lap alján, a terjedelmes utalások a füzet végén hasonlítanak a dekadens építészeti stílusok oszlopaihoz: a látszólag elsőrangú apparátus csak dekoratív elem, nem támaszt semmit. Ha összehasonlítjuk pl. a III. fejezetet (Celtis ingolstadt-i tanársága) Bauch Gusztáv: *Die Anfänge des Humanismus in Ingolstadt* c. munkájának megfelelő részeivel, látjuk, hogy szerzőnk egyáltalán nem tudja Bauch eredményeit az igért egységes képpé összefoglalni s amennyiben az itteni adatokat gyarapítja, a tudományos tökélet nem növeli, mert lényegtelen apróságoktól eltekintve, más feldolgozásokból kölesönöz. Önálló ítéletig általában ritkán lendül fel s ha esetleg eljut odáig, nincs benne köszönet. Vajjon ki írná alá azt a megállapítást, hogy a magyar művelődéstörténet Celtisnek köszönheti Mátyás-kori (!) jó hírnevét?

Minden általánosságnál jobban szemlélteti a jegyzetek és utalások tudományos értékét egy rövidre fogott párhuzamos idézet. A királyi udvar humanistáinak ismertetésénél utal szerzőnk Fógel Józsefnek II. Ulászló udvartartása c. munkájára. Talán ezzel az utalással próbálja lefegyverezni

a kritikát a később külön nem mindig jelzett ilyenféle kölcsönzésekkel szemben:

Főgel Sándor 63 l.

Valószínűen Krakóban végzett.¹ Renaissance-typus. A humanismus iránt való érzékéről tanuszkodnak G. Keserű Mihály: De subditis sive Nicocles-ében: Joanantonijs Modestus, vándorhumanista: De nalivitate Domini sive Ulisses-ében; Joannes Baptista Pius; Commentarii in Lucretium poetam carum-jában; Mágghi Sebestyén 1513-iki Janus Pannonius kiadásában; Bartholomeus Pannonius: Dialogus in vigilantiam et torporem animi-jában; Valentinus Cybeleius (Hagymási): Opusculum de laudibus et vituperis vini et aquæ-jában; Cælius Calcagnius: De concordantia Commentatio-jában; Eck Bálint: Salutatio ad Georgium Szatmari-jában (Ábel-Hegedüs i. m. 21, 98, 107, 128, 294, 422, 212 — Dr. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás 288) stb.

Főgel József 79. l.

Alkalmasint Krakóban tanult. Igazi renaiss. főpap. A humanismus iránt való szeretetéről áradozva beszél G. Keserű Mihály, a későbbi boszniai püspök: De subditis sive Nicocles cz. művében (1500); Joanantonijs Modestus, vándorhumanista: De nativitate Domini sive Ulisses-sében (1510); Joannes Baptista Pius, bolognai professor: Commentarii in Lucretium poetam Carum cz. könyvében (1511.); Mágghi Sebestyén, Pál alnádor fia 1513-iki bolognai Janus Pannonius kiadásában; Bartholomæus Pannonius: Dialogus inter Vigilantiam et torporem cz. értekezésében (1516); Valentinus Cybeleius (Hagymási), pécsi kanonok: Opusculum de laudibus et vituperis vini et aquæ cz. dolgozatában (1517); Cælius Calcagninus: De concordia commentatio cz. tanulmányában (1518); Eck Bálint: Salutatio ad Georgium Szatmári cz. díszbeszédében (1520). (Ábel-Hegedüs: Analecta nova... 107., 294., 422., 212., 21., 128., 98. — Dr. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás id. m. 288) stb.

S ez így megy tovább jóformán minden egyes magyar humanistával kapcsolatban. Megengedem, hogy ez az eljárás nem plágium. mert hiszen előzetesen utal szerzőnk a forrásra, de viszont nem is tudományos apparatus, hanem legfeljebb ennek a paródiája. A tudományos érték tehát alig több a semminél. Igazán sajnálom, hogy szerzőnk szép olvasottságát, sok helyen szembetűnő szorgalmát, a kiadásban nyilvánuló áldozatkészségét nem tudom az eredménytől függetlenül dicsérőleg méltányolni. Az eredmény annyira meddő, hogy szerzőnk ez esetben jobban tette volna, ha csak önmagának olvasgat.

Nem mondhatok sokkal jobbat a feldolgozásról sem, pedig ez egy szélesebb köröknek szánt munkánál fontos szempont. Az anyagnak fejezetekre való osztása még eléggé áttekinthető, de az egyes fejezeteken belül azután szerzőnk lényegeset és lényegtelenet tövel-heggyel összehord. Néhol bőbeszédű (pl. sokat tud mondani a jelentéktelen szerepű Riedner

¹ Szatmári György.

Jánosról 24—45 lk), másutt valósággal kábítóan hat a sok név száraz felsorolása (pl. 39—40 lk.). Stílusa egyáltalán nem érett meg ilyen tárgy összefoglaló feldolgozására. Ennek bizonyítékául idézhetném munkájának jó részét.

HUSZTI JÓZSEF.

Jánosi Béla: Schedius Lajos aesthetikai elmélete. — Értekezések a nyelv- és néptudományok köréből. Budapest, 1916.

Schedius Lajos magyar egyetemi professzor 1847-ig nem látta be, hogy a magyar nyelvet — bármely konoknak mutatkozott is a filozofia terminológiájával szemben — símulékonyvá kell tenni az eszmék, bölcséleti szólamok és kifejezések számára. Mily nagy hatást keltett volna e korban az egyetemi tanszékről elhangzó magyar nyelvű esztétika, midőn Berzsenyi Dániel (1833.), Köteles Sámuel (1839.), Brassai Sámuel (1832.), Kis János (1838.), Fejér György (1839.), Hunfalvi Pál (1840.) és mások alaposan törték a jeget a magyarul esztetizáló tudománynak s mikor más téren (jog-, bölcsészeti- és hittudomány) Kant, Schelling és Hegel tanait a fejlődő magyar tudományos nyelven szóaltatják meg és azok szellemében hosszas és eredményes vitákat folytatnak tanszékeiken és tudományos folyóiratukban.

Schedius «Principia philocaliea seu doctrina pulcri» eklektikus bölcsészeti munka, melyre ráillik Schlaslernek ezt és mások művét egybefoglaló ítélete: «Von einem neuen Princip ist indess allwegs nicht die Rede und es liegt deshalb keine Veranlassung vor diese Schriftsteller und ihre Werke näher zu charakterisieren.» Mégis jólesik látnunk e latin nyelvű filozófusunknak oly gondos, kimerítő és alapos értékelését, mint amilyen Jánosi Béláé.

Jánosi a Knight-féle «Az aesthetika történetéhez» függesztett igen becses és három kötetes esztetika-történeténél kimerítőbb «A magyar aesthetika története» időrendes vázlatánál bővebben foglalkozik Schedius-sal és főleg a «harmonismus» alapján foglalja össze a németből átkölcsönzött tanait. Róluk mondja: «Bár nehézkes, elvont tárgyalási módja s latin nyelve nem kedvezett elterjedésüknek, mégis felbukkanni látjuk nézeteit az irodalomban». S valóban nézetei a tudományos irodalomban (Toldy, Szemere, Simon Florenst) kevés nyomot hagytak fenn, de szépíróinkra alig volt hatással. Schedius is amaz elszigetelt tömeges jelenségek egyike, mely nem a magyar gondolkodás és faji elmélkedés alapján építi föl rendszerét, hanem erre rá akar erőszakolni egy idegen gondolkodásból eredő eszmevilágot.

Jánosi Schedius esztetikai rendszerét kritikai méltánnyalással kíséri és belehelyezi a német ú. n. populárfilozófusok, továbbá Schelling és követőinek gondolkodásába. Arányos fölosztásában, mely először nagy vonásokban adja Schedius írói és kulturtörténeti arcképét, továbbá a Philocaliát részletesen, majd nem egész fordításban adja, elhelyezi a magyar vonatkozások révén a magyar esztétika körébe s végül sovány hatását kutatja. Schaslerrel együtt beleékeli a Schellinget követő német esztétikusok hosszú

és meddő sorába, nehezen, de mégis némi sikerrel menteni iparkodik a merőben szolgailag a mestert követő és a merőben eklektikus vádtól.

A szórványos eltérések, bárhonnán vette is azokat Schedius, az elfogadott egyetemes rendszert, nem teremtik át önállóvá, nem teszik eredetivé. Nincs mit elvonnunk, de nincs is mit hozzáadnunk Jánosi tárgyalásához, mert ebben nagy tudományossággal és az akkori esztétikai irodalom teljes ismeretével annyira kimeríti a tárgyat, hogy benne sem hiányt, sem toldást ki nem mutathatunk.

Igazán kívánatos volna, hogy éppen Jánosi ugyanezzel a bőséggel és módszerrel a magyar esztétikai törekvések összegező történetét a maga teljes egészében földolgozza. Kimutathatná egyrészt az esztétikai irodalmunkra gyakorolt idegen hatást, másrészt, mint azt Schedius képzelet és természet-fölfogásánál hangsúlyozza, megállapítaná mi volt esztétikusaink eredeti gondolata. Elhatárolna vele egyes esztétikai, korbeli fölfogásokat, de megtalálná, mint vezető áramlatot azokat a magyar vonatkozásokat, melyek megmutatnák mi e gondolkodásokban az igazán faji és igazán nemzeti lényeg. Amint ezt megláthatta Schedius fejtegetéseiben, melyek a művészetek lényegét illeti, még akkor is, hogyha csak általánosít, egyetemesít, vagy a hegeli ideologia metafizikus világában gondolkodik, amikor tartózkodik a mélyreható részletezéstől, megérzékeltetné azt a gondolkodást és azokat a törvényszerűségeket, melyek nemzeti filozófiánkat és vele tudományos esztetikánkat alkotják. Menten minden konglomerátszerű egymásrahalmazástól, mint azt a Knight-féle könyvben főleg Knight részéről találjuk, oly tanulságos és hatékony történetét nyujtaná esztétikai törekvéseink fejlődésének, mely ma és továbbra is megtermékenyítőleg hatna szellemi tudományainkra és tovább fejlődő szépirodalmunkra.

MORVAY GYÖZÖ.

Mitrovics Gyula: Az esztétika alapvető elvei. (A debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán 1916. évi április 13-án és 15-én tartott előadások.) Debrecen (Csáthy Ferenc) 1916. 8 r. 61 l. Ára 1 kor.

Mitrovics Gyula, esztétikai irodalmunk szorgalmas munkása, a lélektani esztétika híve és így a tudomány feladatát mindenekelőtt az esztétikus lelki mozgalmak leírásában, a széphatás lényegének megállapításában keresi. Az esztétika nála tulajdonképpen alkalmazott lélektan s az utóbbi tudománytól csak értékecselő jellegénél fogva válik el. Egyik dicséretre méltó tulajdonsága, hogy a lelki élet jelenségeit nem szaggatja szét egymástól, hanem a lélektani egység elvét következetesen érvényesíti. Tapasztalati alapra helyezkedve, elutasítja az apriorizmust s az abszolútnak minden szerepeltetését, mely dogmatizmusba sodorna.

Miben áll az esztétikai tetszés lényege s milyenek a tárgyak, melyek ezt a tetszést belőlünk kiváltják? Ezek főkérdései.

Minden élvezet általános oka szerinte a lelki asszimilálás könnyűségében van, fájdalmas pedig az a jelenség, mely a lelki asszimilációnak nehezen, vagy egyáltalában nem engedett. Ez kétségtelenül bő forrása érzése-

inknek, de vajjon egyetlen-e? Az ismeretek elsajátításakor, az *appercepció* munkája közben ez az ok hatékonyan érvényesül.

Az érzelmeknek rendkívüli gazdagsága, sokfélesége és bonyolultsága mellett azonban ezt a magyarázatot túlságosan egyszerűnek és erőszakosan általánosítottak érezzük. Azt a megállapítást, pl. hogy a testi élvezet s fájdalom «nem testszerveink életfeltételeivel való megegyezést vagy összeütközést jelent», hanem ugyancsak a fenti lelki asszimilációval függ össze, a szerző okfejtése után sem tudjuk elfogadni. Hogy értsük meg továbbá a mondott alapon pl. a világosság gyönyörét, a sötétség kellemetlen hatását, a színek és hangok hangulatait, a meglepőt, az újat s a nevetségest kísérő tetszést, mely váratlan kapcsolatokon alapszik s így az asszimilációban bizonyos nehézségekkel jár. A megszokott pedig, melynél az asszimilálás könnyű, hova tovább vezet erejéből.

A tetszés általános elvét szerzőnk az esztétikai tetszésre is alkalmazza, mert az utóbbi a tetszésnek egy faja csupán. Sajátos faji jellemvonásaiként az érzékletességet, tudattalanságot, kifejező s egyéni jelleget, a hatás rögtönösségét (szerzőnk röktönösséget ír) stb. hozza fel. Ismeretes megjelölései ezek az esztétikai jellegnek, csak nagyobb súly esik talán (a rövid tárgyalásból ugyanis nem ítélnénk biztosan) egyik-másik tulajdonságra, mint megszoktuk. Az anyag elrendezése szempontjából kifogásolható, hogy az idetartozó tárgykörből az esztétikai világszemlélet sajátos jellegéről egészen külön (19. l.), az akarat elem kikapcsolásáról pedig megint külön (58. l.) és pedig szinte mellékesen értesülünk.

A művészeteknek értelmekre és érzelmekre való szétválasztását nem tartjuk szerencsésnek. Mitrovics minden művészet célját érzelmekeltésben találja, ennyiben valamennyi érzelmi. Mégis három csoportba sorozza őket: egyik részük (a képzőművészetek) szemléltető, — tehát szerzőnk terminológiája szerint sem nem értelmi, sem nem érzelmi — a másik (a költészet és a szónoklás) értelmi, a harmadik (a zene és a tánc) érzelmi. Ennek a felosztásnak alapja csak az eszköz lehetne, mellyel a közös célt el akarják érni. Az első csoport tagjai, a szerző szerint, az érzéki szemléltetést használják eszközüln, a másikkhoz tartozók «intellektuális eszközökkel», a szó hatalmával dolgoznak; a harmadik «érzelmi» művészetesoporthál az eszköz megjelölése hiányzik. Ha a szerző megállapította volna, be kellett volna látnia, hogy az érzéki szemléltetés itt épen olyan szerepet játszik, mint az első csoportnál. A különbség csak az elsőeknek térbeliségében, az utolsóknak időbeliségében rejlik. Ezt a kétféle jelleget további felosztásánál szerzőnk is ismeri és használja.

Habár szerzőnk fejtegetései egyben-másban nem elégitenek is ki, el kell ismernünk, hogy nagy komolysággal foglalkozik tárgyával és behatóan, elég önállósággal igyekszik az esztétika főkérdéseit tisztázni. Ez a kis tanulmányban az alkalom által megszabott szűk keretek közt csak hézagosan és vázlatosan történhetett meg. Úgy tudjuk, hogy az itt közölték egy készülő rendszeres esztétika előfűtarai. Érdeklődéssel várjuk a nagy munkát, mely elméleti esztétikai művekben épen nem gazdag irodalmunknak értékes, gyarapodásául ígérkezik.

JÁNOSI BÉLA.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője. 1916. évf. 3—4. sz. — Szőnyi: *Három pécsi színlap 1840-ből és 1835-ből*. Adatok a magyarországi német színészet történetéhez.

A Cél. 1916. évf. 10. sz. — Farkas Zoltán: *Színház*. Lakatos László Idegen Leány és Ruttkay György Keringő c. darabjának színikritikája.

U. i. 11. sz. — Karafiáth Mária: *Társadalom és nemzetnevelés*. Idézetekkel Széchenyi Hitel és Kelet népe c. műveinek ide vonatkozhatóság részéből. — *x. y.*: *Szexuál-fiziológiai színikritika*. Szász Zoltán egyik kritikájáról, — Császár Elemér: *Csathó Kálmánnak Varjú a toronyórán* c. regényéről, — *—á. é.*: *Kosztolányi Dezső* novelláskönyvéről (Búbajosok) ír. — A. B.: *Színház*. Beható boncolása a legújabb színdaraboknak.

Akadémiai Értesítő. 1916. évf. 11. sz. — Szinnyei Ferenc: *A Karthausi forrásai*. (Kivonat a szerzőnek 1916 okt. 2-án tartott előadásából.) Ez az értekezés a szerzőnek a XIX. század első fele magyar novella- és regényirodalmát tárgyaló nagy munkájából, a Karthausiról szóló fejezet egy részlete. Benne a Karthausi forrásai irodalmának bírálatát kapjuk kiegészítve a szerző megfigyeléseivel. «A fiatal Eötvös lelkét regénye megírása közben sok hatás érte, de ezeket egyéniségébe tudta olvasztani és Karthausija, bármennyi idegen hatást látunk is benne, a maga egészében mégis csak Eötvös kiváló szellemének eredeti alkotása marad.» — Kemény Lajos: *Kazinczy Ferenc levelezése*. Kazinczy F. három latin- és három németnyelvű levele Kassa város tanácsához az 1787 nov. 2—1791 jan. 12. közti időből.

Az Est. 1916. évf. 319. sz. — *A Kisfaludy-Társaság új tagjelöltjei*. Kéký Lajos, Molnár Ferenc, Sajó Sándor, Szemere György. Az említetteknek kívül szóba kerültek még Gyóni Géza, Lampérth Géza, Sebestyén Károly.

U. i. 322. sz. — (*a. z.*): *Szépesszony*. Gábor Andor ilycímű, először a Nemzeti Színházban 1916 nov. 17-én adott háromfelvonásos vígjátékának színikritikája. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 321. sz. (—y.-tól). — Az Ujság: 1916. évf. 321. sz. (Keszler Józseftől) stb.].

U. i. 349. sz. — *Bellaagh Aladár: Czuczor*. Halálának ötvenedik évfordulójára. (Tárca). — —án.: *Kárpáthy Zoltán*. Jókai Mór regényéből átdolgozta Hevesi Sándor. Bemutatta 1916 dec. 15-én a Magyar Színház. Színkritika. [L. még *Az Est*: 1916. évf. 350. sz. (a. z.-től)].

U. i. 355. sz. — *Keszler József: Démonok*. Komédia három felvonásban. Írta Hajó Sándor. Előadták a Vígszínházban 1916 dec. 21-én. (Színkritika.)

Az Ujság. 1916. évf. 317. sz. — *A doktor úr*. Molnár Ferenc háromfelvonásos vígjátéka filmen. Az első Molnár-filmet 1916 nov. 13-án mutatta be a Royal-Apolló.

U. i. 318. sz. — *«A kisasszony férje» 100-ik előadása*. Drégely Gábor darabjának hazai és külföldi sikereiről.

U. i. 322. sz. — *A Modern Színpad megnyitása*. A cikkből megtudjuk, hogy 1916 nov. 18-án volt Budapesten, a Koronaherceg-utcában a Modern Színpad új helyiségének felavatása. Ez alkalmából egyebek között bemutatták Herczeg Ferencnek *«Karolina, vagy egy szerencsés flótás»* c. egyfelvonásos komédiáját.

U. i. 323. sz. — *A Karthausi*. Eötvös József regénye filmen. (Hat részben.) Bemutatták a Mozcókép-Otthonban 1916 nov. 20-án. L. a többi lapban is. *Pl. Neues Pester Journal*: 1916. évf. 323. sz. — *A pozsonyi egyetem felavatása*. Hosszabb napihír.

U. i. 324. sz. — *Csiky Gergely emlékezete*. A néhai jeles drámaíró halála huszonötödik évfordulójára írt napihírszerű cikk, melyből megtudjuk, hogy Csiky Gergely Nagymama c. darabjáról nemrégiben mozgófénykép készült.

U. i. 325. sz. — *A király meghalt*. Hosszabb tudósítás arról, hogy ő császári és apostoli királyi felsége, I. Ferencz József 1916 nov. 21-én este 9 órakor Schönbrunnban elhunyt. (L. a többi lapban is.)

U. i. 329. sz. — *Szöllősi Zsigmond*: Szilágyi Géának Fantasztikus szerelmek c. novelláskönyvét ismerteti és bírálja.

U. i. 336. sz. — *A falurossza filmen*. Hír arról, hogy Tóth Ede jeles népszínművét filmre alkalmazták. — —án.: *A Grál lovag*. Zsiros István ilycímű, először a Magyar Színházban 1916 dec. 2-án adott drámájának színkritikája. (L. a többi lapban is.)

Budapesti Hirlap. 1916. évf. 266. sz. — *Sn.*: *Keringő*. Ruttkay György drámájának ismertetése. (L. még *Pesti Hirlap*: 1916. évf. 266. sz. *Porzsolt Kálmántól*.)

U. i. 273. sz. — *Sebestyén Károly: Az idegen leány*. Lakatos László ilycímű drámájának kritikája.

U. i. 281. sz. — *A Petőfi-Társaság ülése*. Herczeg Ferencnek Ágai Adolfról, Sebők Zsigmondról és Somló Sándorról elmondott kegyeletes jellemzése.

U. i. 287. sz. — *Sebestyén Károly: Királynőm, meghalok érted!* Villányi Andor ilycímű színdarabjának színbírálat.

U. i. 294. sz. — *Az arany hegedű.* Herczeg Ferenc új regényének ismertetése.

U. i. 300. sz. — *Sn.: Zsuzsi.* Barta Lajos paraszt vígjátékának ismertetése és bírálata.

U. i. 301. sz. — *Sebestyén Károly: Farsang.* Molnár Ferenc új drámájának színikritikája.

Budapesti Szemle. 1916. évf. 11. sz. — *Szinnyei József: Jalava Antal emlékezete.* Akadémiai emlékbeszéd. — *Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja.* (IV. és bef. közl.). Poppel Éva asszony megigérte haldokló férjének, hogy hitéhez híu marad. És ígérteét soha meg nem szegte. Jól megválasztott s ura szándékait ismerő embereivel igazgattatta aztán jószágait s egyéb ügyeit. Igen szerette e kor egyik legkiválóbb asszonyát: Csákyné Wesselényi Annát. Ennek fia Csáky László később feleségül vette Batthyányné Poppel Éva legidősebb leányát Magdolnát. Jó viszonyban élt Zrinyi M. nevelőanyja még Illésházy Gáspárral, Nádasdy Ferencel is. Annál meglepőbb, hogy egyetlen fia Ádám, akit boldogult férje szellemében igyekezett nevelni, sehogy sem fért meg az édesanyjával. A papok, akik Batthyány Ádámot körülfozták, nem elégedtek meg az áttérésével, hanem a protestánsok ellen való gyűlöletet is beléoltották. Éva asszony második leányát Erzsébetet, Erdődy György gróf vette feleségül. A gyűrtváltás 1637-ben volt. Három évvel később Batthyányné Poppel Éva 1640-ben meghalt. Poppel Évának sok-sok írása lappang még. Ha ezek s főleg a Zrinyi Miklóssal váltott levelei mind napfényre kerülnek, tisztas alakja bizonyára a nagy magyar asszonyok közé kerül. — *Beöthy Zsolt: A budapesti egyetem elmúlt évéről.* Rektori beszámoló az 1915—16. évről, 1916. szept. 30-án. — *Király György: Echegeray.* (1832—1916). A jeles spanyol drámaíró irodalmi munkásságának tömör, összefoglaló méltatása. — *Sebestyén Károly: Újabb magyar regények és novellák.* Gárdonyi Géza: Szunyoghy miatyánkja, — Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán, — Szini Gyula: A tűzfészek, — Kosztolányi Dezső: Búbájások c. könyvének ismertetése és bírálata. — *k. l.: Katona-költők verseskönyvei.* Gyóni Géza: Levelek a Kálváriáról, — Zilahy Lajos: Versek, — Gyomlay László: Tarnopol felé c. munkájának ismertetése és bírálata. Gyóni köteté teljesen magában foglalja az élményeknek s a lélek mozgalmainak azt a szűk körét, mely betölti a rab katona életét. Ez az élet természetesen majdnem teljességgel csak benső szemlélődésre utalja a rabot: emlékeire és képzelgéseire. A kötet két részből áll. Első fele «Levelek a Kálváriáról» címmel harminchárom rövid, 3—4 szakos «levél»-ből álló kis lírai novellát foglal magában. Ez a maga teljességében egy őszinte, nagy önvalomás gyanánt hat reánk s egészében költői, részleteiben is sok lélektani igazsággal és finomsággal. A kötet második fele is a rab katona életét tárja elénk. Kiegészíti az emlékeket és képzelgéseket az élet eleven folyamától elzárt rab szűkkörű élet- és természetszemlélése; egy pár útközben elkapott, vázlatos kép. Az egész kötet tagadhatatlanul szürkének és bizonyos mértékig bágyadtnak tetszik Gyóni első köteté után, de ennek inkább a

költő sorsában, mint tehetségében van az oka. Miként Gyónit, Zilahyt is a háború segítette költői érvényesülésre. Verseihez Beöthy Zsolt írt előszót. Zilahy inkább sok értékkel biztató ígéret, mint kiforrott tehetség. Anyjához írott levelek és katona-nóták teszik kötetete tartalmát s ezek között van néhány igazán hangulatos szép dal. Ezekon kívül jeleneteket, képeket és történeteket rajzol, köztük egy pár művészt. Egyikük («Mehalt a hadnagy úr») valóban nemes márványba vésett emléke ezeknek a nagy időknék. A kötetet «A rongyos katona» címmel egy két képből álló mesejáték zárja be, de egyáltalán nem emeli értékét. Molnár Ferenc Fehér felhő-jének és Liliom-ának hatása alatt keletkezett, de minden tekintetben igen gyenge. A harmadik verskötet darabjai nagyrészt egy-egy bajtársnak, vagy egy-egy elesett kedves társ emlékének vannak ajánlva. Egy pár gyöngéd szerelmes versen kívül legtöbbször a «Feld» eseményei szolgáltatóják a tárgyát. E költemények inkább tanultság, mint érzésbeli mélység eredményei, de igen rokonszenves egyéniséget tárnak föl előttünk.

U. i. 12. sz. — r. r.: *Nőtrók regényei*. Erdős Renée Az új sarj c. új regényének és Kaifka Margit Két nyár c. novellakötetének ismertetése és bírálata.

Das interessante Blatt. 1916. évf. 50. sz. — Közli Thallóczy Lajos fényképét. (L. még Tolnai Világlapja: 1916. évf. 50. sz.)

Die Zeit. 1916. évf. 5100. sz. — Hír Molnár Ferenc «Liliom»-ának bécsi fölújításáról. E darabbal a frankfurti Schauspielhaus műsorában is találkozunk. (L. Frankfurter Zeitung: 1916. évf. 344. sz.)

Dunántúli Protestáns Lap. 1916. évf. 46. sz. — Miklós Ödön: Révész Imrének Bod Péter, mint egyháztörténetíró c. munkáját ismerteti és bírálja. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 382. l.)

U. i. 52. sz. — Miklós Ödön: *Mikor született Debreczeni Ember Pál?* Az eddigi adatok alapján valószínűnek látszik, hogy az 1660. év második, vagy 1661. év első felében kell keresni születési dátumát.

Egyetemes Philológiai Közlöny. 1916. évf. 10. sz. — Gragger Róbert: *Gyulai Pál hatása Holteira*. Holtei Károlynak Der letzte Komödiant c. háromkötetes regényére (1863) hatással volt Gyulai Pál Vén színész c. elbeszélése. Igen érdekesek a német regény magyar vonatkozásai. Holtei friss színekkel ecseteli a kismartoni életet s összehasonlíttja a weimari udvarral az Eszterházyaknak «több mint hercegi pompában csillogó» udvarát. — *Fest Sándor: Pope és a magyar költők*. (Bef.) Az angol költő követezése szembevetendő Csokonai «A lélek halhatatlanságáról» írt tankölteményében és a Dorottyában. Azonkívül ismételtelen fordított Pope műveiből. Megmaradt fordításai közül legismertebb «Daphne. Egy idillium a Popéi közül.» Költőink Csokonai után is sokáig olvastatták Pope műveit. Nyoma van, hogy a következő jeleseink ismerték: Kisfaludy Sándor, Bacsányi János, Horváth Ádám, Kazinczy Ferenc, Kölesey Ferenc,

Döbrentei Gábor, Kis János. Utóbbinak számos fordítása között van Pope-fordítás is. Ő is épp úgy, mint Szilágyi, Péczeli, Döbrentei és Bolyai eredetiben olvasta Pope költeményeit. Végül megemlíthető, hogy az angol írónak «A műbírátról» szóló tankölteményét Lukács Móric fordította magyarra. — *Erdélyi Lajos*: a Takáts S., Eckhardt F., Szekfű Gy. szerkesztésében megjelent A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553—1589. c. akadémiai kiadványt, — *Husztiné Révhegyi Rózi*: Jánosi Bélának Schedius Lajos esztétikai elmélete c. tanulmányát, — *Rózsa Dezső* pedig: a Magyar Shakespeare-Tár VIII. kötetét ismerteti és bírálja. (Utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 386. l.) — *Bayer József*: *Egy magyar novella Macbeth-ülézete*. Utalás Garay János «Ne ábrándozzatok» c. novellájára. — *Trostler József*: *Janus Pannonius egy német anekdotagyűjteményben*. Adatközlés Jakob Dan. Ernst XVII. századi német kompilator Die Neu- auf gerichtete Schatz-Kammer stb. 1696. c. munkája alapján. — *Sebestyén Gyula*: *Válasz Németh Gyulának*. (A magyar rovásírás hiteles emlékei c. munkáról írt bírálatára). — *Németh Gyula*: *A bíráló felelete*. (Válasz Sebestyén Gyula cikkére). — *zb.*: Roboz Imrének Az irodalom boudoirjában és Thienemann Theodornak Goethes ungarischer Schüler c. munkáit ismerteti és bírálja.

Egyházi Közlöny. 1916. évf. 49. sz. — *Gamauf István*: Izsóf Alajosnak Túl a nagy vizeken c. munkáját ismerteti és bírálja.

Élet. 1916. évf. 46. sz. — —c.: Földes Imrének Künn a bárány, benn a farkas c. — először 1916. nov. 4-én a Magyar Színházban adott — háromfelvonásos «komédiá»-ját ismerteti és bírálja. (L. a többi lapban. Pl. Uj Idők: 1916. évf. 47. sz.)

U. i. 47. sz. — a. j.: *A rokitnői mocsarakban*. Pogány Kázmér ilycímű háborús könyvének ismertetése és bírálata.

U. i. 48. sz. — bf.: Gábor Andornak Szépasszony c. — először a Nemzeti Színházban 1916. nov. 17-én adott — darabját ismerteti és bírálja.

U. i. 50. sz. — *Boros Ferenc*: Herceg Ferencnek Arany hegedű c. regényét, — m. pedig: Landauer Bélának Glória c. háborús könyvét ismerteti és bírálja.

U. i. 51. sz. — *Boros Ferenc*: *Vörösmarty Csongor és Tündéje az Operában*. Színikritika.

U. i. 52. sz. — *Vargha Damján*: *Csodatételek a Margit-legendából*. Adatközlés Ráskai Leának, a dömés-apácának 1516-ból származó írása szerint. (Képekkel.)

Ellenzék. 1916. évf. 267. sz. — *Csiky G. emlékezete halálának 25-ik évfordulóján*. A Kolozsvári Nemzeti Színházban előadták ez alkalommal Csiky Cifra nyomorúság c. darabját, mely előtt Janovics Jenő tartott bevezető előadást Csiky színműveiről.

U. i. 279. sz. — *Sebesi Vilmos*: *Hivatalnok ledny*. Ráskai Ferenc színművének ismertetése,

U. i. 283. sz. — *Sebesi Vilmos: Zsuzsi.* Barta Lajos paraszt vígjátékának bemutató előadásáról.

Erdélyi Szemle. 1916. évf. 46. sz. — *Lukács Hugó: Farsang.* Molnár Ferenc színművének ismertetése. — *Csengeri János: Faust.* Faust hatását Madách Ember tragédiájára fejtegeti. — *Kázmér Ernő: Tersánszky Józsi Jenő háborús regénye.* Tersánszky «Viszontlátásra drága» c. regényének bírálata. Elhibázott alkotás. Inkább háborús jegyzetek, mint költői mű. — *S. Nagy László: Somlyó Zoltán versei.* Somlyó «Végzetes verssorok» c. kötetének dicsérő bírálata.

Huszadik Század. 1916. évf. 10—11. sz. — *Laczkó Géza: Babits Mihály.* Méltatás Babitsnak Recitativ c. kötete megjelenése alkalmából. Babits a szó nemes értelmében vett poeta doctus, de akárhogy nevezzük is, Babits szívében a városi művelt polgárság szíve dobog, képei a mi képeink. — «Babits maga fantaszta, bölcselő és realista egyben és egyszerre. S e három elem csodálatos összetevődésében látom én Babits legfőbb jelentőségét, eredetiségét, nagyságát, egyszóval létjogosultságát». — *S. A.: A Szent István Akadémia.* «A Szent István Akadémia megalapításában olyan törekvést látunk, amely inkább a múltnak szól, mint a jövőnek. Munkásságából elsősorban a magyar történelem katolikus vonatkozásainak alapos és színvonalos feldolgozására meritünk reményt. — *Galamb Sándor: Magyar műveltség-történet a török hódoltság korában.* Takáts Sándor Rajzok a török világból c. kétkötetes művének ismertetése és bírálata. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 428. l.)

Igazság. 1916. évf. 12. sz. — *A megrohant és felszabadított Erdély.* Piliási Lajos ilycímű könyvének ismertetése.

Illustriertes Wiener Extrablatt. 1916. évf. 356. sz. — *v.: Ruttkay György «Keringő»* c. darabjáról megjegyzi, hogy ügyes utánzata a Molnár Ferenc színpadi technikájának. Ugyanezt hangoztatja a Neues Wiener Journal 1916. évf. 8318. sz.-nak bs. jegyű bírálója. Egyébként e darabról elismerően ír Marco Brociner a Neues Wiener Tagblatt 1916. évf. 356. sz.-ban.

Irodalomtörténeti közlemények. 1916. évf. 4. sz. — *Kéky Lajos: A «széplélek» irodalmunkban.* (Mutatvány A jellemrajz a magyar szépirodalomban c. munkából.) A XVIII. század irodalma a XVII-ének hagyományain élőködött. A léha és mesterkelt élet az érzőbb lelkekben egy nemesebb élet után sóvárgó váagnak egyengeti az útját. S ez a vágyódás megteremti az «udvari» ember utódául az érzelgős és energiátlan «szépléket», a kedély és szív túltengésének betegét. A «széplélek»-re jellemző az erény kultusza. A virtus imádók mellett tág tér jut szívében a szépség kultuszának is; sőt van benne valami sajátos művészetrajongás is. E típus legjellegzetesebb képviselője — emberi és írói mivoltában — nálunk Kazinczy

Ferenc; bár az új erény nem vele köszönt be irodalmunkba. A francia új-klasszicizmus hatással volt egész Európára, tehát éledő irodalmunkra is, melynek megindítója Bessenyei György, magyar Voltaire óhajtna lenni. Az iskoladramák alakjában jelentkező előzmények után lép fel s próbálkozik Bessenyei a drámai jellemrajzzal. Tragédiáiban nyilatkozó jellemzésbeli sajátosságait legvilágosabban talán elsőnek írt darabja, Hunyadi László mutatja. A kor érzékenységének megfelelően, sok a sfrás és sóhajtozás e darabokban. Bessenyei is épúgy szónokoltatja hőseit s époly kevés jellemzetességgel, mint mestere. Sokkal sikerültebb a Philosophus-nak jellemrajza. E művének bizonyossága szerint Zrinyi után ő az első magyar költő, ki érzéket tanusít a jellemzetes iránt. A francia gálans regénynek az a sajátossága, hogy rendszeren három szerelmes pár történetét tárja elénk, Bessenyeivel is még két szerelmes párt adatott a főhősök mellé, kiknek szerepeltetését semmi más nem indokolja. A Philosophus mintája Destouches L'homme singulierje volt, s e darab Baron de la Garouffière-jében, egy ostoba francia mágnásban látják Pontyi mintáját; hihetőbb azonban, hogy Pontyi alakja Bessenyei személyes élményeiből szövődött. Az egész vígjáték egy osomó széplelket akart bemutatni magyar közönségének. Jellemző, hogy a darabban mind Parmenio, mind Szidelisz könyvet kér első szavaival. Kevésbé sikerült Bessenyei másik vígjátékának Laisnak jellemrajza. E kor homályos bánatának Goethe Werther-je adott leghatásosabb kifejezést, úgy hogy róla wertherizmusnak is szokták nevezni az akkori európai emberiségnek ezt a lelki állapotát, melyet különösen a beteges érzelgősség jellemez, a lélek sóvárgása valami után, amivel maga sincs tisztában. E szentimentális áramlatnak irodalmunkban legköltőibb terméke Kármán Józseftől Fanni hagyományai. Fanni az egyetlen igazi képviselője nálunk a női szépleleknek, a szívület tartózkodó, bájos érzelmességével s törékeny gyöngédséggel. Testvére e műnek Kisfaludy Sándor kéziratban befejezetlenül maradt levélregénye (Két szerető szívné története). Még egy nagyhatású terméke van a szentimentalizmusnak irodalmunkban: báró Eötvös József Karthausi-ja. Az európai emberiség hamarosan kiépült e férfiatlan érzelgősségből; költészetünkben aztán az érzelgő helyét a tettekre kész «hazafi» foglalja el. — *Császár Elemér: Orczy Lőrinc.* Orczy pályája mozgalmas, de nem érdekes; főbb vonásaiban ugyanaz, mint kora többi mágnásáé, az írók közül sogoráé, Amadée és Gvadányié, vagy Barcsayé. 1718-ban született s kedves derült öregség után 1789-ben halt meg. Halála megszólaltatta költőtársainak lantját, s az elegiák egész sora siratja el az elhunyt költő főurat. Kiválik közülök Baróti Szabó Dávidé, akit e gyászos esemény egyik legszebb költeménye megírására ihletett. Kérdés Orczy műve-e az a két, Egerben nyomtatott kis füzet, melyek közül az egyik «Méhes kert» c. alatt 1760-ban, a másik mint a «Mátra hegyei között mulatozó nimfáknak éneke» a kötetkező évben jelent meg? Utóbbira nézve a szerzőség valószínű, előbbire nézve nem dönthető el, mert a könyvnek egyetlen példánya sem maradt ránk. Orczy költészetének megindulta nagy valószínűséggel az 1755-ik évre tehető. Általában költeményei jó részét biztosan datálhatjuk, akár időrendbe is állít-

hatjuk. A «Két nagyságos elme» c. gyűjteményben az Oroztyól származó versek többnyire költői levelek Barcsayhoz. Általában az ő költészete egészen azon a nyomon jár, mint Barcsayé. Kettejük közül Barcsay az eredetibb költő s ő is a nagyobb tehetség. Orczy verseinek egy része fordítás, más részéről kimutatható az idegen minták követése, s csak a harmadik, de az előbbieknél jóval nagyobb része eredeti. Nyelve magyaros és világos, van benne természetesség s helyenként népies zamat, de egyben sok bőbeszédűség és áradozás is. Műfaji tekintetben vannak: alkalmi költeményei, elmélkedő versei és költői levelei. Utóbbiakban az élményi elem helyét nem egyszer szintén a reflexió foglalja el. Valójában csak öt író tett reá nagyobb hatást; két római: Boethius és Horatius s három francia: Boileau, Voltaire és Thomas. Az a három lelki folyamata, amely a költemények anyagát szolgáltatja, a megfigyelés, érzés, elmélkedés, Orczynál még szorosabb egységbe fonódik, mint Barcsaynál. Az uralkodó elem a reflektáló. Bár a természet szépsége iránt nagy érzéke volt, költeményeiben a természetet alig rajzolja s tájképi részleteket csak ritkán s odavetve ad. A költészeten nála csak a didaxist kell érteni, mert a képzelet egészen hiányzik műveiből. Orczy szerencsés viszonyok között élő, testben, lélekben egészséges ember; mérsékelt erejű érzelmek, erős erkölcsi érzék, természetes józan ész jellemzik. De bár elég művelt és olvasott, látóköre szűk, ítélete gyöngé. Ilyennek látjuk őt költeményein keresztül. Az élet iskolájában ezekhez a lelki tulajdonságokhoz szilárd életfölfogást szerzett, melynek magvát kifejezi ez az egy szó: igénytelenség. Életideálja: a csendes, munkás, békés élet, az a munka, azok az örömök, melyeket a földdel való foglalkozás szerez. A paraszt életének sorsának magasztalása Orczynak kedvelt tárgya. Álláspontja, hogy meg kell beosülni a parasztot, mert nem a királyok és kasznárok, hanem az ő munkája teszi boldoggá az országot... a XVIII. századi irodalomban páratlanul áll. Arra azonban, hogy a paraszt nemcsak fiziologiailag, hanem jogilag, sőt politikailag is ember, époly kevésbé gondolt, mint Barcsay. A gazdagság hatalmas emelőjéről az iparról Orczy még nem vett tudomást, annyira ismeretlen volt nálunk abban az időben, különben azt is leírta volna. A kereskedésről legalább igen gúnyosan emlékszik meg egyik versében. Orczy etikája nem egyéb, mint alap gondolatának moralis jellegű kifejtése. Boldog az, aki senkire sem szorul, világos tehát, hogy a falusi ember. Erkölcsösen nem is lehet máshol élni, mint falun. Írt ő szerelmes verset is; de nem szerelmét, hanem a szerelmet énekelte meg, kifejtve azt a közkeletű mondást, hogy a szerelem mindent pótol, de a szerelmet nem pótolja semmi. Etikájának második tétele: ne bántsd a kását, hiszen nem szorulsz rá. Ebből a tételből, meg általános emberszeretetéből le lehet vezetni szinte irtózásig fokozódó ellenszenvét a katonáskodás és háborúskodás iránt. Orczy kulturális fölfogását is egészen világnézete irányítja; az igénytelenséget nemcsak anyagi, hanem szellemi téren is követelte. Hiába emlékezteti őt Barcsay a tudományok nagy föllendülésére, mosolyog rajta. Politikai nézeteinek kialakulására döntő volt magyar származása. A tétel, amelyből kiindul határozott: szabadság a földön nincs, az ember sorsa

rabság. A boldogsághoz nem kell más, minthogy az ember magyarnak s birtokosnak szülessék. Nagy szerepe volt Orczy politikai nézetei kialakulásában annak a csodálatnak, mellyel a királyné Mária Terézia iránt viseltetett. Mikor a királyné meghalt, két versben is megöröktette emlékét. A meggyőződés ereje e költeményeket s velük a «Magyar hazának» szót kiemeli a didaxishól, föl az érzelmi költészet körébe, s ez adja meg igazi jelentőségüket. Ebbe a csoportba, az értékes versek közé sorozhatók a «Szerelem és bor» c. s a «Bugatzi tsárdának tiszteletére» írt költeményei. Végül fölvethető az a kérdés: joggal számoltja-e az irodalomtörténet Orczyt a franciás írók közé? Felelet: bármilyen szögből tekintjük Orczy költői működését, mindig megtalálhatjuk a franciás irány ismertető jegyeit; illő dolog tehát, hogy az irodalomtörténet is ez irány körében foglalkozzék vele. (A cikk végül a tárgyra vonatkozó teljes bibliográfiát is közli.) — *Hegedüs István: Latin elegia Zrinyi a költő halálával.* Az itt jelzett elegia a valencei jezsuita iskola retorika osztályából került ki 1665-ben. Kiadták Kölnben Petrus Helden nyomdájában. Eredetije a bécsi császári és királyi titkos levéltárban van meg a Zrinyi-iratok közt. — *Hegedüs István: Latin elegia Budavár bevételéről.* Surányi Mihály 1842-ből való latin versének közlése. — *Pap Károly: A «Magyar Faust» életrajzához.* Hatvani István egykori híres debreceni tanár (1780 dec. 31. kelt) végrendeletének közlése. — *Szücsi József: Szentmiklóssy Alajos levelei.* (II.) Adatközlés. Négy levél Toldy Ferenchez 1822 aug. 12. — 1828 febr. 21. közti időből; két levél feleségéhez 1838 nov. és 1848 aug. 23-ról keletve. — *Zolnai Béla: Szigligeti szerepei.* A szerző Rakodczaynak a Struensee és Szökött katona c. darabok forrásaira vonatkozó megjegyzéseire tesz észrevételeket, majd közli a Szigligeti szerepeire vonatkozó adatokat. Ezekből kitűnik, hogy a néhai jeles színműíró nem játszott főszerepeket; kedvelt szerepei a festő, a játékos, a gavallér, uracs típusai voltak. — *Császár Elemér Friedreich Istvánnak gróf Széchenyi István élete és Salgó Ernőnek Írók és szindarabok* (E két mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 208. l. és 1917. évf. 61. l.), — *Hellebrant Árpád Kereszty Istvánnak A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése, 1705—1867., — Király György Lovas Elemérnek B. Margit történetének részletes forráskritikája* c. munkáját ismerteti és bírálja. Az érdekes közlemények sorát az új könyvek és füzetek jegyzéke meg a *Hellebrant Árpádtól* való irodalomtörténeti repertorium zárja be.

Juventus. 1916. évf. 1. sz. — Kölosey Ferenc Vanitatum vanitas c. versének és Berzsenyi Dániel «Fohászkodás»-ának négy-négy sora latin fordításban.

Katholikus Szemle. 1916. évf. 12. sz. — *Várdai Béla: Új szindarabok.* Nehány idegen szerzőtől származó drámai mű mellett Ruttkay György: *Keringő*, — Lakatos László: *Az idegen leány*, — Villányi Andor: *Királynőm . . . meghalok érted!* — Barta Lajos: *Zsuzsi*, — Molnár Ferenc: *Farsang*, — Földes Imre: *Künn a bárány, benn a farkas* c. szindarabjai-

nak ismertetése és bírálata. Ruttkay Gy. Keringő-je a zsidó házaseletről fest megdöbbenően sívár, kiutakat nem is jelző képet. «A darabot a Vörösmarty-epigramm intézné el legrövidebben: Víznek zavaros, bornak gyöngye.» Lakatos László színművének alakjai lapos alakok, siralmas, üres, unalmas mondókákkal s oly cselekvényfordulások, melyek elbeszélésben is a szegénységet jelentik. Villányi művében a fiatal szerző a sorozó-orvosok, végzetes katonaszabadtítások témáját dolgozta föl, orosz földre helyezve. Barta Lajos parasztvígjátékából a drámaírói tehetséget bizony egyáltalán nem lehet kiolvasni. Molnár F. több színművében tárgyalt kedvelt témáját, az asszonyinak a bilincsekül érzett házasságból a bűnös szabadság után kívánczóságát dolgozta föl ezúttal is. A drámai bonyodalom lényege tulajdonkép egy lelki birkózás a bűnös szabadságra vágó nő s az őt követni gyáva udvarló közt. De ennek föltárásába annyi mesterkéltny dialektikus motívum vegyül, mintha csak dialogusba öntött fejtegetések s nem igazi lelki akciók előtt állanánk. Földes Imre komédiája nem mutat magasabb irodalmi törekvést, de a színpadnak bravuros ismeretével készült. — *tj.*: A Szent István-Társulat *iskolai színdarabjai* címen Kovács Lajosnak Diadalog útján, — Sík Sándornak Ébredés, — Madarász Ferencnek «Legyen meg a te akaratod», — Marcell Mihálynak Fronton és front mögött c. színdarabjait ismerteti és bírálja. — *Vargha Damján*: A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből c. alkalmi kiadványt ismerteti.

Kolozsvári Hírlap. 1916. évf. 289. sz. — Sümegi Ödön: Csiky G. halálának 25. évfordulóján. Rövidebb alkalmi cikk.

Kolozsvári Ujság. 1916. évf. 279. sz. — *Csiky Gergely emlékezete*. Rövid alkalmi cikk Csiky halálának 25-ik évfordulóján, mely Csiky műveinek felújítását ajánlja.

U. i. 295. sz. — *n. k.*: *Zsuzsi*. Barta Lajos parasztvígjátékának behatódott ismertetése.

U. i. 297. sz. — *n. k.*: *Az idegen leány*. Lakatos László színművének bírálata.

U. i. 306. sz. — *n. k.*: *Künn a bárány, benn a farkas*. Földes Imre vígjátékának bírálata.

U. i. 308. sz. — *Egy aktív honvédtiszt háborús poemái*. Szentimrey Jenő, erdélyi poéta két új kötetének ismertetése. I. k. «Egyenest, támadás!» prózai írások — «Könnyed és élvezetes kalauza lehet mindenkinek, aki előbb-utóbb a harctérre kerül». II. k. Versek. «Szentimrey poézisának a háború bontotta ki szárnyait. A harcok dalnoka.»

Könyvujság. 1916. évf. 1. sz. — *Mit akarunk?* A Könyvujság céljainak ismertetése. «Azt tűztük ki célul magunk elé, hogy rendszeresen figyelemmel kísérjük a bennünket és közönségünket érdeklő bölesészeti, teológiai, történeti, pedagógiai és szépirodalmi termékeket s azok ismertetésével, bírálatával vagy egyszerű számontartásával állandóan szolgálatára leszünk olvasóinknak.» (E lap szerkesztői: Czeglédy Sándor pápai ref.

teológiai akadémiai tanár; Fizély Ödön aranyosmaróti ref. lelkész és Szimonidesz Lajos nagybörzsönyi ev. lelkész. — Kiadja: Scholtz testvérek könyvkereskedése. Budapest, IX., Ferenc-körút 19. sz.)

U. i. 2. sz. — Sz. K.: *A jubiláris új szövetségi fordítás*. Masznyik Endre dr. munkája hiányai dacára is komoly és értékes munka. — P. V.: *Gyóni Géza két könyve*. Gyóni két verskötetének rövid ismertetése és bírálata.

U. i. 3. sz. — *Hering János: Görgei*. Kacziány Géza ilycímű könyvének ismertetése.

La Revue de Hollande. 1916. évf. 11. sz. — Notes, faits et documents c. rovatban: N. de S.: *André Nagy*. Zseni c. darabjának hágai előadása alkalmából jellemzi írói, hirlapírói és színházigazgatói működését.

U. i. 1916. évf. (II. kötet) 3. sz. — *La Hongrie en guerre et les poètes* Hirlapjainkról szól, részletesebben a Világ-ról. Háborús költészetünk rövid ismertetése után francia fordításban közöl egy, a Világ-ban megjelen «egy ismeretlen költőnő»-től származó háborús verset.

Literarisches Zentralblatt. 1916. évf. 39. sz. — *Arthur Weber* ismerteti Zuber Marianne értekezését a hazai német folyóiratokról (Német Philologiai Dolgozatok XVII.).

U. i. 42. sz. — *Leipoldt* ismerteti a *Fontes rerum Transylvanicarum* IV. kötetét, — *Arthur Weber* pedig a Német Philologiai Dolgozatok XVI. füzetét (Hollaender Rózsi: Déry Julianna).

Magyar Figyelő. 1916. évf. 23. sz. — T. V.: *Nyelvkétségek*. Kenedy Géza ilycímű cikke egyik megjegyzésének helyreigazítása. (Felvilágosítás az Akadémia «szóleltározó» munkájáról.)

U. i. 24. sz. — *Gárdonyi Albert: Thallóczy Lajos* (1884—1916). A nemrég elhunyt történettudós pályafutásának rövid ismertetése. — *Salgó Ernő: Grál lovag*. Zsíros István ilycímű, a Magyar Színházban 1916 dec. 2-án bemutatott háromfelvonásos színművének bírálata. — *Két regény*. Csathó Kálmán «Varjú a toronyórán» és «Te csak pipálsz Ladányi» c. regényeinek ismertetése. — *Ferenc József egy francia néprománcban*. Adatközlés.

Magyar Középiskola. 1916. évf. 9—10. sz. — *Bartha József: Gondán Feliciánnak* A középkori magyar Pálos-rend és nyelvemlékei c. értekezését, — *b. j.: Pogány Kázmérnak* A rokitnói mocsarakban c. háborús könyvét ismerteti és bírálja.

Magyar Kultúra. 1916. évf. 21. sz. — *Tordai Ányos: Herceg Ferencnek* A hét sváb c. regényét, — *Deák Viktor* pedig Lőrinczy Györgynek, Az özvegy falú c. novellakötetét ismerteti és bírálja. «A „Pogányok” és „A hét sváb” két jeles történeti regény. Az művészibb, de emez igazabb. Amabban több a szín, ebbenn több a szív.» Lőrinczy e művének stílusá-

ról azt olvassuk: «Boszantó keveréke ez a népies előadásnak, a nyugatos elliptizmusnak s a hitele-vesztett szentimentalizmusnak», — *A Világ és a Magyarország*. Glosszák.

U. i. 22. sz. — *Platz Bonifác*: Kaczér Illésnek Khafrit, az egyiptomi asszony, — *Simon Miklós*: Törökné Kovács Herminnek A tüzes hajnal, — *Szira Béla*: Lakatos Lászlónak Tavaszí játék c. regényét és Komáromi Jánosnak Csanak András Bécsben c. novellakötetét, — —k pedig Földes Imrénének Künn a bárány, benn a farkas c. színdarabját ismerteti és bírálja. — *Nagy Miklós*: *Paul Bourget*. Alkalmi cikkek a nemrég elhunyt híres francia szépprózairól.

U. i. 23. sz. — *f. l.*: *Színház*. Molnár Ferenc Farsang c. darabjának színikritikája.

Magyar Nyelv. 1916. évf. 9—10. sz. — *Simai Ödön*: *Kazinczy Ferenc nyelvújítása* (XXXVII.). A Kulcsár pályatételére adott feleletek között Kis János jutalmazott munkája van a legelvezetesebben megírva és legmesszebbre jár attól a debreceni szellemtől, mely a többi jutalomfeleletben hol erősebben, hol halaványabban kiérezhető.

Magyar Pædagogia. 1916. évf. 10. sz. — *Weszely Ödön*: *Kármán Mór emlékezete*. Emlékbeszéd a Magyar Pædagogiai Társaság 1916 nov. 18-iki ülésén.

Nagyág. 1916. évf. 48. sz. — *Hamvai Lenke*: *A pusztai est leírása Aranynál*. Arany János Bolond Istók c. költeménye egyik részletének fejtegetése.

Nemzeti Nénevelés. 1916. évf. 6. sz. — *Solymosy Sándor*: *Vargha Gyula költeményei*. E kötetnek nemcsak jelene lesz jelentős, de jövője is. Meglepő az az etikus erő, amellyel bátran feltárja az ezer seb szenvedéseit. E léleknek egyik legföltettebb szerelme tárgya: a haza, a magyarság. Látható kedvvel időz a természet képeinél. A szerelem nem vésteli s öntépfő háborgás nála; valami méla, szinte vallásos megnyugvás mérsékli vallomásait. Másik meghitt, csöndes birodalom, ahova képzelete pihenni megtér, a magyar múlt. A lírát a lapjain epikus képek váltogatják. Elvonulnak előttünk a kor nagyjai is: Vörösmarty, Tóth Lőrinc, Toldy Ferenc, Gyulai Pál; egy-egy kerek kifejező jellemképben rója le irántuk kegyelele adóját.

U. i. 7—8. sz. — *Tolnai Vilmos*: *Megjegyzések az irodalmi tanításhoz*. Az irodalom a nemzet ideális lelki tartalmának legerősebb kifejezője; a történeti múlt megelevenítője, a jelen leghathatósabb szószólója, a jövőre irányuló törekvések legjobb előkészítője. Mint ilyen hű segítője a reális erők kifejtésének, ideális tartalmával és irányzatával az anyagi törekvések megvalósulásának egyszersmind ösztönzője és fékezője is. Nem csodálható tehát, hogy a tanításban oly fontos helye van. Kérdés; eléri-e a tanítás kitűzött célját abban az arányban, hogy az irodalmat megkedveltesse?

A tapasztalat szerint nem oly mértékben, mint kívánatos volna. Főoka ennek: az irodalmi termékek művészi élveztetésének hiányossága. (Ezzel kapcsolatban a szerző rámutat arra a kárra, mely az elsőrendű irodalmi alkotások agyonmagyarázásából származik.)

Neue Freie Presse. 1916. évf. 18618. sz. — Hír arról, hogy Heltai Jenő «Tündérlaki lányok» c. darabját sikerrel adták elő Prágában.

U. i. 18803. sz. — *Lorsy Ernő* fordításában közli a lap Lengyel Menyhértnek: Vera és Biró Lajosnak: Lilla c. kis drámáit. — «Ein harmloses Unterhaltungsstück», írja A. Ruttkay György «Keringő» c. darabjáról, melyet a bécsi Deutsches Volkstheater dec. 23.-án mutatott be. (V. ö. Die Zeit 5121. sz. és Fremdenblatt 356. sz.)

Nyugat. 1916. évf. 22. sz. — *Schöpflin Aladár: Vargha Gyula*. V. Gy. költészete nagyon élesen és megkülönböztetetten két részre oszlik: az ifjúkor és az érett férfikor költészetére. A dal... Vargha ifjabbkori lírájának jóformán egyedüli formája. Első verseskönyve Dalok címmel jelent meg 1881-ben. Azonnal ráismerünk, ez a Heine-féle dal stílusa és formája, amely a múlt század közepe tájától utolsó negyedéig a német költő hatása alatt általános lett Európa-szerte. V. Gy. ifjúkori lírája csaknem kizárólag szerelmi líra, egy szelíd, lágylelkű, finom érzésű, temperált vérmérsékletű magyar úri fiatal ember lírája. Rendkívül gyengédség van benne a nővel szemben, nincs íranta egyetlen tisztátalan gondolata s még mikor érdemtelenné is bizonyult szerelmére, harag és kemény szó nélkül válik el tőle. V. Gy. már fiatalkori verseiben is kész mestere a magyar verstechnikának épúgy, mint a forma belső kiképzésének. Későbbi verseiben legtöbbszörre hazafias érzése szólal meg ünnepi alkalmakra, vagy a magyar múlt képeit rajzolgatja rövid történelmi énekekben. V. Gy. lírája öregkorában ér tetőponjára. Sokban emlékeztet ez az időskori líra Aranyére. Hasonló motívumok pendülnek fel: az elhagyott szülőföld utáni vágyódás, a türelmes, megadó belenyugvás az életbe, minden igazságtalanságaival... Budapest néhány képe, utcai jelenetek keltette hangulatok. V. Gy.-t úgy szokták emlegetni, mint az Arany-iskola egyik tanítványát. Ez csak annyiban áll, hogy életideálja s a magyarságról való koncepciója nagyjában azonos az Aranyéval. Költészete azonban sokkal függetlenebb Aranytól, mint ahogy az említett meghatározás feltételezi, már csak annál a különbségnél fogva is, hogy az epikus Arannyal szemben ő lényege szerint lírai természet. Öregkori versei valami mély belső szolidaritást éreztetnek, teljes közösség-érzést füvel, virággal, fával, madárral, a természet színeivel és hangjaival. Egész pályája legszebb virágait ezekben az öregkori versekben kell keresni. Másik feltűnő vonása öregkori költészetének hazafias költészete sötét, kétségbeesett hangja. Kölcsey óta nem volt költő, aki a magyarság sorsát oly vígasztalannak tartotta és oly reménytelennek érezte. Sajátságos párhuzam: ugyanazokban az években egy másik magyar költő ajkáról hasonlóan kétségbeesett hangjait hallottuk a magyarság sorsának. E költő Ady Endre volt. Végeredményül megállapítható, hogy V. Gy. köl-

tésze még nem tartozik a múltba, ahova költője némi csöndes rezignációval sorolja. — *Ignotus: Vizontlátásra drága!* Tersánszky Józsi Jenő ilyen című regényének ismertetése és bírálata. — *Tóth Árpád: Pártos Zoltán*nak «Aratás» c. verskötetét, — *Babits Mihály* pedig Mistral Mireio-jának Gábor Andortól való magyar fordítását bírálja.

U. i. 23. sz. — *Lukács György: Megjegyzések Balázs Béla új versei. ről.* (A «Tristán hajóján» c. kötet megjelenése alkalmából.) «Ha Balázs oevrejét irodalomtörténetileg akarjuk beállítani, Dostojewskyt lehet csak mint őst említeni (és mellette legfeljebb Hebbelt: magányos és mély lélekkutak fűróját). A versek ezen a nívón élnek, de mert igazi költő igazi versei, nem is látható sehol a nagy eposzíróval való belső rokonságuk.» — *Ady Endre* Tersánszky Józsi Jenőnek «Vizontlátásra drága... c. regényét, — *Szini Gyula* Gábor Andornak Szépasszony c. színdarabját, — *Kosztolányi Dezső* Karinthy Frigyesnek Utazás Faramidóba c. új könyvét, — *Hajdu Henrik* Jászay-Horváth Elemérnek Tábortüzek c. verskötetét, — *Tóth Árpád* Salamon Lászlónak Eros oltárára és Böszörmény Zoltánnak Az élet énekel címen kiadott verseit, — *Barta Lajos* Pilisi Lajosnak A meghorant és felszabadított Erdély c. háborús könyvét ismerteti és bírálja.

U. i. 24. sz. — *Babits Mihály: A literátor.* «Érzékeny játék egy felvonásban.» Kazinczy Ferenc életéből. — *Kosztolányi Dezső* Szilágyi Gézáknak Fantasztikus szerelmek c. elbeszéléskötetét, — *Tóth Árpád: Háborús lírikusok* címen Peterdi Andor Háborús Versei-t, továbbá Somlyó Zoltánnak A halál árnyékában és Pelle Jánosnak Népek Golgothája c. versköteteit ismerteti.

Österreichische Literatur. 1916. évf. 5. sz. — *M.: Siebenbürgen in der Literatur.* Magyarországi német regényekről.

Pesti Hírlap 1916. évf. 217. sz. — *A. A. Jászkuinak énekelnek.* Bakanóták közlése és ismertetése.

U. i. 252. sz. — *Szendrey Zsigmond: Szalontai Ferenc-József-nóták* címen bakanótákat közöl.

U. i. 255. sz. — *Költemények.* Szentesi Tóth Kálmán verseinek ismertetése.

U. i. 268. sz. — *Buchinger Mihály: Hatvankettes bakadalok.* Adatközlés.

Pesti Napló. 1916. évf. 155. sz. — *Hevesi Sándor: A dráma és a színpadi hatás.* — *L. L. Pásztor Árpádnak* Találkozásom Poe A. Edgárral c. könyvét ismerteti.

U. i. 156. sz. — *Lakatos László: Sebők Zsigmond.* Alkalmi méltatás.

U. i. 162. sz. — *Halasi Andor: Irodalmi partikularizmus* címen értekezik. — *Lengyel Ernő: Herczeg Ferenc és új regénye.* Tárca H.-ről A hét sváb c. regényének megjelenése alkalmából. — «H. új regénye, A hét sváb rendkívüli gazdagodása irodalmunknak.

U. i. 168. sz. — *Hevesi Sándor: A jó befejezés.* Tárca. Dramaturgiai értekezés.

U. i. 181. sz. — *Dalmady Győző meghalt.* Nekrolog.

U. i. 185. sz. — *L. M.: Irók és színdarabok.* Salgó Ernő ilycímű könyvét ismerteti. (E mű ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 61. l.)

U. i. 191. sz. — *l. m.: Zilahy Lajos versei.* Méltatás.

U. i. 203. sz. — *Levelek a Kálváriáról.* Gyóni Géza újabb verskötetének ismertetése.

U. i. 205. sz. — *Zuboly könyve.* A Bányai Elemér-emlékkönyv ismertetése. (V. ö. folyóiratunk: 1917 évf. 208. l.)

U. i. 210. sz. — *L. M.: A San Martino költője* címen Tóth Rudolf honvéd verseit méltatja.

U. i. 220. sz. — *S. A.: Magyar színdarabok horvátul és szerbül.* A laibachi szlovén és a zágrábi horvát színházban az utóbbi években a következő magyar darabok kerültek színre: Molnár Ferenc: *A testőr.* *U. a.:* *Az Ördög.* — *U. a.:* *A farkas.* — Szomory Dezső: *Györgyike drága gyermek.* — Herzeg Ferenc: *A dolovai nábob lánya.* — Lengyel Menyhért: *A tájfun.* — Drégely Gábor: *A szerencse fia.* — Bródy Sándor: *Tanítónő.* — Madách Imre: *Az ember tragédiája.*

U. i. 245. sz. — *N. N.: Somló Sándor meghalt.* Nekrolog. — *L. még Budapesti Hirlap 1916. évf. 245. sz.* (Sebestyén Károlytól.) — *Kacziány Géza: Maszák Hugó* (1831—1916). Nekrolog.

U. i. 264. sz. — *K. N.: Agai Adolf* (1836—1916). Nekrolog. (*L. még u. e. lap 265. sz. és Budapesti Hirlap 1916. évf. 264. sz.* Sebestyén Károlytól.)

U. i. 266. sz. — *Hevesi Sándor: Drámatrás és matematika* Dramaturgiai tanulmány. — *Molnár Jenő: Khafrit, az egyiptomi asszony* címen Kaczer Illés ilycímű regényét ismerteti.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1916. évf. 48. sz. — *Gyökössy Endre: Egy-két szó a protestáns sajtóról.* Reflexiók dr. Gesztelyi Nagy László cikkéhez. A szerző protestáns világnézetű «színvonalas, képes, irodalmi, művészeti, kritikai, heti, családi lap» megindítását sürgeti.

Protestáns Szemle. 1916. évf. 7—8. sz.) *Gyöngyösy László: Minek szánta apja Arany Jánost?* A szerző — vonatkozással Szendrey Zsigmondnak folyóiratunkban (1914. évf. 67. l. és 1915. évf. 147. l.) megjelent «Arany János a szalontai nép emlékezetében», meg «Adatok Arany életéhez és költészetéhez» c. cikkeire azt bizonyítgatja, hogy Aranyt apja ügyvédnek szánta. Egyben azt is közli, hogy utánanézett a dolognak a szalontai telekkönyvben s nyomát se találta Arany állítólagos uzsoráskodásának. — *Berde Mária: Két női könyv.* Tormay Ceoile: *A régi ház és Ferentzi Magda: Fehér árnyékok* c. regényének ismertetése és bírálása.

Sárospataki Hirlap. 1916. évf. 22—23. sz. — *Harsányi István: Eddig ismeretlen sárospataki diák-nóták 1783—1791-ből.* Adatkozlés magyarázó jegyzetekkel. — *Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban levő drámája.* Az Erdélyi Pál birtokában levő *Két királyné* és a *Nápolyi Endre*

c. színdarabok ismertetése. Utóbbi mű Nagy Lajos öccsének szomorú sorsát tárgyalja, az előbbi pedig ugyancsak Nagy Lajos királyunk özvegyének és leányának, Máriának uralkodásáról szól. Ez a mű 1837-ből való s a II—V. felvonásai kétféle szöveggel is megvannak. (E cikk folytatását l. u. e. lap. 1916. évf. 24—25. sz.-ban.)

Sárospataki Református Lapok. 1916. évf. 47. sz. — *Kristóf György*: *A magyar protestáns irodalom története*. Megjegyzések a prot. Egyházi Könyvtár-bizottságának a XVI—XVII. század magyar református egyházi irodalom történetének megírását óhajtó pályázati hirdetéséhez. (E cikk folytatása: u. e. lap 50. számában.)

U. i. 49—53. sz. — *Kocsi Csergő Bálint* eddig ismeretlen levelei és munkája. (Folyt.) Adatközlés.

Színház És Divat. 1916. évf. 9. sz. — *Lokatos László*: *Színházak és városok*. A háború alatt föllandult a színházi élet.

U. i. 10. sz. — Színházi hírek és pletykák. — A Reichenberger Stadttheater színrehozta Drégely Gábornak A kisasszony férje c. darabját.

U. i. 11. sz. — *Lokatos László*: *Molnár Ferenc* fejlődésének zenitjén is pesti író maradt. — Cikkek *Molnár Ferenc Farsang-járól* és a *Barta Lajos Zsuzsi-járól*. — *Barta Lajos*: *Szerző a darabjáról*. — *Az elnémult harangok filmen*. «Rákosi Viktor maga készítette a darab szcenáriumát.» — Színházi hírek.

U. i. 12. sz. — *Életem és pályám*. A «Csárdáskirálynő» premierje alkalmából elmondotta *Kálmán Imre*. — *A méltóságos rabasszony*. Sas Ede filmdrámájáról.

U. i. 14. sz. — *Bécsi Molnár-premier*. *Molnár Ferenc* bécsi fölolvásásáról. — *Lengyel Menyhért új darabjairól*. Tájékoztató cikk. — *Drégely Gábor*: *A kisasszony férje — századszor*. Drégely Gábor darabjainak 1916 október havában negyvenhét német városban (köztük Varsóban) volt bemutató előadása. — *Színházavatás a belvárosban*. Bárdos Artúr kabaréjáról. — Magyar darabok külföldi bemutatóiról, előzetes hírek. — *A Karthausi — filmen*. Eötvös regényének filmre alkalmazásáról.

U. i. 15. sz. — *Miért hallgatok?* Liptai Imre színműíró nyilatkozata.

U. i. 16. sz. — *Molnár Ferenc*: *A «Farkas»-filmről* ír. — Saját darabjairól nyilatkozik *Nagy Endre*. — *Martos Sándor*: *A «Mágnás Miska» Berlinben*. Magyar operettek külföldi sikeréről. Színházi hírek.

U. i. 17. sz. — *Hevesi Sándor*: *Kárpáthy Zoltán*. Szerző a darabjáról. — *Molnár Ferenc Ördög* c. darabjának new-yorki, szentpétervári és florenci színlappjai. — Színházi hírek.

U. i. 18. sz. — *Szász Zoltán*: *Reklám és kritika*. «A fizetett reklám nem ellensége a művészetnek, hanem ellenkezőleg: terjesztője.»

U. i. 19. sz. — *Kosztolányi Dezso* a könyvpiac és a színház föllandüléséről ír. — *Herczeg Ferenc új darabjairól*. Látogatás az írónál. — *Len-*

gyel Menyhért: A véletlen. A «Taifun» keletkezéséről. — A Nagymama a Mozgókép-Otthonban. Csiky Gergely filmesített darabjáról. — Színházi hírek.

Színházi Élet. 1916. évf. 39. sz. — *Farsang*. Molnár Ferenc ilycímű darabjáról. Érdekes megfigyelni, hogy Molnár darabjainak külső akcióiban elmondható tartalma, hogy zsugorodik mindjobban össze. «A doktor úr»-nak a leghosszabb tartalma volt; a «Farsang»-é már csak ennyi: egy vidéki asszony, akinek gazdag asszonyi lelke egy vaserejű férjegyéniség súlya alatt vergődik, megtalálja az alkalmat egy bűnben, hogy kiszökhessék egy másik férfivel a szabadságba, de ez a másik férfi nem akarja magáénak tudni az asszonyt a házasság józan feltételei nélkül; az asszony tehát lemond a bűnös szabadságról és szárnyaszegetten törődik bele a nyugalmas rabságba. — *Bécsi lapok a «Farsang»-ról*. Lapszemle a Molnár Ferenc új darabjára vonatkozó színikritikákról. — *Földes Imre: Künn a bárány, benn a farkas*. Szerző a darabjáról: «Azt hiszem, a legtréfásabb eddigi műveim közül . . . Remélem, a keserűséget, amelyből fakadt, eléggé jól elrejtettem.»

Új Idők. 1916. évf. 48. sz. — *Te csak pipálj Ladányi*. Csathó Kálmán ilycímű új regényének ismertetése.

U. i. 50. sz. — *Fantasztikus szerelmek*. Szilágyi Géza ilycímű könyvének ismertetése. — *Népek Golgothája*. Pelle János ilycímű verskötetének rövid méltatása.

U. i. 51. sz. — *A megrohant és felszabadított Erdély*. Pilisi Lajos ilycímű háborús könyvének ismertetése. — *Új könyvek az ifjúságnak*. Balla Ignác: *Víz fölött és víz alatt*. — meg Ifj. Gaal Mózes: *A nyár szigetén* c. szépirodalmi művének méltatása. — *A pesti frontról*. Kovács Lydia «Két esztendő. Képek a pesti frontról.» c. könyveinek ismertetése. — *El nem küldött levelek*. Rövid megemlékezés Rakovszky Menyhért ilycímű verseskönyvéről.

Ungarische Zukunft. 1916. évf. 11. sz. — *Josef Keszler: Das Budapest Theaterjahr*. Szemle a tavalyi színházi évről. — *Jenő Mohácsi: Von neuen ungarischen Büchern*. Herzog Ferenc (Magdalena két élete), Csathó Kálmán (Varju a toronyórán), Erdős Renée (Az új sarj), Lakatos László (Tavaszi játék) és Kosztolányi Dezső (Bűbájosok) könyvéről. «Nálunk minden író egyszersmind ujságíró is.» Ezért oly rövidlégeztetűek az új magyar regények.

U. i. 15/16. sz. — *Paul Grabein: Die Deutschen und Ungarn*. «Seit einigen Jahren sind die Werke der ungarischen Dichter der Gegenwart gern gesehene Gäste auch auf den Bühnen Deutschlands.» — *Die Budapest Theaterseason 1916/17*. A készülő új magyar darabokról. — A Literatur c. rovatban Kaczér Illés: *Khafrit és Roboz Imre: Az irodalom boudoirjában* c. könyvek vannak ismertetve.

Uránia. 1916. évf. 11. sz. — *Szász Károly: Színházi levél.* Szinikritika Rákosi Jenő Aesopus-a jubiláris előadásáról és Barta Lajos Zsuzsi c., először a Nemzeti Színházban adott parasztvígjátékáról.

U. i. 12. sz. — *Szász Károly: Színházi levél.* Molnár Ferenc Farsang című darabjának szinikritikája. «A darab meséje és alakjai semmi néven nevezendő vonatkozásban sincsenek a korral, melyben a darab játszik.» —ly: «Az arany hegedű». Herczeg Ferenc ilycímű regényének ismertetése és bírálata. Herczeg e műve a lélekrajz erejével és finomságaival, a gondolatok mélységével s a költői képek aranyzuhatagként ömlő gazdagságával egyaránt megkapja az olvasó lelkét.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 febr. 3-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Baros Gyula, Császáz elemér, Császáz Ernő, Gulyás Pál, Hegedűs István, Kardos Albert, Pais Dezső, Pintér Jenő, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző : Kéky Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja. Titkárhelyettes jelenti, hogy tagjaink sorából elhalt Budaker Károly és Marton József. A választmány részvétellel veszi tudomásul.

2. Titkárhelyettes jelenti, hogy dr. Lechner Tibor főgimn. tanár (Budapest) a Társaság alapítói sorába lépett. A választmány örömmel veszi tudomásul s utasítja a titkárt, hogy a Társaság köszönetét levélben fejezze ki.

3. Titkárhelyettes jelentése alapján *a)* a Társaság rendes tagjából megválasztatnak : Baky István, Ercbrukker Aladár, Fábry Edith, Frenyó Lajos, Klemm Antal és Kósa Vince visszalépő volt r. tagok, továbbá : Bakonyi Hugó, az orsz. pæd. könyvtár könyvtárosa, Bpest (aj. Tolnai Vilmos), Szenesné Bodor Mária, Abony; Miklóssy Zoltán, főlevéltáros, Selmezbánya; Schmidt Anna, Budapest; Falu Tamás, író, Monor; Dittrich Gyula, Tuzsér; Mikus József, Arad; Kriska Margit, Liptó-Rózsashegy; Papp Andor, Bpest; Balogh Albin, ben. r. főgimn. tanár, Esztergom (aj. a pénztáros); Majtényi Károly, főgimn. tanár, Fogaras; Farkas Soma, főreálisk. tan., Zsolna; Árokháty Béla, ref. papjelölt, Budapest; Babits József, plébános, Tiszabábolna; P. Szathmáry Román, Sztferenc. áldozópap, Medgyes; Ütő Mihály, főgimn. tanár, Nagyenyed (aj. a titkárhelyettes).

b) a Társaság rendkívüli tagjából választatik : Hamvai Lenke, bölcsészethallgató, Bpest (aj. Kardos Lajos).

4. Titkárhelyettes bemutatja a márc. 10-én tartandó közgyűlés tárgy-sorát. (Elnöki megnyitó Beöthy Zsolttól. — Titkári jelentés Kéky Lajostól. — Arany János mint irodalomtörténetíró Császáz Elemértől. — Szavazás a választmány harmadrészére. — A pénztárvizsgáló bizottság jelentése.) Tudomásul szolgál.

5. A választmány megharmadolása és a megüresedett vál. tagsági hely betöltése ügyében kiküldött bizottság (Baros Gyula, Király György és a titkárhelyettes) nevében titkárhelyettes jelenti, hogy alapszabály-

szerűen új választásra kerül a választmánynak az 1914. évben az 1914/16. évi ciklusra választott egyharmada (I. Irodalomtörténet 1914. III. évf. 211. l.). Közülök kettővel szemben a bizottság élt a mult gyűlésen nyert felhatalmazásával s miután ehhez a választmány is hozzájárult, ez alkalommal választás alá kerülnek: Békefi Remig, Bleyer Jakab, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Harsányi István, Jánosi Béla, Kelemen Béla, Kiss Ernő, Körös Endre, Kürti Menyhért, Loósz István, Német Károly, Pap Károly, Radó Antal, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Vadász Norbert, Vargha Damján, Veress Samu, Vizsota Gyula, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla. Új választmányi tagokul Morvay Győzött, Pitroff Pált és Szegedy Rezsőt hozza a bizottság javaslatba s kéri annak kimondását, hogy a választáson legkevesebb szavazatot nyerő tag kerüljön Vértesy Jenő elhunyt vál. tag helyére. — A választmány a bizottság előterjesztését elfogadja.

6. Titkárhelyettes jelenti, hogy a Nm. Vall. és Közokt. Min. a Társaság számára az 1916—7. év II. felére 2000 kor. államsegélyt engedélyezett. A választmány hálás köszönetet mond a Nm. Vall. és Közokt. Min. Úrnak s hálásan köszöni kérésünk szíves támogatását Szász Károly alelnök Úr Ó-nagyméltóságának.

7. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. E szerint bevétel 4129.42 K., kiadás 266.93 K., pénztári maradvány 3862.49 K. Örvendetes tudomásul van.

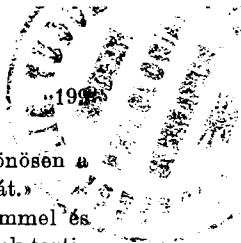
8. Pintér Jenő szerkesztő, a következő indítványt terjeszti elő a folyóirat munkatársainak írói tiszteletdíjaira nézve:

«Tekintetes Választmány! Tisztelettel indítványozom, hogy folyóiratunk munkatársainak tiszteletdíját ötven koronáról nyolevan koronára emeljük ívenkint.

Annak idején, mikor Társaságunk megalakult, az előrelátás azt javalta, hogy mindaddig, míg helyzetünk meg nem szilárdul, az írói díjazást a legszerényebb mértékben, ívenkint egyelőre ötven koronában, állapítsuk meg. A siker, mely munkásságunk nyomán járt, túlhaladta a reményeket. Ma Társaságunk és folyóiratunk úgy áll, annyira virágzik, hogy az írói díjazás fölemelésének kérdése tovább nem halasztható.

Mint szerkesztő, talán legjobban érzem, mit jelent, milyen kellemtelen érzést, mikor olyan munkáért — például a folyóiratszemléért — mely napok és hetek fáradságos munkája, úgyszólván filléreket kell kiutatlatnom dolgozótársaimnak. A nyomdai árak már a béke utolsó évtizedében száz százalékkal emelkedtek, a háború alatt ismét legalább száz százalék a nagyobbodás, s ezzel szemben a szellemi díjazás olyan, mint fél-századdal azelőtt. A nyomdász kétszer annyit keres a kézirat gépies kiszedésével, mint a szerző, aki nagy szellemi tőkével, idejének és egyéb keresményének föláldozásával írja meg cikkeit.

Tekintetes Választmány! Ha megbírtuk a nyomdai árak mértéktelelen fölemelését, meg fogjuk bírni az írói díjak mérsékelt nagyobbítását azaz egy nyomtatott oldalnak öt koronával való díjazását is. Ezzel tartó-

zunk dolgozó társainknak, tartozunk magunknak s tartozunk különösen a szellemi munka megbecsülésének. Kérem indítványom megvitatását.»

Elnök biztosra veszi, hogy nincs senki, ki a legnagyobb örömmel és készséggel hozzá ne járulna ez indítványhoz, de mégis szükségesnek tartja és javasolja, hogy az ügy pénztári oldalának megvizsgálására a választmány bizottságot küldjön ki s ennek jelentése alapján határozzon. A választmány ehhez hozzájárul s bizottságot Hegedűs István, Oberle Károly, Tolnai Vilmos tagokat s a szerkesztőt és pénztárost küldi ki.

9. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Hegedűs István és Tolnai Vilmos vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, a következő tárgysorral:

1. Zsigmond Ferenc: *A szabadságharc hatása Jókai írói egyéniségére.*
2. Kéky Lajos: *Magyar költői versenyek.*

*

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 január 9-én Hegedűs István elnöklete alatt *felolvasó ülést* tartott. Tárnya volt:

Radó Antal: *Magyar Homér-fordításokról.*

A Kisfaludy Társaság új tagjai és jutalomtétellei. A Kisfaludy-Társaság 1917 febr. 7-én tartott közgyűlésén a megüresedett írói helyekre *Kéky Lajost*, Társaságunk titkárhelyettesét és *Takács Sándort*, a költői helyekre pedig *Molnár Ferencet*, *Sajó Sándort*, Társaságunk rendes tagját és *Szemere Györgyöt* választotta meg. A Bulyovszky-pályadíjat (szaválásra alkalmas költemény) Jövendő c. művével Sajó Sándor nyerte el.

A Kisfaludy-Társaság új pályatétellei közül irodalomtörténeti vonatkozásúak: I. Lukács Krisztina-jutalom: A líra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, különös tekintettel a magyar irodalomra. Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje: 1917 október 31-dike. — II. Lukács Krisztina-jutalom: A mondai és történeti anyag feldolgozása Aranynál. Jutalma 1000 korona. Határidő: 1919 október 31-dike. — III. Somogyi Dezső-jutalom: Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről. Jutalma 200 frank aranyban. Határidő: 1917 október 31-dike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határidőig a Társaság titkárához küldendőek.

Arany János életrajzához. Három évvel Arany halála után, 1885-ben jelentek meg a sógorához, Ercsey Sándor szalontai ügyvédhez írott levelei. Amint Gyulai Pál kifejti előszavában, elsőrendű források e feljegyzések az egykori Arany-életrajzíró számára, mert a sógorához írt levelekben sokkal fesztelenebbül érintheti családi dolgait s az irodalmi ügyeket, mint író társaihoz intézett leveleiben. De ép ily értékesek Ercsey-

nek eredeti levelei is, melyekből mintegy hatvan Aranytól megőrizve a Csonkatoronyba került egy pár más, szintén Aranyhoz frott levéllel együtt. Ezekből a levelekből jegyezgettem össze a következő adatokat.

1857-ben a városháza számára Barabással megfestetik az Arany arcképét; a kép «nagyon szépen van festve és annyira élethű, hogy mi adjon isten jó napot mondtunk neki» (Ercsey 1857. ápr. 27.). A leleplezési ünnepély u. e. év június 26-án ment végbe: «mely is annyiból állott, hogy a casinóban egy igen csinos kis bál tartatott és ezen alkalommal a kép megkoszorúzottan ki lőn függesztve. Azonban, igen okosan, minden szónoklatok vagy szavaltások elmaradtak, minek egyik oka az volt, mert Szalontáról kifogytak a Demosthenesek. E bál elmulta utáni napon az arckép a városházához áthozatván azóta itten, állandó tartási helyén ki függesztve van.» (Ercsey 1857. jún. 26.) Erre feleli aztán az ünnepeltetést nem szerető Arany (i. m. 124. l.): «Örvendek, hogy az arckép-história nem történt nagyobb lármával, bár ennyi is elég zajos... örvendek, hogy Szalontáról a Demosthenesek kifogytak, mert nem szeretném, ha lármát ütnének velem, ha szónoklatokat kellene hallgatnom s azokra felelgetnem, ha Szalontára megyek.» (v. ö. Arany ö. M. XI. 424.)

Ezzel az arckép-leleplezési ünnepélyvel kapcsolatban kell megemlítenem azt is, hogy Mezey «pátri», a város egykori polgármestere felkérte Tompát: «hogy ez alkalomra egy köszöntőt készítsen. Tompa egy igen szép levélben, — melyben a legszebb baráti kegyelettel emlékezik bátyám-ról, — azt válaszolta, miszerint egyetlen gyermekének válságos betegsége miatt (Géza, † 1857. okt. 23.) leverte kedélyü lévén, a felhívásnak legjobb akarata mellett is meg nem felelhet.» (Ercsey 1858. febr. 24.) Megvan-e valahol Tompának ez a mindenesetre érdekes levele vagy elkallódott, nem tudom.

Egy tréfájáról is meg kell itt emlékeznem Aranynak; 1853. július 28-án Madas Gyula komája arra kéri: írjon neki egy pár emlékező sort arról, hogy 1843. áprilisában Borbély Pál főjegyzőtől engedélyt kapott kapujának a telek más részébe helyezésére. Emlékeztetőül ezeket írja: «komám azonnal pennát vevén kezébe az engedély ellen több szalontai tolvajok nevébe tréfás óvást készített, — ezen óvástétel Kenéz Ferencnél eredetibe most is megvan.»

Arany 1854. április 25-én azt írja Ercseynek: «Szállásunkat most ősszel nem, tavasszal mindenesetre változtatnunk kell. Ezt nem örömet tesszük; egy az, hogy a költőzködés alkalmatlan, más az, hogy itt jó három szobánk volt, jutányos áron és azt nehezen kapjuk el másutt.» (i. m. 92. l.) Erre vonatkozik házigazdájának, Beretvás Gusztávnak Pestről frott következő két levele: «Károly bátyám ittlétekor megizentem tőlle, hogy tisztelt úrékat meghagyom a házamba a tavalyi szerződés szerint; nem is volt más szándékom (1854. márc. 11.) és «Nagy megilletődéssel értetem, hogy a becsületes család végetlenül meg van bántva és folytonosan sérgetve olyan szemétdombra valóktúl. Tekintetes úr nem ő tőlle vette haszonbérbe, mert az enyém a ház, bánjon a t. úr véllök úgy, a mint a környülállás megmutatja vagy megmutatta (sana ratio docet). Uraságed

olyan úr, mint a tulajdonosa addig az ideig s. a. t., a ház árendáját sem adják neki t. u^k, inkább maradjon Uraságtoknál.» (1854 ápr. 18.)

A legérdekesebb azonban a következő kis «Nagyságos Arany János úrnak Margitszigeten» címzésű levélke. Benne «kezeiket ezerszer csókoló hű leányuk Janka» (adresse Csertész, p. Szerednye) írja «a szeretett kedves Arany bácsi»-hoz, hogy midőn elutazásuk estéjén épen át akartak menni, úgy hallották, hogy a sziget víz alatt áll. Rögtön az Akadémiába siettek, remélve, hogy a családot már ott találják, de minthogy család-tak, csak levélileg búcsúzhatnak. S e levéllel együtt küldi a fenyvesek üde, édes illatát; pár cseppet itatóspapírra öntve s napos vagy meleg helyre téve az egész szoba megtelik a kedves, fűszeres szaggal, persze csukott ablak mellett. Pirikét kéri fel, hogy naponta 2—3-szor végezze a kis műtétet. «Intse nevemben, hogy írjon nekem» fejeződik be a kis levél, mely «Budapest 21. 8.» dátumot mutat. A levélke mindenesetre az 1880-iki nyári árvíz idejéből való, melyről szept. 2-án Arany azt írja Ercseynek (i. m. 202. l.): «A sziget szép, az árvíznek, mely korántsem volt oly nagy, mint a lapok kürtölték, s a szigetnek csak felső, aránylag kicsiny részét borította el, többé semmi nyoma; mocsárlég, stb. mind számár beszéd, az egész árvíz-história nyolcadnapnál nem tartott tovább.» A 15 éves Piroska aug. 24-ről keltezett tréfás válaszát maga Arany fogalmazta meg s a való-sággal épen ellentétes sorok ceruzával írva az Arany-szoba első berende-zése óta felismeretlenül ott vannak a (? Zirzen) «Janka» levélkéjéhez csatolva:

«Kedves Janka! Nagypa sajátkezűleg válaszolna levelére s köszönné meg a küldött «fenyvesillatot», de nem teheti. Hogy miért? kitetszik az alábbiakból. Amit a lapok a szigeti rettenetes árvízről írnak, csak kismiska a valósághoz képest. Iszonyú volt azt látni, hát még átélni! A nagy fürdőházat felkapta a víz, mint pelyhet s levitte a sziget alsó végére; dolog lesz azt onnan visszavontatni; pedig vissza kell, mert a forráskút előbbi helyén maradt. A hotel, melyben mi lakunk, a Dunába dőlt, természetesen azzal az oldalával, mely a Duna felől van s így mi alul es-tünk, honnan ugyan én, mint híres úszó, felrúgtam magamat a víz szí-nére; nagymamát is a ruhája felvetette, de szegény nagypa, ki már negyven nap óta fuldoklik, nem bírta meg rossz tüdejével az úszást, s így azóta a halak megették! Nagymama, amint felvetődött, szerencsére egy úszó vaslemezbe kapaszkodhatott, mely a mosógép része lehetett, mi pe-dig mellette úszva, nagy nehezen ide Ráczekeibe menekültünk, de szegény nagypának már semmi *fenyvesillat* nem használ». Mily gyöngéden sze-rethette kis családját ez a nagy ember, hogy fájdalmas betegségének (i. m. 202. l. Gyöngyösy 381. l.) szünetei közt ily vidám tréffalkozással képes szerettei aggodalmait megnyugtanni!

SZENDREY ZSIGMOND.

Német utazó Bél Mátyásról. Keysler János György (1689—1743)¹ 1729—30-ban utazta be Ausztriát és Magyarországot. Hazánkról s főleg a

¹ L. életrajzi adatait az Allg. Deutsche Biographie-ban.

felvidéki bányavárosokról sok érdekes adatot őrzött meg nagyszabású út-leírása, mely «Neueste Reisen durch Teutschland, Böhmen, Ungarn, die Schweitz, Italien und Lothringen» címmel 1740-ben jelent meg. Csakhamar angolra is lefordították e művet, melynek második angol kiadása 1756—7-ben jelent meg négy kötetben, Londonban. (Travels through Germany, Bohemia, Hungary, Switzerland, Italy, and Lorraine.) A IV. kötet LXXXIV. levelében szól magyarországi útjáról. Amit Bél Mátyásról tud, (61. l.), azt egész terjedelmében lefordítjuk az id. angol kiadásból. Ha közlése nem új is adatokban, de annyiban számot tarthat érdeklődésünkre, hogy a nagy magyar tudós védekezését a jezsuitákkal szemben — úgy látszik — elég pontosan tudta feljegyezni, amikor 1730-ban Pozsonyban járt.

Keysler feljegyzéseit a következőkben adjuk: «Bél Mátyás, a pozsonyi evangélikus pap néhány év óta Magyarország történetén és földrajzi leírásán dolgozik, amelyet a tudományos világ türelmetlenül vár az 1723-iki példány kiadása óta, melyben a szerző tudása, szorgalma, latin stílusának eleganciája nagyon előnyös színben mutatkozik. Azt reméli, hogy művének földrajzi részét két év múlva befejezi. A királyság minden megyéjének (district) leírását megküldték elnököknek, társulatoknak, hogy azok láthatassák és megvizsgálhassák! Ez a körülmény, továbbá a műnek Bécsben való megvizsgálása természetesen késlelteti a kiadást. A térképeket és a tervrajzokat a legjobb mérnökök a legnagyobb pontossággal készítették. A jezsuiták irigységből és féltékenységből többször kísérelték meg, hogy munkájában megakadályozzák; egyszer már annyira vitték, hogy Bél egy inquisitio-féle törvényszék elé került. Védőbeszédében bebizonyította, hogy nem idegen, hanem magyarországi születésű, hogy oly távol állott az osztrák uralkodóház elleni mozgalmaktól, hogy a Rákóczi fejedelem által keltett zavarok következtében kénytelen volt hazáját elhagyni; hogy külföldi egyetemre ment és csak akkor tért vissza, amikor az elégedetlenek által keltett zavarokat szerencsésen elnyomták. Hozzátette, hogy «nem gonoszlelkű emberek biztatására, hanem csupán csak szülőhazája iránti szeretetből kezdte meg munkáját, mely azt hiszi, hasznos a fejedelemnek és a népnek is.» Ennek következtében a jezsuitákat feddésel elutasították és a császár hatszáz forintnyi penziót adott Bélnak, hogy munkájának folytatására bátorítsa.»

Jegyzet alatt u. a. lapon Keysler még a következőket írja: «Bél a császártól való elbocsáttatása után nemcsak a királyság nagyjainak állott kegyében, hanem még XII. Kelemen pápától is négy nagy aranyérmét kapott. Ezt az ajándékot Passionei pápai követ, ephesus-i érsek hozta Bécsbe, aki a pápa nevében egy, a legudvariasabb kifejezésekkel telt, az augustus-i korszakhoz illő latin stílussal megírt levéllel együtt adta át. Bél a levelet és az érmet is Garellinek, a császár orvosának kezéből vette. Amikor a Notitia Hungar. első részét befejezte, VI. Károly történetírójának tette meg. Ez a kiváló ember 1749 augusztus 29-én halt meg.» (Ez utolsó feljegyzés a fordítótól vagy a kiadótól ered.)

FEST SÁNDOR.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeken. A budapesti, debreceni és kolozsvári egyetem tanárai az 1916—1917 iskolai év második felére a következő előadásokat hirdették:

A budapesti egyetemen: Angyal Dávid r. t.: A magyar történetírás a XVII. században. Heti 1 óra. — Beöthy Zsolt r. t.: Arany János költészete. 1 óra. — U. a. Magyar irodalmi olvasmányok. 2 óra. — Császár Elemér m. t.: Költészetünk fejlődése a XIX. század első negyedében. 2 óra. — Kéky Lajos m. t.: A XIX. század magyar irodalma. (II. Vörösmarty és az Athenæum-kör.) 2 óra. — Négyesy László r. t.: A feljúlás korának irodalma. 3 óra. — U. a.: Arany János balladái. 1 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 óra. — U. a.: A magyar irodalomtörténet vázlata. 2 óra. — Riedl Frigyes r. t.: Arany János. 4 óra. — U. a.: Gyakorlatok a magyar irodalomtörténet köréből. 1 óra. — Szinnyei Ferenc m. t.: Jósika Miklós. 2 óra.

A budapesti műegyetemen: Alexander Bernát meghívott előadó: A XIX. század kulturájának főbb eszméi. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti képek. 2 óra. — Ferenczy József r. t.: Magyar irodalom; a Bach-korszak ismertetése. 2 óra.

A debreceni egyetemen: Pap Károly r. t.: A katolikus visszahatas kora. 3 óra. — U. a.: Kölcsey. 2 óra. — U. a.: Szemináriumi gyakorlatok a XVII. század köréből 2 óra. — U. a.: A magyar népszínmű története. 2 óra.

A kolozsvári egyetemen: Dézsi Lajos r. t.: A magyar regény története. 5 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok a magyar regény történetéből. 2 óra. — Szádeczky Lajos r. t.: Magyar történelmi kútfők a XVIII. századból. 1 óra.

A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet. Bizonyára egyetemesebb nézőpontból sem közömbös, de a mi szellemi életünk, a magyar tudományos kutatás jövőjét tekintve kétségtelenül jelentős mozzanat annak az új szervnek a létesítése, mely nemrégiben kezdette meg működését. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet — mert erről van szó — mint az idetartozó Szervezeti Szabályzatból kitűnik, állami intézmény s az a célja, hogy az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci-magyar és a török-magyar érintkezések kutatásával, a klasszika és keresztény műrégészettel, Bizánc és az Iszlám művészetének történetével, végül a keleti, elsősorban török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon; ezzel az említett tudományszakok hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse. Az intézet kötelékébe rendes, rendkívüli és pártoló tagok tartoznak. Rendes tagok az ösztöndíjas helyekre kiküldött szakférfiak; rendkívüli tagok az intézet volt tisztviselői és ösztöndíjasai; pártoló tagok azok, akik legalább ötezer koronával járulnak hozzá az intézet tudományos céljainak megvalósításához.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozó intézetnél évenként kiosztásra kerülő ösztöndíjak összege egyenként 3000 korona.

Ösztöndíjban (az egyetem bölcészeti karán szerzett) doktori, tanári vagy építési oklevéllel bíró magyar állampolgárok részesülhetnek, ha az intézet által felöltet tudományosakok valamelyikében eredményes munkásságot mutatnak fel és ha az oklevél megszerzése és az ösztöndíj esedékessé válása között öt évnél hosszabb idő nem telt el. Az intézetnek saját könyvtára van; évenként A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei címen a tagok kutatásairól beszámoló sorozatos kiadványt tesz közzé, mely magyar és német nyelven jelenik meg.

Az intézet működésének általános irányítása és közvetlen felügyelete a Budapesten működő igazgatótanács feladata, melynek elnökét a vallás-és közoktatásügyi miniszter kéri fel erre a tisztre, s melynek ügyvezető alelnöke a Szabályzat szerint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium mindenkorai adminisztratív államtitkárja. Akik a magyar művelődés ügye iránt őszintén érdeklődnek, bizonyára örömmel veszik tudomásul, hogy az intézet védnöke s igazgatótanácsának elnöke pedig József Ferenc kir. herceg ő fonsége, kinek kettős tisztére való rátermettségét minden magyarázó széljegyzetnél meggyőzőbben bizonyítja az a nemzeti érzéstől és a haladás gondolatától sugallt, igazi tudományoszeretettől áthatott szép beszéd, mellyel a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgatótanácsának alakuló ülését megnyitotta s amely a maga egészében így hangzik:

«Ő Felségének legmagasabb engedelmével és a közoktatásügyi miniszter úr kérésére elvállaltam a védnökséget a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet felett és egyben megígértem, hogy az Intézet igazgatótanácsában elnökölök. Az Intézet főfeladata a történelem ápolása lesz, annak a tudománynak művelése, mely minden magyar ember lelkéhez a legközelebb áll. Amidőn József nádor, Széchenyi István és kortársaik az új Magyarországot építeni kezdték, költők, írók és politikusok a mult nagy emlékeiből merítették a hitet és bizalmat a megújulás titáni munkájához. Más nemzetek alkotmánya egy chartán, egy pergamentlapon van összefoglalva, a mi történeti alkotmányunkat a törvények mozaikjából állította össze az idők alkotó keze. A történelem nálunk nemcsak tantárgy, nemcsak tudomány, hanem élő valóság, melyből a nemzet ereje táplálkozik. A történeti érzék hanyatlása tehát a nemzet szellemi erejének fogyását jelentené.

Gonddal és szeretettel szervezzük meg a Konstantinápolyi Intézetet és ha majd Isten segítségével felvirágozik, megfontolt egymásutánban és anyagi erőnkhez mérten újabb intézetek létesítésére is gondolhatunk azokon a helyeken, ahol levéltárakban és múzeumokban saját nemzeti multunk emlékei bőséggben vannak, továbbá ott is, ahol az emberiség teremtő ereje különösen termékeny volt és a nagy alkotó korszakok műemlékekben tovább élnek.

Korunk az erők rendszeres összefogásának, a szervezésnek időszaka. Szervezésre van szüksége ma a tudománynak is. Az egyeseknek elszigetelt erőfeszítése sokszor meddő marad, eredménye rendszerint nem áll arányban a kifejtett munka nagyságával. De ha külföldi intézeteinket majd össze-

fogja Budapesten egy középpont, mely a munkásokat a történeti és művészettörténeti kutatás módszereibe bevezeti és amely mindenkit tehetőségének és hajlamainak megfelelő helyre állít, akkor a történeti tudományoknak is megadjuk azt a szervezetet, melyre szükségünk van, ha méltók akarunk maradni Katona, Fejér, Pray, Horváth, Szalay és Pauler, meg Henszlmann hagyományaihoz.

Azzal a kívánsággal, hogy konstantinápolyi ösztöndíjasaink tudományos munkássága a Keleten a magyar névnek becsületére váljék, szívből üdvözlöm a megjelenteket és az igazgatótanács mai alakuló-ülését ezennel megnyitom.»

*

Végül megemlítjük, hogy a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet 1917 február 1-én nyílt meg; az igazgatón — dr. Hekler Antal on — kívül egyelőre négy ösztöndíjas tagja van, akik a Szervezeti Szabályzat alapján fentebb jelzett tudományterületekkel foglalkoznak. V. M.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Mácza János: A modern magyar dráma. Ungvár. 1916. Ungmegyei könyvnyomda: Ára 2 kor. 56 oldal.

A szerző tanulmányoknak, vázlatos jegyzetnek nevezi dolgozatát. Megállapítja, hogy a XIX. sz. második felében kapott erőre az a nagyszabású irodalmi forradalom, mely úgyszólván egy kegyetlen ökölcsapással tette lehetetlenné a romantikus idealista álmódosítások irodalmát. A skandináv naturalisták s a francia realisták fellépése, valamint az ugyanekkor terjedő orosz társadalmi regény emelik a jövő forradalmává ezt a forradalmat, mely még most is egyre tart. Ezzel találja magát szemben a 48-as idők utáni hosszú kábultságából felriadó magyar irodalom a XIX. század végén.

1906—1908. Ez évek új irodalmunk történetének legszebb napjait szülték. A szerző ezekben a «forró napokban» keresné a modern magyar dráma csiréit. A váratlanul fellépő forradalom első eredménye: a modern magyar líra megteremtése. Ez mutatja a célt s a hozzávezető utat a regénynek, novellának, drámának is. Szerinte Lengyel Menyhért volt eddig az egyedüli, aki megérezte az új dráma megteremtésének szükséges voltát. Eddig azonban ő sem teremtette meg végleges formájában.

Lengyel Menyhért kivül az újabb magyar drámai irodalom köréből néhány méltató szó kíséretében röviden utal a szerző még Balázs Béla, Barta Lajos, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Földes Imre, Garvay Andor, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond és Szomori Dezső munkáira, melyeket azonban inkább kísérleteknek tekint. A drámatechnikában — úgymond — nagyjában Ibsen drámatechnikai elveinek továbbfejlesztése volna a feladata az új drámának. «A modern dráma színpad számára készült olyan költemény lesz, melynek célja, a sokat elcsépejt, de mégis örök emberi, eszköze pedig az ember s az igaz, becsületes munka.» R. E.

Énekek a nagy időkől. (Az Érdekes Ujság karácsonyi melléklete. 64 oldal.)

A gyűjtő a füzetet a világbáború legszebb versei antológiájának nevezi s benne napjaink költőinek időszerű verseit nyújtja. Ady Endre, Babits Mihály, Flatt Zsóka, Hangay Sándor, Heltai Jenő, Kiss Menyhért, Kollányi Boldizsár, Nagy Endre, Pásztor Géza, Szász Menyhért, Szép Ernő és mások versei olvashatók. Nagy erő és szépség árad Emőd Tamás verseiből. (Magyar hiszekegy, A két faláb, Verje meg az Isten, etc.). Mélyen megindítók Peterdi Andor, Várnai Zseni és Gyóni Géza versei. A gyűjteményből több háborús tárgyú szép vers kimaradt. r. s.

Gömöri Jenő: *Katona nóták*. Napnyomda r. t. Budapest. 1916. 64 oldal.

A dalok gyűjtője, a 12. cs. és kir. gyalogezred hadapródjelöltje, 109 katonanótát ad e füzetben s bevezetésül egy pár oldalon ismerteti is azokat. Ezekben a bakánótákban — úgymond — benne van a nagy háború egész lélektana; irodalmilag népköltészetünk felfrissülését, gazdagodását jelentik. E nóták a magyar baka emberi és katonai erőnyeit, vérrel pecsételt dicsőségét, harcos kedvét, költeni és nótázni vágyó kedvét, stb. hirdetik. A könyv végén a gyűjtő a saját két versét is közreadja. Á. L.

Gyulai Ágost: *Háborús antológia*. Budapest. «Élet» kiadása. Révai-bizomány. Ára 5 kor.

A háború költészetét elsőnek Vajda Gyula foglalta össze (*A háború költésze*), másodiknak Szabolcska Mihály szerkesztésében jelent meg a *Háborús versek könyve*. Sok jelességük mellett feltűnő mind a kettőnek fogyatkozása is. Vajda gyűjteménye nagyon hűzagos, mert korán jelent meg, Szabolcskái meg kissé egyoldalú, mert jóformán csak egyik képes folyóiratunk termését foglalja össze. Gyulai antológiájában e két hiány már kevésbé érezhető. Ma már, a háború harmadik évében elfáradt a lelkünk, megszokottá váltak a háború jelenségei, elernyedtek a háborús költészet húrjai is. Ha nem is virágozott még el véglegesen a háború költésze, de bizvást hihetjük, hogy java termékei már kivirultak s a csokorba-gyűjtés ideje valóban elkövetkezett. (Mégis kár, hogy sehol sem találjuk a kötetben az időpont megjelölését, mikor zárta le a könyvét a szerkesztő, így nem tudjuk megítélni, az újabb termékek közül melyek és miért nem jutottak be a kötetbe.) Másrészt anyaga is bővebb az előbbieknél. A Pædagogium költő-tanára megértő szeretettel gyűjtögette kezdettől fogva a háborús verseket s ezek száma, saját szavai szerint, magyar irodalmi szemináriuma számára készült gyűjteményében meghaladja már a tízezeret! A háborús verskötetek száma is megüti már a 70-es számot. Így anyagának bőségénél fogva, de meg a szerkesztőnek a megválogatásban rejlő ízlésénél fogva is e harmadik gyűjtemény adja háborús költészetünk legigazibb képét.

A gyűjteményt szeretettel írt, mélyenjáró tanulmány vezeti be a háborús költészet anyagi mértékéről és szellemi értékéről. E tanulmány is, mint a szerkesztőnek régebbi cikke: *A háború és az irodalom* (Buda-

pesti Szemle) alapvető a háború költői termékeinek megítélésében. Csak néhány gondolatot emelek ki belőle. A háború a legnemesebb egyéni és nemzeti erényeket fejtette ki a lelkekből és soha nem tapasztalt módon, gazdagon megtermékenyítette költészetünket. Egyedül nagy szövetségesünk, a német nemzet az, mely a nemzeti költészetnek hasonló reneszánszát élte át. Természetes dolog, hogy a háborús versek legtöbbször nem költői, csak művelődéstörténeti értékű... de minden fehér és vörös könyvnél inkább meg fogja mutatni az utókornak, mi volt e háború a németekre és a magyarokra nézve. Az állandó értékű művek sem mindig a nagy költők művei közt keresendők. Az egész háborús költészet a maga egységében egy nagy korszaknak, a német-magyar fegyverbarátság révén dicsővé vált erő kifejtésnek művészi kíséréte, melynek jelentőségét nem fogja elhomályosítani semmiféle finnyás, válogató, nyugat-európai, dekadens ízlés.

A költemények csoportosítása tudatosan művészi és arányos. A csoportok keretei lehetőleg a háborús események időrendjét követik s így módon a nagy korszak eseményei közepett nemzeti életünk mintegy költői képekben tükröződik vissza. Természetes, hogy e keretek tágak s egyik-másik költemény más-más csoportban is helyet foglalhatna. Ily bőszes gyűjteményben nem is csodálható e tekintetben némi ingadozás. Tízzen 86 poétának kerek 300 versét mutatja be! Valóban egész kis hadsereg! Köztük 16 műfordítás leginkább németből. Már a költők névsorából is kitetszik a háborús költészet legszebbik jellemvonása: egyetemessége. Öregek és ifjak egyforma lelkesedéssel fűjják azt a harsonát, mely magyarságunk megerősödését, legszebb nemzeti erényeink újra éledését hirdeti. Az öregek közt minden nevesebb költőnket megtaláljuk. Hogy csak néhányat említsék, glédába álltak: *Ábrányi Emil, Csengey Gusztáv, Endrődi Sándor, Jakab Ödön, Kiss József, Léway József, Kozma Andor, Rákosi Viktor, Váradi Antal, Vargha Gyula, Zichy Géza.* De a nyugatos modern költők közül kevesebb kapta kezébe a nemzeti harsonát. Hiányzik a vezér: *Ady* és legszűkebb környezete, de megtaláljuk *Babús, Kosztolányi, Juhász Gyula, Emőd, Dutka Ákos, Jászay Elemér, Mohácsi Jenő* nevét. A 86 költő közt 22 női nevet is találunk 34 verssel. Köztük kiemelendőnek tartom *Krúzselyi E., Alba Nevis, Lányi S., Erdős R. és Reichard Piroška* verseit.

Bármily nagy műgond válogatta is össze a szemelvényeket, nem csodálható, ha e nagy tömegben a sok illatos virág között elvéve gyom is akad. Ezek böngészése helyett azonban inkább azokra a költeményekre óhajtanán fölhívni a figyelmet, melyek szerintem ez antológiából hiányoznak. Nem szándékom ezzel az érdemes szerkesztő esztétikai ítéletét korrigálni, bizonyára hely, idő stb. körülmények akadályozták e versek fölvételét, de midőn a háborús költészet virágairól van szó, e költészet java termékei közül nem hiányozhatnak a következő versek: *Ábrányi: Hallgass meg engem!* *Emőd: Orosz dal;* *Farkas Imre: A Kárpátok öre, Haláltánc;* *Gyóni: Levél Nyugatra, Csak egy éjszakára... Levél a Gránicról, Vasárnap a fronton, Üzenet a kedvesnek.* (Második kötetéből: *Rab magyar imája, Lantos ének P... megvételéről, Omszki emlék.*) *Hegedüs István:*

Halálfejes zászló; Hevesi József: *Két eperfa*; Jászay-H.: *Indul a század*; Kiss József: *Przemysl*; Kiss Menyhért: *Égig érő tűz*; Kozma: *Rapszódia*; Lampérth: *Öreg népfelkelők*; Oláh G.: *Magyar katonák, Halott fiaknak élő anyjai*; Szávay: *Imádság Hadúrhoz*; Szász K.: *A Türi fiú története*. Legyen szabad e versekre a szerkesztő úr figyelmét fölhívnom — az új kiadás esetén — s aztán azokét is, akik Gyulai mindenkép érdemes antológiája alapján értékelik majd e nagy idők költészetét.

TORDAI ÁNYOS.

Zuboly könyve. *Bányai Elemér válogatott munkái*. Kunfi Zsigmond bevezető tanulmányával, Ady Endre, Bölöni György, Krudy Gyula, Mikes Lajos, Molnár Jenő, Révész Béla, Schöpffin Aladár, Szakács Andor, Szász Zoltán és Szép Ernő megemlékezésével és Prohászka Ottokár püspök gyászbeszédével összeállította Mikes Lajos. Budapest. 1916. 288 l. A Budapesti Ujságírók Egyesülete kiadása. Ára 5 K.

Ujságíró a tudósok között és tudós az ujságírók táborában: ez volt a Bányai Elemér életének legnagyobb tragikumja. Lelkiéletéből ezért hiányzott a belső harmónia. Született ellenzéki és demokrata ember volt, aki az árvaházból ujságírói hatalommá küzdötte föl magát a maga erejéből, érezve napról-napra az élet terheit, tehetségének kincsét aprópénzre kényszerülve fölváltani, könyvtár helyett kávéházi milieuban. Akik biztos hivatalok meleg falai közül nyugodtan nézik az életet és elveiket bölcsen a kegyosztók ízléséhez szabják: sohasem fogják megérteni az ő lázas és törtető életmunkáját, melyet volt bátorsága a saját meggyőződésével és a maga igazságában való hittel megtölteni. Hősi halála méltán vonta magára szélesebb körök figyelmét. Legnagyobb sikere életében a halála volt, mondta róla jellemzően egyik nekrológ-írója.

Bányai Elemér értékét legnagyobb részében maga az ember adja meg: az ujságírói pillanat, melybe egész egyéniségének hatóerejét belevetette, hamar elszállt és apró írásai, miket barátai most egy posztumusz könyvbe összegyűjtöttek, csak halvány képet adnak róla. Nem az utókor számára készült abszolút becsű művek ezek, de többek a fölületes tárcacikkeknél és kérészéletű szellemes csevegéseknél. Ha valami napi érdekű dologról írt is, képzettségénél fogva és utánjárásával kapcsolatba tudta hozni ezt a dolgot a multtal, rámutatott olyan vonatkozásokra, mik a mát a tegnaphoz kapcsolják: mindig a történelmi hagyomány és folytonosság tudata vezette a tollát. Ez a tradícióérzék, sajnos, kevés ujságírónkban van meg. Bányai Elemér a magyar irodalomtörténet doktora volt, disszertációját Lisznyai Kálmánról írta (1906). Szókimondó irodalmi és színházi kritikáinak komolyságára elég egy találomra kikapott példát fölhoznunk: mikor a Csepreghy *Vízözönének* fölüjtitásáról ír, előszedi a darab történetének aktáit, vagy a Bessenyei *Philosophusának* kapcsán szakít magának teret és időt egy bővebb kultúrtörténeti visszapillantásra.

A hagyományokért való rajongása legszebben azokban az írásaiban nyilatkozik meg, amelyeket «Budapest köveiből» összefoglaló cím alatt közöl az emlékkönyv. Bányai Elemér volt a régi Pest-Buda pusztuló régi-

ségeinek melábulás krónikása. Szorgalmas utánjárással írta meg «tudományos riport»-jait, melyek közül kiemelkedik a Váci-utca 19. számú ház története, azé a házé, amelyben Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály haltak meg.

A *Zuboly könyvét* Bányai Elemérre vonatkozó életrajzi és bibliografiai adatok zárják be.

ZOLNAI BÉLA.

A magyar és magyarországi időszakai sajtó időrendi áttekintése 1705—1867. Összeállította *Kereszty István*. Bp. 1916. 8° 100 l. (Megjelent, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára címjegyzékének ötödik füzeté.)

Kutatóink régi kívánsága valósult meg a jelen hírlap és folyóirat-jegyzék megjelenésével. Ezen a téren ugyanis mindeddig, mint Kereszty is rámutat értékes bevezetésében, csupán hiányos és körülményesen hozzáférhető forrásokra voltunk utalva. (Szinyei I.: Hirlapirodalmunk a 18., majd a 19. században, megjelent a Vasárnapi Ujság 1862—66. évf.-ban; Szalády Antal: A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780—1880. Bp. 1884; Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780—1867. Bp. 1887.) Az új jegyzék tartalmazza az 1705-től 1867-ig megjelent magyar és magyarországi időszakai sajtótermékek címét és megjelenési helyét. A százhatvan évre terjedő anyag két csoportra oszlik, az első 1849-el zárul, amit a szerző néhány sorban meg is okol, kár, hogy az 1867-el végződő második korszakot még ennyire sem vezeti be. A jegyzék besztása igen célszerű, amennyiben évről-évre közli a már megjelenő lapokat és az újonnan kiadottakat; majd pedig e kronológiához nyelvek szerint és betűrendben csoportosított katalógust fűz, úgy, hogy ily módon az egész anyagot a két csoporton belül több szempontból is könnyen áttekinthetővé teszi. Mégis, szerintünk a jegyzék könnyű kezelhetőségének előnyére válnék, ha az anyagot nem osztaná két csoportra és a jelölésben sem tenne különbséget, t. i. csak a második részben jelöli meg a lapok tárgykorét is római számokkal. Kereszty István katalógusának az eddigi forrásokhoz képest kivált teljességében látjuk nagy becsét, — bár az ezután következő részletkutatások még sok új adatot fognak földeríteni. Ami a fő, a felsorolt lapok nagy része — mint Kereszty a Magyar Könyvszemle 1914. II. 111. lapján, a katalógus első részének bevezetésében megjegyzi, a Nemzeti Múzeum hírlaptárában majdnem mind meg is van, a meg nem levőket — vagy 200 többnyire horvát, szerb és román nyelvű lapot — csillaggal jelöli. De ha már ennyiben segítségére van a kutatónak, miért nem közöl még valami nyomravezető adatot. A fáradszematlan szorgalommal gyűjtött munkának egyik fogyatékosága az is, hogy nem nevezi meg a lapok szerkesztőjét, holott ez a szerző fáradságát nem, a mű becsét azonban növelte volna. Egyebekben a mű szerzője teljes mértékben kiérdemli a kutatók háláját és méltánylását. Bárha eddigi fáradságos munkájának eredményei arra ösztönöznék, hogy kronológián és katalóguson kívül bibliográfiát is közöljön.

RIEGLERNÉ GERECEZÉ MARGIT.

Bolza Gyula: Az eljövendő magyar irodalomról. Rákosi Jenő bevezetésével. Sopron, 1916. 37 l. Röttig Gusztáv és Fia kiadása.

A háború előtti uralkodó világnézet és művészeti irányok rövid ismertetése után a szerző azt fejtegeti, hogy milyennek képzei a magyar irodalom jövő fejlődését. Az új írói nemzedék — úgymond — a materia istenítésétől vissza fog térni Istenhez és a szellem szeretetéhez. A naturalista irány letűnése után az irodalmi ifjúság új művészeti ideálokért fog harcolni, tanítómestereit szellemi életünk nagyjaiban fogja keresni, azonkívül több esatlakozópontot iparkodik majd találni a germán civilizációval. A ma írója az izoláló valósághoz tapad: éber; a jövő költője álmodni fog. Tulajdonképeni és legmélyebb művészete lesz: a természetfölöttit, az ismeretlent, a titokzatost, a tudatalattit sejtetni. Mintegy egyesíteni fogja a poézist, a bölcsészetet és a vallást. Az eljövendő írók a kétely és csüggedés mostani passzív irodalmát a hit és remény aktív poézisével fogják helyettesíteni. Meg fogják újra találni a hosszú időn át elvesztett összeköttetést a magyar nép lelkével, mert hisz a valódi költői erő nem egyéb, mint a nemzeti erő egy része.

Ez a néhány mondat, mely a dolgozat gondolatmenetének főbb eredményeit szemlélteti, egyszersmind annak is bizonyossága, hogy a szerző, mikor a szebb jövőért harcol, a múltnak és jelennek csupán árnyoldalait látja. Kétségtelen, hogy bizonyos eszményi egység érvényesülése szükség-szerű föltétele minden idők *igazi művészetének*, de hogy a fejlődés iránya milyen lesz, azt inkább csak sejtteni lehet, mint előre megmondani. A kis tanulmány kritikája megvan a Rákosi Jenőtől származó «Előljáró Szó»-ban: «több (benne) a fiatal meggyőződés, mint a higgadt meggyőzés; több a lelkesedés, mint a módszeres előadás». V. M.

Magyar Irodalomtörténeti vonatkozású cikkek az 1915/6. évi középiskolai értesítőkhben.

Az értesítők bennünket érdeklő cikkeinek száma ezidén jóval kevesebb az előző évekenél. Régebbi irodalommal foglalkozó cikk mindössze egy van, *Horváth Cirillnek*: *A Krisztina legendáról* szóló figyelemreméltó dolgozata, amely töredék egy nagyobb értekezésből. (Budapesti VIII. k. főreálisk. 5—24. l.) Az újabb irodalommal is kevesebb cikk foglalkozik, mint az előbbi években. *Kovács Géza*: *Kazinczy egyik epigrammájához* c. (Fiumei fgymn. ért. 23—38. l.) tanulmányában három kérdést akar tisztázni. Először, hogy ki volt Hubay Miklós. E kérdéssel kapcsolatban megállapítja, hogy Hubay Miklós korának képzetesebb és megyéjének tekintélyesebb alakjai közé tartozott, kiben az ember hasonlíthatatlanul különb volt, mint a költő. Milyen helyet foglalt el Hubay az irodalomban? (megáll-e a korabeli vélemény, hogy Csokonai és Gessner szolgái utánzója?). A másik kérdésre Kazinczyval felelhetünk, vagyis Hubay az olyan színjátszóhoz hasonlít, «aki vagy azért, mert restell tanulni, vagy mivel nem érti, hogy extemporálása a mívelt-izlésű publikumot nem mulattatja s talán azért is, mert hivatlan szolga Thaliának és Melpomenének templomában, rosszul játszik». Végül a harmadik kérdés, hogy megáll-e a korabeli vélemény,

hogy t. i. Csokonai és Gessner szolgái utánzója? E kérdést illetőleg K. G. szerint kora legjobbainak ebben az ügyben is igazat kell adni.

F. S. Szeljegyzetek Eötvösnek Magyarország 1514-ben c. regényéhez. (Miskolczi. k. k. fg. 3—9. l.) Nem bírálni akarja Eötvösnek a történeti regényről való felfogását és ilyen irányú törekvését. Ezt már sokan és igen sok okból meg is támadták és meg is döntötték. Megbizonyították, hogy Eötvösnek a történet népszerűsítése, amire főképp vállalkozott, nem azért nem sikerült, mert nézetei alkalmazására nem birt elég erővel, hanem azért, mert ennek szerencsésebb módszere az essay, amely nem más, mint népszerű történettanítás... Jól esett tapasztalnunk — mondja — hogy Eötvös az 1514-iki népszarnokok hírneveinek történeti képeivel elérte azt a hatást, amelyre célozott: segített tette érlelni olvasóiban a jobbágyi viszonyok végkép való megszüntetésének gondolatát.

Petrován Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei. (Szakolczi k. k. fg. 1—32. l.) A töredékek félbenmaradásának okait vizsgálja. Először vizsgálja a költő által kiadott töredékeket: ezek közt Furkó Tamás (1850), A falu bolondja, A magyar tánc (1851), Mátyás dalünnepe (1855), A betyár (1850), — s A Hunyadiak balladaköréből a Kapisztrán című töredékeket. A költő hagyatékában talált töredékek: Az utolsó magyar (1858.), Édua, Öldöklő angyal. A forgácsok, Csánád, Szondy és A két apród. — *Fejér József: A biblia hatása az Ember tragédiájára* címen párhuzamokat mutat be a Biblia és Madách művének egyes helyei közt. (Kisújszállási ref. fg. 7—22. l.)

Schusztér Oszkár: A magyar irodalom a külföldön című tanulmánya (Zalaegerszegi fg. 9—43. l.) a magyar irodalom ismertetőit és fordítóit tárgyalva azt vizsgálja, figyelemre méltó áttekintéssel, hogy hatottak-e klasszikusaink a nyugati írókra? Végül a magyar irodalom jellemző sajátosságait elemzi. — Magyar-német kapcsolattal foglalkozik Trosztler Józsefnek *Magyar elemek* a XVII. sz. német irodalmában c. dolgozata. (Temesvári fgmn. 19—39. l.) A háborús költészettel is foglalkozott három értesítő vezetőcikke. Az egyik *Farkas Samunak Háborús líránk* c. dolgozata. (A zsolnai főreálisk. ért. 13—31.) A háborús nép- és műdalokat ismerteti. A másik *Szabó Ignác*nak tanítványai számára a *háborús líránk* motívumait ismertető tanulmánya. (Bp. IV. k. főr. 1—25. l.) *Borbély Ferenc* pedig *Háború és költészet* dolgozatát közli (kolozsvári unit. főgimn.).

Egy csomó értesítő nekrológot közöl az illető iskola elhunytjairól. Több intézet értesítőjében Vaszary Kolosnak szentelnek emlékező sorokat. Így Balog Albin (Esztergomi rk. fgmn. 3—16.), Kelemen Krizosztóm (Pápai rk. fgmn. 3—8. l.), Meszlényi Lambert (Győri rk. fg. 1—12. l.), Lakatos Vince (Keszthelyi rk. fg. 3—7. l.), Mórocz Emilián (Komáromi rk. fg. 4—10. l.), Nagy Balázs (Kőszegi rk. fg. 3—8. l.). Mindegyik közli Vaszary Kolos fényképét is. Baksay Sándor emlékezetének szentelnek cikket: Csürös István (Bp. IX. ker. fg.), Kis Ödön (Kúnszentmiklós 3—5. l.), Ezekhez csatlakoznak még: Geréb József emlékezése Kármán Mórról (Bpest gyakorló főgymn. 1—26. l.) Német Sámuelnek Stettner

Gyuláról (Felsőlövői ág. főgymn. 5—7. l.) Névtelennek Benke Istvánról (Sepsziszentgyörgyi ref. főgymn. I—II.) Tordai Ányosnak Madarász Flórisról (Egri rk. főgymn. I—6. l.) írt dolgozatai.

Végül említsünk még meg egy pár értesítőt, amelyeknek egyes közleményei érdeklődésünkre számot tarthatnak; ilyen a pannonhalmi főpát-sági főiskola értesítőjében Klemm Antalnak A vogul alárendelő viszony és Lovas Elemérnek B. Margit történetének részletes forráskritikája c. dolgozata. Barcza József: A költői igazságszolgáltatás címen értekezik (Debreceni ref. főgymn. 9—20.) [Petőfi János vitéze, Bolond Istókja, Arany János: A walesi bárdok, Kisfaludy Károly: A kérők, Jókai: Az új földesúr c. műveinek e szempontból való tárgyalása.] Egy pár értesítőben a háborús líra is jelentkezik.

Á. L.

Új füzetek és könyvek. *Bartók György: Háború, közművelődés, nemzetnevelés.* Kolozsvár, 1916. 90 l. Stein J. bizománya. Ára: 3 kor.

Salgó Jenő: Szerb fogságból. 1914—15. Budapest, 1916. 36 l. A szerző kiadása. Ára: 1 kor. 50 f.

Leffler Béla: A nyírbátori református templom. Három táblamelléklettel és három szöveggéppel. Budapest. 1916. 28 l. (Különlenyomat az Archeologiai Értesítő 1915. évfolyamából.)

S. Szabó József: Debreceni és sárospataki papok a reformáció századában. A reformáció négy százados emlékére. Debrecen. 1916. 52 l. (Hegedüs és Sándor könyvkiadóhivatala.) Ára 1 kor. 20 f.

Ifj. Pintér Imre: Csatatűzben. Tábori Kornél bevezetőjével. Budapest. 1916. 125 l. Benkő Gy. kiadása. Ára 2 kor.

Székely Jenő: Csönd. Háborús versek. Szép Ernő előszavával. A boríték. Arnhold Béla rajza. Budapest. 1916. 51 l. Galántai Gy. kiadása. Ára 1 kor. 20 f.

Benda Jenő: Mikor a halottak visszatérnek. Kis dráma. Budapest. 1916. 24 l. (Fővárosi Színházak mősora. 346. sz. Lampel R. kiadása. Ára 30 f.

Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán. Regény. Budapest. 1916. 348 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 4 kor. 50 f.

Góthné-Kertész Ella: Hölgyek ligája. Magánjelenet. Budapest. 1916. 12 l. (Monologok. 206. sz.) Singer és Wolfner kiadása. Ára 30 f.

Törökne-Kovács Hermin: A tüzes hajnal. Regény. 2 kötet. Budapest. 1916. 284, 217 l. A Szt-István-társ. bizománya. Ára 5 kor.

Victorisz József: Levelek a harctérre. Nyiregyháza. 1916. 94 l. Jóbanomda. Szerző kiadása.

Klein Izrael: Muszkajárás Máramarosszigeten. 1914 okt. 3—6-ig. Máramarossziget. 1915. 79 l. Berger M. kiadása. Ára 1 kor.

Pásztor Árpád: Találkozásom Poe A. Edgarral. Költemények, tanulmányok. Budapest. 1916. 121 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor.

Szinnyei József: Finn-ugor szójegyzék. 2 jav. és bőv. kiadás. Budapest. 1916. 130 l. Hornyánszky V. kiadása. Ára 6 kor.

Gyöngyösy Nándor: *A mai magyar művészet*. Képzőművészeti antológia. Előszóval ellátta Pekár Gyula. Budapest. 1916. 143 l. Lampel R. bizománya. Ára 6 kor.

Köveskúti Jenő: *Versek*. Szalay Pál rajzaival. Budapest. 1916. 93 l. Lampel R. bizománya. Ára 3 kor.

Lévai Mihály: *A fekete hegyeken*. Hadi tudósítások Montenegró kapitulációjáról. 2 olcsó kiadás. Budapest. 1916. 109 l. Schenk F. kiadása. Ára 1 kor. 50 f.

Ifj. Radó Antal: *Farkasverem*. A címlapot a szerző rajzolta. Budapest. 1916. 188 l. Kaszab G. kiadása. Ára 3 kor.

Kaffka Margit: *Két nyár*. Novellák. Budapest. 1916. 104 l. A «Nyugat» kiadása. Ára 1 kor. 40 f.

Kelemen Viktor: *József hazamegy*. Novellák. Budapest. 1916. 68 l. Rényi K. kiadása. Ára 2 kor.

Herczeg Ferenc: *A hét sváb*. Regény Budapest. 1916. 205 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Kenedi Géza: *Írások és tanulmányok*. Budapest. 1916. 158 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor.

Ballagi Aladár: *Az igazi Rákóczi*. Budapest. 1916. 204 l. Rényi K. kiadása. Ára 5 kor.

Bihari Károly: *Báró Eötvös József nemzeti politikája*. Budapest. 1916. IX, 386 l. A M. T. Akadémia kiadása. Ára 10 kor.

Kovács Lajos: *Diadokok útján*. Ifjúsági színjáték 5 képb. Budapest. 1916. 74 l. A Szt.-István-társ. kiadása. Ára 1 kor. 40 f.

Sik Sándor: *Ébredés*. Dráma 3 felv. Budapest. 1916. 50 l. A Szt. István-társ. kiadása. Ára 1 kor.

Speidl Ernő: *Rege a csodamalacról*. (Egy elpusztult kárpáti falu hamvaiból való feltámadásának históriája.) Resicabánya. 1916. 23 l. (Weiss A. bizománya.) Ára 50 f.

Gönlör Ferenc: *A szenvedések országútján*. Háborús följegyzések Budapest. 1916. 197 l. Athenæum-kiadás. Ára 3 kor.

Lampérth Géza: *A magyar katona ezer éven át*. Haranghy Jenő rajzaival. Budapest. 1916. 297 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Barabás Béla: *Magyar hadifoglyok élete orosz-olasz földön*. Budapest. 1916. 189 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor.

Komáromi János: *Csanak Anulrás Bécsben*. Budapest. 1916. 188 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Pogány József: *A földreszállt pokol*. Az Isonso eposza. Budapest. 1916. 182 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Somlyó Zoltán: *A halál árnyékában*. Versek. 1915—6. A címlap Major Henrik műve. Budapest. 1916. 47 l. Benkő Gy. kiadása. Ára 1 kor. 50 f.

Szitnyai Zoltán: *Az én arcom*. Novellák. Budapest. 1916. 67 l. Benkő Gy. kiadása. Ára 3 kor.

Rideamusz Igitur: *Tavaszi offenzíva*. Budapest. 1916. 113 l. Eggenberger-kiadás. Ára 2 kor.

Czebe Gyula: A veszprémvölgyi oklevél görög szövege. Budapest, 1916. 114 l. Akadémiai kiadás. Ára 3 kor.

Domanovszky Sándor: A harmincadvám eredete. Budapest. 1916. 54 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Felsővályi Nagy Géza: Harci pihenőm. Háborús versek és katonadalok. Debrecen, 1916. 43 l. Csáthy F. kiadása. Ára 2 kor.

Külár István: A magyar kódexek nyelvi sajátága. Budapest. 1916. 52. l. A Magyar Nyelvőr kiadása. (Nyelvészeti Füzetek. 74. sz.) Ára 1 kor.

Goriup Alíz: Döbrentei Gábor nyelvújítása. Budapest. 1916. 56 l. A Magyar Nyelvőr kiadása. (Nyelvészeti füzetek 76. sz.) Ára 1 kor.

Böszörmény Zoltán: Az élet énekei. Budapest. 1916. 77 l. Lampel R. kiadása. Ára 2 kor. 50 f.

Böszörmény Zoltán: A halál elébe. Elbeszélések. Budapest. 1916. 109 l. Lampel R. kiadása. Ára 3 kor.

Geml József: Mackensen Temesvárott. Temesvár. 1916. 49 l. A Polatsék-féle könyvkereskedés bizománya. Ára ?

Lengyel Károly: A haza védelmében. 1914—1916. Kis történetek a jelenből és a múltból. Sopron. 1916. 146 l. Röttig kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Kádár Béla: Rezgő hullámokon. Háborús és családi költemények. Debrecen. 1916. 56 l. Hoffmann és Horowitz-nyomda. Ára 1 kor. 40 f.

Kovács Zoltán: Lelkivirágok. (Versek.) Dunapataj. 1916. 24 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 50 f.

Polgár Gy. Ödön: Az élet útjai. Színmű 5 felv. Pozsony. 1916. 48 l. (Budapest. A Szent István-társ. bizománya.) Ára 1 kor.

Sebestyén Károly: Napnyugati séták. Budapest. 1916. 90 l. Franklin-kiadás. (Olosó Könyvtár 1811—13. sz.) Ára 80 f.

Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság árpádkori oklevelei. 4 hasonmás-táblával. Budapest. 1916. 134 l. A M. T. Akadémia kiadása. Ára 4 kor.

Tetétlen Ármin: Háborús rege az úri tőkről. Budapest. 1916. 25 l. Ráth-kiadás. Ára 80 f.

Valter Vilmos: A magyar népdal kezelőképe. Budapest. 1916. 159 l. (May János nyomdája. Albrecht-út 3. sz.) Ára ?

Viczmány Tamás: Színművek. (Blanka. A rokonok.) Budapest. 1916. 76 l. Lampel R. bizománya. Ára 1 kor. 60 f.

Bródy Miksa és Tábori Kornél: Katonák. A királytól a közvitézsig. Vig esetek. Budapest. 1916. 64. l. Révai-kiadás. (Vidám Könyvtár 26. sz.) Ára 40 f.

Bródy Miksa és Tábori Kornél: Kaszárnya és Harctér. Budapest. 1916. 64. l. Révai-kiadás. (Vidám könyvtár. 27. sz.) Ára 40 f.

Gyomlay László (gyalogsgági hadnagy): Tarnopol felé. (Versek.) II. kiadás. Északi harctér. 1916. 84. l. Kiadták Varnyú Béla hadnagy és Acs Géza zászlós. (Élet nyomda.) Ára ?.

Gondán Felicián: A középkori magyar Pálos-rend és nyelvemlékei. (Festetich- és Czech-kódex). Pécs. 1916. 142 l. A szerző kiadása. Ára ?

A világháború újabb irodalma a Városi Könyvtárban. 5. sorozat. 1915. nov.—1916. márc. Budapest. 1916. 34. l. Benkő-kiadás. Ára 40 f.

Szerecz Alajos Imre: Kódexeink párhuzamos szentirási töredékei. Budapest. 1916. 176 l. Franklin-kiadás. Ára ?.

A Kisfaludy-Társaság Évolapjai. Új folyam. XLIX. kötet. 1914—1916. Budapest. 1916. 334. l. Franklin-nyomda.

Zuboly könyve. Bányai Elemér válogatott munkái. Összeállította Mikes Lajos. Budapest. 1916. 288 l. A Budapesti Újságírók Egyesülete kiadása. Ára ?

Gyóni Géza: Levelek a kálváriáról és más költemények. (A fogságból 1915.) Budapest. 1916. 72 l. Athenaeum-kiadás.

Dr. Szentesi Ióth Kálmán: Költemények. Karcag. 1916. 160. l. Nagy Lajos nyomdája. Ára 3 kor.

Hamvas József: A visszatért üstökös. (Versek.) Pozsony. 1916. 140 l. A szerző kiadása. (Steiner Zsigmond bizománya.) Ára 1 kor.

Ungarische Erzählungen. Erster Band. Übersetzt und herausgegeben von St. J. Klein. 1916. 76 l. Reusz u. Itta, Verlag. Konstanz am Bodensee. Die Zeitbücher 44. sz. (A kis kötet a következő magyar novellák német fordítását tartalmazza: Biró Lajos: Pacséry Flórián; Bródy Sándor: Rembrandt; Heltai Jenő: A hóember; Herczeg Ferenc: Farkasok az országúton; Lovik Károly: Rút, a szabó; Molnár Ferencz: Lohengrin halála; Móricz Zsigmond: Hét krajcár; Szini Gyula: Bábszínház.) Ismertetését l. Világ: 1916. évf. 182. sz.

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. V. Hírlapok és folyóiratok 1867-ig. Összállította *Kereszty István.* Budapest. 1916. 100. l. Kiadja A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára.

Mitrovics Gyula: Az aesthetika alapvető elvei. Debrecen. 1916. 64. l. Csáthy F. kiadása. (A debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán 1916. ápr. 13. és 15-én tartott előadás.) Ára 1 kor.

A Fővárosi Paedagogiai Könyvtár Könyvjegyzéke. 1. rész. Nevelés-tudomány. Budapest (VIII. Mária Terézia-tér 8. sz.) 1916. 208 l.

Hajnik Miklós: Új versek. Budapest. 1916. 77 l. Singer és Wolfner bizománya. Ara 2 kor. 50 f.

Pelle János: Népek Golgothája. Budapest. 1916. 96 l. Singer és Wolfner bizománya. Ara 2 kor 40 f.

Ruttkay György: Keringő. Színjáték 3 felv. Budapest. 1916. 88 l. Singer és Wolfner kiadása. Ara 2 kor.

Az Uránia Magyar Tudományos Színházegylet Részvénytársaság igazgatóságának és felügyelőbizottságának jelentése. Budapest. 1916. 48 l. Hornyánszky Viktor nyomdája.

Milliók könyve. 13—19. sz. 1916. Singer és Wolfner-kiadás. 13. Bródy Sándor: A tanítónő. — 14. Ohnet: Alkony. — 15. Herczeg Ferenc: A Gyurkovics lányok. — 16. Zola: Nantas. — 17. Szikora: Bevándorlók. — 18. Croker: Lady Hildegard. — 19. Gábor Andor: Untauglich úr. Regény az itthonmaradtakról. (Egy-egy regény terjedelme 32 l. Ára 30 f.)

Somlyó Zoltán: Végzetes verssorok. Budapest. 1916. 32 l. Ára 1 kor. 20 f

Fogel Sándor: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. Budapest. 1916. 74. l. Hornyánszky-kiadás. Ara 3 kor,

Böszörmény Géza novellás könyve. Örök találkozás. Budapest. 1916. 62. l. Magyar újság, hírlap és irod. vállalat kiadása. Ára 2 kor.

Papp Jenő: Szegény háború... Nagyvárad. 1916. 96. l. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Pártos Zoltán: Aratás (1913—1916). Szeged. 1916. 101 l. (Várnay-nyomda.) A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Gunyor Pál: Tövisék és rózsák. Aforizmák, epigrammák és szatírák könyve. Budapest. 1916. 220 l. Eggenberger-kiadás. Ára 4 kor.

Békássy Ferenc hátrahagyott írásai. Fantáziák és gondolatok. 1. Versek. Budapest. 1916. 150 l. Lampel R. bizománya. Ára 3 kor.

Jánosi Béla: Schedius Lajos esztétikai elmélete. Budapest. 1916. 57 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Karinthy Frigyes: Utazás Faramidóba. (Gulliver ötödik útja.) Budapest. 1916. 126 l. Athenæum-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

König Pál: A «Deutschland» útja. Budapest. 1916. 128 l. Athenæum-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

Kner Izidor: Emlékezések Kálmán Farkasról, a kuruc-nóták dal-szerzőjéről. Gyoma. 1916. 46 l. Ára 50 f.

Nagy Endre: Szeptőtelen asszony. Regény. Írta és illusztrálta —. Budapest. 1916. 162 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Pásztor József: Kis ördögök. Négy jómadár csinYTEVÉSEI. Budapest. 1916. 94 l. Légrády-kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Hóman Bálint: Magyar pénztörténet. 1000—1325. Budapest. 1916. 510 l. Akadémiai kiadás. Ára 20 kor.

Kozma Andor: Baksay Sándor emlékezete. Budapest. 1916. 13 l. Akadémiai kiadás. Ára 70 f.

Kováts Gyula: Hajnik Imre emlékezete. Budapest. 1916. 15 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor.

Herczeg Ferenc: Az arany hegedű. Regény. Budapest. 1916. 218 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Nagy Endre: Sienai szent Katalin vőlegénye. Elbeszélések. Budapest. 1916. 159 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Osztrák-magyar öröskönyv. Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Romániához való viszonyáról. Budapest. 1916. VII+79 l. Athenæum-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Csikszentmihályi Alice: Alles ist nur ein Traum... Aus dem Ungarischen frei übertr. v. Emmerich v. Kuhinyi. Budapest. 1916. 65 l. Pfeiffer F. bizománya. Ára 2 kor.

Kellermann Bernhard: Háború az Argonneokban. Budapest. 1916. 129 l. Athenæum-kiadás. Ára 3 kor.

Wohlbrück Olga: Barbárok. Regény. Ford. Vajda Gyula. Budapest. 1916. 535 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor. 40 f.

Felelős szerkesztő : Pintér Jenő.
